Miro Gavran

Nekoliko ptica i jedno nebo

I

Nisam mogao ni naslutiti da će posljednji dan moga života biti moj najsretniji dan. Sada, dok iščekujem trenutak kada ćete povući obarač, ne osjećam strah od svršetka. Ne mrzim nikoga, pa čak ni vas, svog skorašnjeg ubojicu. Dopustite li mi govoriti, reći ću vam sve o njoj i o sebi. I vidjet ćete da ništa nije onakvo kako vam se čini.

Strahovao je da bi mogao biti neuvjerljiv u obrani istine, zbog koje je gledao smrti u oči.

Ruka koja je držala revolver bila je posve mirna. To je mogao biti loš znak, dokaz da će taj čovjek ostati nepokolebljiv u svojoj namjeri.

Iz daljine se začulo rzanje konja koje je kočijaš nemilosrdno požurivao.

Čovjek s revolverom je jedva primjetno klimnuo glavom, dajući mu do znanja da je upravo donio odluku.

Za trenutak će znati što mu je namijenjeno: svršetak života ili tek neznatni produžetak.

II

Bio je ni dječak ni mladić.

Jučer je napunio četrnaestu godinu, a toga se nije imao tko sjetiti.

Otac mu je poginuo u Velikom ratu prije dvije godine. Potom mu je umrla sestra pa brat. Oboje su bili mlađi od njega. Zgasnula su njihova krhka tijela pred njegovim očima, a da nitko nije sa sigurnošću znao koja ih je bolest odnijela.

Ostao je sam s majkom.

Hrabra je žena bila spremna na borbu s okrutnim životom. Nije sumnjala u svoju snagu i odlučnost. Vjerovala je da će spasiti bar najstarije dijete od gladi. Propuštala je svoje objede pod izlikom da nije gladna, samo da za Juru nešto preostane.

Kada su joj vlasti prisilno otkupile jedinu kravu, nadala se da će ih preostale dvije koze prehraniti.

Njezina borba za sina nije dugo potrajala. Oboljela je od dizenterije. Naočigled je kopnjela.

Jure se pitao gdje nestaje njezina prirođena snaga. Nekada je mogla satima kopati na njivi a da se ne umori. Ali to je bilo prije ove suše, prije nevolje koja je snašla cijelu Hercegovinu.

Žena se nije toliko bojala smrti koja joj se približavala, koliko se bojala što će biti s njezinim sinom kada nje više ne

bude. Nije imala snage ni pridići se iz postelje. Osjećajući da joj se približava svršetak, poslala je Juru da ode po njihova prvog susjeda Stanka i njegovu ženu.

Stanko je bio među rijetkim mlađim muškarcima u selu koji je uspio izbjeći odlazak u rat. Govorkalo se da je podmitio vojnog liječnika.

Prije ove suše, mogla je za njih reći da su među imućnijim ljudima u selu. Mislila je da samo takva obitelj može pružiti zaštitu njezinu sinu.

Jure ih je jedva privolio da uđu u kuću u kojoj je ležala njegova majka.

– Čujem da si teško bolesna – reče Stanko, nevoljko prekoračivši prag.

– Kao što vidiš – uzvrati bolesnica.

– Dizenterija je opasna bolest. Mnogima je došla glave – dometne njegova žena.

– Znam. Zato sam vas i pozvala – jedva čujnim glasom izusti žena.

– Nemamo hrane ni za sebe – reče Stanko, bojeći se da bi mogla zatražiti pomoć.

– Meni ništa ne treba... Ali moj Jure... Kada mene više ne bude... ostat će sam, posve sam, a još je dijete. Nemamo više nikoga od rodbine.

– Ne mogu ga uzeti k sebi. Nemamo dovoljno hrane ni za našu djecu – hladno izgovori Stanko.

– Susjedi smo... uvijek smo bili dobri... nikada ružnu riječ ne rekosmo jedni o drugima – pokušala ga je pridobiti.

– Da nije rata, da nije gladi, da nije suše, još bih se i pobrinuo za njega, ali ovako... Dužnost mi je kao mužu i ocu brinuti se za svoju djecu. Osim ako...

S tim „osim ako" ostavio je malu mogućnost da će joj se smilovati. Taj zadnji djelić rečenice svjedočio je o njegovoj kolebljivosti.

– Osim ako što?!? – uzvrati pitanjem bolesnica i uz vidni napor osloni se na desnu ruku pridigavši se na uzglavlju.

– Osim ako mi prepišeš ovu jadnu kućicu i svu zemlju koju imaš. Iako ni kućica ni ta zemlja ne vrijede puno, ali pošto su naslonjene na moje imanje, valjalo bi mi zaokružiti posjed.

Bolesnica se zakašlje.

Bilo je kao da joj netko otima zrak iz prsa. Čelo joj orosiše krupne kaplje znoja. U njezinim se očima zrcalila nemoć. Morala se odlučiti između toga da dijete prepusti samome sebi i ponude da ga u zamjenu za zaštitu potpuno razbaštini.

Stanko je jasno iščitao što se događa u njezinoj napaćenoj glavi, pa je odlučno pripomenuo:

– Brinut ću se za njega kao da je moje dijete. Imat će obitelj. Uz četiri sina i tri kćeri, bit će mjesta i za njega.

Šutnja puna iščekivanja pade između muškarca koji nije imao što izgubiti i sirote žene koja je odlazeći s ovoga svijeta gubila sve, pri tome očajnički nastojeći sačuvati bar slabašnu nadu u spas svoga sina.

Poput životinje ulovljene u stupicu, pogledavala je u Stanka, pa u njegovu šutljivu ženu, pa u svoga sina. Odluka je bila u njezinim malaksalim rukama, morala ju je donijeti bez odlaganja.

Jedva primjetno zakima glavom, dajući do znanja da prihvaća ponuđeni prijedlog.

– Pametno si odlučila. Sutra ću iz grada dovesti notara da sastavi tvoju oporuku i da je ti potpišeš. Da sve bude po zakonu, kako je red – reče Stanko.

– Moraš mi obećati da ćeš se pobrinuti za moj pokop, za svećenika, za misu... Ne želim otići s ovoga svijeta kao pas – dometne nesretna žena.

– Ne brini se, i to ćemo staviti u tvoju oporuku, kao i odredbu da ću se skrbiti o tvome sinu.

Juri se nije svidjela boja njegova glasa, ta radost zbog dobro obavljena posla, koju je pokazivao. A ulog je bio Jurin život i majčina smrt.

Tri dana potom umrla je.

Još iste večeri preselio se u kuću svojih susjeda. Ondje se osjećao suvišnim, kao da je svima smetao, poput nezvana gosta.

Nakon tjedan dana Stanko ga je potjerao u štalu, uz hladno pojašnjenje.

– Naša kuća, iako među većima u selu, pretijesna je za deset duša. Bit će ti ugodnije u štali. A i dobro je da ondje netko čuva krave i koze od lopova.

Doista se u štali uz životinje osjećao ugodnije nego u kući uz devetero namrgođenih ukućana od kojih nije čuo ni jednu prijateljsku riječ.

* * *

Hodao je kamenjarom.

Sunce je pripeklo.

Trbuh mu se zalijepio za leđa. Sinoć nije večerao, a danas je preskočio doručak.

Kada je bilo vrijeme ručku, Stanko mu je dao nož i rekao:

– Snađi se.

Znao je što to znači.

Zamotao je nož u stari poluraspadnuti rubac. Nije se smjelo znati da ga ima uza se. Vlast je zabranila narodu da skida koru s drveća. Prijetili su zatvorom onima koje uhvate dok oštećuju drveće.

U daljini je ugledao stablo.

Ponadao se.

Kad mu se približio na desetak metara, primijetio je da ima neobičnu boju. Bilo je oguljeno prije tjedan ili dva i već se počelo sušiti. Netko je bio brži od njega.

Pošao je prema stijenama. Na nepristupačnom terenu bili su veći izgledi da će pronaći netaknuto drvo.

Nakon dvadesetak minuta pješačenja ugledao je kako iza jedne stijene probijaju klenove grane. Prišao je s druge strane stijene. Srce mu je zaigralo: na stabljici je bilo i stidljivih listova.

Iako je bio daleko od sela, čak i od pastirskih izbi, s predostrožnošću se obazirao na sve strane neće li u daljini ugledati kojeg oružnika.

Kada se uvjerio da je u toj pustoši posve sam, uzeo je nož i prišao stablu pa počeo s biljke guliti koru i rijetko lišće, i sve to skupljati u staru maramu.

Kad se vrati kući, samljet će koru i lišće i napraviti si „kruh“. Kruh odbojna okusa koji mu se gadio, ali s kojim će bar nakratko zavarati nepodnošljivu glad.

III

U predvorju samostana na Širokom Brijegu u dugačkom redu stajalo je stotinjak ispijenih nesretnika s drvenim posudama u rukama. Bili su to uglavnom starci i djeca.

Stojeći uz kazan iz kojeg se pušilo, fra Didak Buntić zaimačom je svakome od njih grabio podjednaku mjeru krumpirove čorbe i stavljao je u posudicu.

Izgladnjeli ljudi izgovarali bi riječ hvale, na što bi fratar uzvraćao:

– Bogu hvala!

Trajao je taj monotoni posao jako dugo, sve dok i posljednjem pogrbljenom starcu s troje izgladnjelih unuka nije udijelio skroman objed.

Potom je odložio zaimaču i prišao klupici koja se nalazila ispod krošnje stare smokve. Ondje su sjedili fra Marko i fra Jozo.

– Eto, od danas je otvorena kuhinja za siromahe u našem samostanu – reče s ponosom u glasu fra Didak.

– Mislim da nije primjereno da ti, kao ravnatelj gimnazije, gubiš vrijeme na pučku kuhinju – uzvrati fra Marko.

– Zašto? – tražio je pojašnjenje fra Didak.

– Zato jer je tvoj zadatak skrbiti se za ljudske duše, a ne za ljudska tijela – uzvrati fra Marko.

– Dragi brate, ostanu li ovi siromasi bez tjelesnog zdravlja i života, naša briga o njihovim dušama neće imati nikakva smisla.

– Od samostana i gimnazije načinit ćeš ubožnicu i sirotište. To nije naše poslanje – ustrajao je s prijekorima fra Marko.

– Dok ova nevolja ne prestane, upravo je to naše najvažnije poslanje. „Draže mi je milosrđe nego žrtva", stoji u Bibliji. A vjeruj mi, dok sam živ, ni na trenutak neću zanemariti ni bogoštovlje ni nastavu.

– Fra Didak je u pravu – suglasi se s njime fra Jozo.

– E, moj Jozo, da se Didak popne na vrh crkvenog tornja i da skoči na zemlju, ti bi rekao da je u pravu. To što ste prijatelji još od sjemeništa ne znači da mu baš u svemu trebaš povlađivati – povisi glas fra Marko.

– A što mogu kada je uvijek u pravu. I sve što čini, dobro čini.

– Oho, pa malo nedostaje da ga proglasiš bezgrešnim. Fratar, pa bezgrešan?! Stvarno pretjeruješ! Zar misliš da će s ovim kazanom krumpira u koji je bio ubačen tek jedan komad slanine pobijediti glad i sušu, zar misliš da će pučka kuhinja iskorijeniti bijedu i siromaštvo i spasiti naš narod?! – nastavljao je fra Marko sa svojim sumnjičavim pitanjima.

– Dragi brate, znam da je ovo tek kap u moru, znam da to nije dovoljno za spasiti cijeli narod, ali srećom postoji način kako bismo mogli spasiti naše Hercegovce, samo mi za to treba tvoja pomoć i pomoć naše braće u gimnaziji i samostanu.

– O čemu to govoriš? – zapita Marko.

– Slušaj, brate, narod nam nestaje. Drugu je godinu zaredom suša u Hercegovini. Ljudi svakodnevno umiru, ponajviše djeca

i starci. A muškarci koji bi trebali biti njihovim braniteljima i hraniteljima krvare po ratištima služeći našem caru i carstvu. To mora prestati!

– Što mora prestati? – zapita fra Marko.

– Pomor, glad, nesreća. Moramo zaustaviti izumiranje puka.

– Kako? – tražio je pojašnjenje fra Marko.

– Još prve godine rata u Zagrebu su osnovali „Ligu za zaštitu djece" i „Središnji zemaljski odbor za zaštitu obitelji mobiliziranih i u ratu poginulih vojnika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji". Te dvije organizacije ujedinile su se u jednu. Pisao sam predsjedniku Josipu Šiloviću i njegovim najbližim suradnicima Petru Rogulji i Đuri Basaričeku. Uz njihovu pomoć mogli bismo najgladniju djecu iz Hercegovine poslati u Slavoniju i Srijem. Da se bar djeca spase – reče fra Didak.

– Kako ih misliš poslati? Kome ih misliš poslati?! – začuđeno ga zapita fra Marko.

– U Slavoniji nema suše. Kod njih je i prošle i ove godine dobro rodilo. Ambari su im puni žita i kukuruza. Pisat ćemo njihovim župnicima da odobrovolje ljude da udome našu gladnu djecu, godinu ili dvije... ili koliko bude trebalo dok ova nevolja ne prođe.

– A koliko djece želiš onamo poslati?

– Stotine, tisuće. Sramota je i pred Bogom i pred ljudima da nam djeca naočigled umiru, a da mi sjedimo prekriženih ruku.

– Neka se za to pobrine zemaljska vlast – uzvrati fra Marko.

– Ako mi ne pomognemo sirotinji, neće nitko. Osim nas fratara, naš ubogi narod nema drugog oslonca.

– A što mi možemo učiniti? – zapita fra Marko.

– Možemo još danas napisati po nekoliko pisama župnicima u Slavoniju i Srijem te ih obavijestiti kakva je situacija ovdje kod nas u Hercegovini. A možemo pisati i u novine u Sarajevo, Zagreb i Beč da prikupljamo pomoć za transport djece iz sušnih krajeva u krajeve gdje nitko ne umire od gladi. Možemo pokazati da smo istinski pastiri svoga napaćenog naroda, možemo učiniti sve ako imamo dovoljno vjere – ustvrdi fra Didak glasom koji ne poznaje sumnju.

– Fra Jozo, jesi li čuo ovo o čemu govori naš brat? Nemoj mi samo reći da ćeš mu i sada povlađivati i povjerovati da se ovako nešto može poduzeti usred rata?

– A zašto mu ne bih povjerovao? Kada se samo sjetim što je bilo prije desetak godina – uzvrati fra Jozo.

– Što je bilo prije desetak godina? – zapita fra Marko.

– Fra Didak je počeo govoriti o osnivanju narodnih škola i opismenjavanju naroda, a svi su mu se smijali. A ipak je uspio postići da se u samo nekoliko godina opismenilo desetke i desetke tisuća ljudi u cijeloj Hercegovini – podsjetio ga je fra Jozo.

– Vas dvojica kao da niste s ovoga svijeta. Ne vjerujem da ćete uspjeti u ovom naumu – uzvrati fra Marko.

– Zašto kažeš „vi", zašto ne kažeš „mi"? Mi moramo uspjeti u tome. Znam da imaš prijatelje u Đakovu i Osijeku. Računam da ćeš im još danas poslati pisma i zamoliti ih da nam pomognu u spašavanju djece – reče fra Didak.

– Ti misliš da ću ja još danas napisati ta pisma? – s nevjericom u glasu zapita fra Marko.

– Dobar si čovjek. Ne sumnjam da ćeš mi pomoći više od bilo kojega brata. Služio si godinama u Slavoniji, na tvoju pomoć najviše računam.

Fra Marko sumnjičavo zavrti glavom na Didakove riječi, ali ne reče više ništa, znajući da je pred njim čovjek koji nije navikao na odbijanje.

1

Kao da to nisam bio ja.

Kao da to nije bio moj život.

Kao da se Stvoritelj poigrao sa mnom ispitujući granice moje nezahvalnosti.

Kad se osvrnem na godine koje su prohujale, pričinja mi se da se sve to nije događalo meni, nego nekom drugome.

Dan kada je sve počelo, dan koji nikada neću zaboraviti zbio se u zadnjem tjednu rujna, moga najdražeg mjeseca, u kojem se dodiruju svršetak ljeta i početak jeseni.

Bilo mi je dvadeset godina.

Nekoliko tjedana prije izašao sam iz vojske. Godina je 1987.

Zbivanje otpočinje sunčanoga nedjeljnog poslijepodneva na željezničkoj stanici u Novoj Gradišci. Jedan sam među mnogima koji iščekuju vlak za Zagreb.

Moj prijatelj Ivo kasni.

Dogovor je bio da se nađemo ispred blagajne petnaestak minuta ranije.

Nije običavao kasniti.

U srednjoj školi bili smo najbolji prijatelji. U studentskom domu bit ćemo cimeri. Naš studentski život treba otpočeti baš toga dana o kojem govorim.

Preko razglasa začuje se obavijest: „Brzi vlak iz Vinkovaca, Slavonskog Broda za Novsku, Kutinu, Ivanić-Grad i Zagreb dolazi na drugi kolosijek.“

Putnici uzimaju torbe i polaze prema drugom kolosijeku.

S velikom torbom na kotačićima, pojavljuje se moj zadihani prijatelj.

– Kasniš!

– Znam, oprosti!

– Uplašio sam se da nećeš doći.

– I ja sam se toga uplašio. Ni mama ni ja nismo mogli pronaći potvrdu koju sutra moram predati u studentskoj referadi – reče Ivo.

– Jeste li je našli?

– Jesmo!

– Gdje je bila?

– Otac ju je odložio na televizor. I zaboravio.

Vlak je upravo ulazio u stanicu, a po mnogobrojnim glavama na njegovim prozorima moglo se naslutiti da je dobrano popunjen.

– Vidiš kakva je gužva, vjerojatno ćemo opet stajati sve do Zagreba, kao kad smo išli na prijemni – izustih.

– Čuj, ti uđi u prvi vagon, a ja ću u četvrti. Krenimo jedan prema drugome, pa tko prvi nađe dva mjesta, neka ih zauzme i nakon nekog vremena dođe po onog drugog – predloži Ivo.

– Dogovoreno! Valjda ćemo ovaj put imati više sreće – uzvratih.

Ušao sam u prvi vagon na ulaz tik do lokomotive. Noseći ruksak na ramenu, išao sam od kupea do kupea. Baš svi su bili puni.

Prešao sam u drugi vagon.

Ista situacija bila je i u drugom vagonu, sve dok ne dođoh negdje do sredine. U jednom kupeu ugledah dva slobodna mjesta.

Otvorio sam vrata. Unutra su bila postarija gospoda i gospođe te djevojka mojih godina s knjigom u ruci.

– Jesu li slobodna ova dva mjesta?

Podigla je pogled s knjige. Susrele su me njezine prodorne oči.

– Jesu.

Sjeo sam na sjedalo nasuprot njoj, a na ono do sebe odložih ruksak.

– Ovo je za mog prijatelja – rekoh.

– A gdje je on? – upita djevojka.

– Ušao je u četvrti vagon. Ako u četvrtom i trećem vagonu ne nađe slobodna dva mjesta, za koji trenutak bit će ovdje.

– A što će biti ako i on pronađe dva slobodna mjesta?

– Onda će on doći po mene... ili bih ja trebao otići po njega, pa da putujemo zajedno.

– Čudan dogovor – uzvratila mi je uz osmijeh.

Kratka crna kosa i izražajne, senzualne usne dominirale su na toj lijepoj djevojci. Bila je skromno odjevena. Siva suknja jednostavna kroja dosezala je malo ispod koljena. Crna uska dolčevita naglašavala je njezinu skladnu figuru. Lice joj je bilo iznimno blijede puti. Nije koristila šminku. Na sebi nije imala nikakav nakit, nikakav ukras.

Otpočeli smo razgovor.

Doznao sam da je studentica druge godine. Nije mi rekla što studira.

Govorili smo o knjizi koju je čitala. Naziv joj je bio „Život koji nisam želio". Ime autora zvučalo je poput nevješto izmišljena pseudonima: Robert Bob Stevenson.

– O čemu se radi? – zapitao sam je.

– Komplicirano je za prepričati... o mladiću i djevojci koji su bili suđeni jedno drugome, ali ih je život razdvojio.

– Znači ljubavni je roman u pitanju?

– Svi romani govore o ljubavi, na ovaj ili onaj način – uzvratila je.

– Zar i krimići? – zapitao sam.

– Čak i krimići – ustvrdila je i dometnula: – Nitko ne cijeni romane koji govore samo o ljubavi, baš kao što svi znamo da bi bio potpuno nezanimljiv svaki roman u kojem ljubavi uopće ne bi bilo.

– A ima li u tome romanu još nešto osim ljubavi?

– Naravno. Imamo uvjerljivo oslikanu dramatičnu društvenu pozadinu iz koje izranjaju neobični junaci koji pokušavaju živjeti normalnim životom, unatoč svim nevoljama... To je priča o mladiću koji je načinio pogrešan izbor. Umjesto da proživi život sa ženom koja mu je suđena, on se odluči za krivu osobu.

– A je li u tome trenutku znao da je odabrao krivu osobu?

– Nije. To je shvatio tek desetak godina potom. S veće razdaljine možemo bolje procijeniti svoje postupke, njihovu težinu i značenje. Tome nas uči i književnost, nije li tako?

Slegnuo sam ramenima umjesto odgovora.

Književnost sam volio, ali nikada nije bila moja strast ni moja opsesija, poput povijesti koja me oduvijek privlačila. Istinski sam se radovao što ću za koji dan otpočeti studirati povijest.

Razgovor s tom lijepom crnkom bio mi je ugodan, pa sam gotovo zaboravio na prijatelja Ivu. Djevojka me podsjetila na njega:

– A gdje je vaš prijatelj?

– Vjerojatno je pronašao dva slobodna mjesta i sada čeka da ja dođem do njega.

– Loš dogovor. I što sad? – zapitala me.

– Idem po njega!... Možeš li mi pričuvati ova dva mjesta?

– Svakako – uzvratila je.

Ustao sam i s drugog sjedala uzeo ruksak. Nikada si nisam mogao objasniti zašto sam to učinio. Osim robe i dviju knjiga, u njemu nije bilo ničega vrijednog. Pošto sam se namjeravao vratiti za koju minutu u taj kupe s prijateljem, bilo bi posve logično da sam ostavio ruksak na sjedalu. Ona je mogla pomisliti da nemam povjerenja u nju ili u ljude iz kupea, koji su nezainteresirano prelistavali novine ili gledali kroz prozor.

Zastao sam na vratima kupea i zapitao je:

– Kako ti je ime?

– Stela.

– Ja sam Filip – uzvratio sam.

IV

Prije Velikog rata fra Didak je volio dolaziti u Sarajevo. Smirivale su ga šetnje sarajevskim ulicama. Od atentata na vojvodu Franju Ferdinanda, prestolonasljednika Austro-Ugarske, za neveliki uspavani grad na rubu Europe doznao je cio svijet.

Osjećaj mira i spokoja zamijenio je osjećaj trajne uznemirenosti koja ga je obuzimala u susretu s tim gradom.

Ulazeći u zgradu Zemaljske vlade u Sarajevu, fra Didak je osjećao nelagodu. Slutio je da ga čeka težak razgovor s poglavarom vlade, generalom Stjepanom Sarkotićem.

Godinama su se poznavali. Neupućenim ljudima ni na trenutak se ne bi moglo učiniti da se njih dvojica uzajamno ne uvažavaju, ali bilo kakav oblik prijateljstva među njima bio je nemoguć.

Sarkotić je bio čovjek vojske, dvora, hijerarhije i čvrstih pravila, čije mu je poštivanje pomoglo da se na društvenoj ljestvici višenacionalne dugovječne države uspne jako visoko.

Nasuprot njemu, fra Didak je sve u životu mjerio Božjim mjerilima. Osjećao je u svakome trenutku da je na ovome svijetu samo jedan autoritet, a on nije zemaljskog podrijetla.

U kabinetu poglavara vlade, uz generala Sarkotića bila su još dva ađutanta. Jednome su oči bile preplašene, kao u srne koja se nenadano zatekla među lovačkim psima. Drugi je bio hladna pogleda, neodredivih godina, suhonjav, prezirna osmijeha prema svim moliteljima. Fra Didak ih je viđao i prije. Bilo bi mu puno draže da je sa Sarkotićem mogao razgovarati nasamo u četiri oka. Vjerovao je da bi u tom slučaju Sarkotić bio znatno mekši. Nažalost, nije bio u položaju da može birati.

Pozdravili su se pristojno i suzdržano.

– Zahvaljujem vam što ste našli vremena za mene – progovori fra Didak.

– Dužan sam vam ispriku što vas nisam mogao primiti u prethodna dva tjedna. Toliko je poslova u zadnje vrijeme – izusti general. Zvučalo je više kao neobvezno opravdanje nego kao istinska isprika.

Zašutjeli su na trenutak.

Sarkotić je odmjerio fra Didaka. Pred njim je bio stasit čovjek u habitu, u najboljim godinama. Gledao ga je izravno u oči.

– Ne bih vas uznemiravao da me na to ne potiču važni razlozi i velika nevolja – progovori fra Didak.

– Svi koji dolaze u ovu sobu, dolaze s uvjerenjem da ih potiču važni razlozi i velike nevolje – uzvrati Sarkotić. Zazvučalo je kao da tom rečenicom svog sugovornika izjednačava s brojnim moliteljima koji prođoše kroz njegov kabinet.

– Hercegovina nalikuje spaljenoj zemlji. Suša nas je poharala, ljudi umiru, a narod osjeća da je zaboravljen od vlasti.

– *Zaboravljen od vlasti?!* Mi nikoga ne zaboravljamo. Pomažemo koliko možemo. Nadam se samo da me nećete optužiti

da sam osobno kriv za sušu i glad – umjesto riječima punim razumijevanja, poglavar je uzvratio napadom na Didaka, koji se time nije dao zbuniti.

– Generale, po selima su ostali samo starci i djeca. Sve ste nam muškarce poslali na frontu! Čak u tri župe nemamo ni jednoga kovača! Shvaćate li da nemamo ni jednoga čovjeka koji bi mogao potkovati konje?! Molim vas, kao najrječitiji dokaz da vlast nije zaboravila narod, potpišite zahtjev da se u svaku od tih župa vrati po jedan kovač s fronte.

– Tražite previše od mene. Caru trebaju vojnici. Bez vojnika nema pobjede u ratu. Svi moramo podnijeti žrtvu za spas našega carstva.

– A zar najveću žrtvu u cijeloj Austro-Ugarskoj Monarhiji mora podnijeti baš hercegovački seljak? Zar baš on mora biti najveći branitelj i zaštitnik carstva?! Svi vojnici našega carstva dobivaju jednom godišnje dopust za obići obitelj, osim naših momaka. Kako to da drugi vojnici i časnici dobivaju srebrne kolajne, a Hercegovci tek brončane, a i to iznimno rijetko?! Kako to da je iz naših sela otišlo i po dvadeset posto stanovništva na frontu, dok je u drugim dijelovima carstva prosjek između osam i deset postotaka?!

– Nije to baš tako! – uzvrati Sarkotić.

– Tako je, generale! Ja sam prikupio državnu statistiku, statistiku državnih organa i službenih akata, to nije moja statistika.

– Što vi želite od mene?

– Želim da se kao poglavar Zemaljske vlade, pod kojim je naša napaćena Hercegovina, zauzmete za naše ljude. Da ne

dopustite da nam iskorijene sela. Da nam vratite kovače, da zaustavite aprovizaciju stoke dok suša ne prođe, da nam pošaljete pomoć u žitu dok je još imate kome poslati.

– Poslao sam pomoć!

– Poslali ste, ali nedovoljno. To su mrvice s raskošnoga stola. Što znači kilogram ili dva žita po čovjeku na mjesec?

– Nemamo više od toga!

– A za žandare imate četrnaest kilograma na mjesec, za finance i željezničare po dvanaest, za činovnike po deset, za učitelje i svećenike po šest! Zašto vam je od svih ljudi najmrži naš seljak, zašto on dobije tek kilogram ili dva mjesečno?!

– Seljaci će se sami snaći. Žive na zemlji i od zemlje.

– Neće generale, neće. Ta je zemlja spaljena. Dođite u Hercegovinu, pa se sami uvjerite. Djeca su nalik živim kosturima, starci i starice onemoćali, nekada obradiva polja pretvoriše se u pustinju! Ako nam vi ne pomognete, dogodit će se pomor!

– Pretjerujete!

– Ne pretjerujem! Moj narod umire, a vi...

Fra Didak je često znao reći „moj narod“, iako je načuo da mu Sarkotić zamjera kada tako govori.

– Zašto kažete „moj narod“?! Zar to nije i moj narod?! – zapita ga ljutito general.

– Kao što djeca pripadaju roditeljima koji se skrbe za njih, tako i narod pripada onome tko se skrbi za njega. Bit ću sretniji od vas primijetim li da se očinski skrbite za moje Hercegovce.

General je sa stola uzeo lulu, pripalio je, povukao dubok dim, a trenutak potom ga ispuhnuo poput čovjeka na čija su

pleća natovarili veći teret od onoga koji može ponijeti. Prstima je prošao po zlatnim dugmima na svojoj uniformi.

– Fra Didače, ne izigravajte narodnog tribuna. Meni je do tih ljudi što umiru stalo možda i više nego vama. Ali, ne postoji način da im pomognem.

– Postoji! Ako želite, postoji! Zato sam i došao k vama. Došao sam s konkretnim prijedlogom kako spasiti narod od gladi.

– O čemu vi to govorite?! – u nevjerici ga zapita general.

– Vidite... zamislio sam jednu veliku akciju... akciju spašavanja djece. Da bi ta akcija uspjela, potrebni su mi udomitelji koji će prihvatiti izgladnjelu djecu, potrebni su mi besplatni vlakovi i putovnice.

– A što očekujete od mene?

– Vlakove i putovnice – izgovori fra Didak.

General ga je pogledao na način kako se pogleda osoba u trenutku kada posumnjamo u njezin zdrav razum.

2

U četvrtom vagonu dođoh do kupea u kojem je bio Ivo. Otvorih vrata. Dočeka me njegovo pitanje s prizvukom prijekora:

– Pa dobro, gdje si ti?! Čuvam ti mjesto već dvadeset minuta, a tebe nema pa nema!

– I ja sam tebi čuvao mjesto u drugom vagonu – uzvratih.

– Da vas upoznam, ovo je moj prijatelj, a ovo je Marija.

Nasuprot Ivi sjedila je plavokosa djevojka koja mi uz osmijeh pruži ruku i reče:

– Ja sam Marija. Ivo sve vrijeme priča o tebi.

– Ja sam Filip – uzvratih i prihvatih njezinu vitku ruku. Stisak je bio dovoljno čvrst da se može naslutiti njezin karakter, a opet dovoljno blag da zadrži ženski predznak.

– Sjedni! – gotovo mi je naredio Ivo.

Zaustio sam kazati mu da nas u drugom vagonu čekaju dva mjesta, ali Ivo je bez pitanja uzeo moj ruksak i stavio ga na prečke iznad svoga sjedala, na jedini slobodan prostor za prtljagu.

– Znaš, Marija je na tvome faksu, studira francuski i njemački – reče Ivo.

– Baš fino. Znači, sretat ćemo se – rekoh.

– Bez sumnje – uzvrati Marija.

– Na kojoj si godini? – zapitah.

– Na drugoj – odgovori.

– Naša si generacija – ustvrdih.

– Bila bih, da vi dečki niste otišli u vojsku nakon srednje – uzvratila je.

– Ma mislio sam generacija po godini rođenja – rekoh.

– E, to jesam – uzvrati.

– Inače, u našem je studentskom domu – dometne Ivo.

– Znači na Savi – zaključih.

– Da, na Savi – potvrdila je.

– Sviđa li ti se ondje? – zapitao sam je.

– Jako. Svaki dan šećem po savskom nasipu. U SKUC-u je svakoga tjedna neki film, predstava ili disko. Vikendom ne moram ni ići u grad.

Njezin glas bio je tako milozvučan.

Doimala se poput osobe kojoj je sve jednostavno u životu i koja je tim svojim životom istinski zadovoljna.

Razgovor se nije prekidao. Riječ je vukla riječ. Razgovarali smo o njezinu studiju, o germanistici i Goetheu, o tome da je ovo ljeto provela mjesec dana kod strica u Frankfurtu, a mjesec kod tetke u Parizu.

– Lako ti je biti dobrom u jezicima, kada su ti rođaci tako dobro raspoređeni po Europi – pripomenuo je Ivo.

Odjednom vlak poče usporavati.

Zaustavljali smo se na stanici u Novskoj.

– Čuj, zamolio sam jednu djevojku da nam u drugom vagonu pričuva dva mjesta, da pođemo onamo? – upitao sam svoga prijatelja.

– Zašto, pa zar ne vidiš koliko je ljudi na ovoj stanici?! Ona će morati prepustiti mjesta onima koji sada ulaze, a mi ako pođemo onamo, još ćemo ostati bez ovih mjesta – reče Ivo.

– Da, ali... – zastao sam u neprilici, osjećajući da je nekorektno što sam zamolio Stelu da nam u drugom vagonu čuva mjesta, a tako se dugo nisam vraćao onamo.

– Zar ćete me ostaviti? – zapitala je Marija, a pogled usmjerila prema meni.

Željela je da ostanem.

Čim je to izgovorila, kao da je osvijestila značenje svoje rečenice, oborila je pogled.

Poželio sam je izbaviti iz neprilike, pa uzvratih:

– Ne boj se, nećemo te ostaviti.

Sada je meni moja rečenica zazvučala patetično i nespretno.

Putnici su već prolazili hodnikom popunjenog vlaka, uzaludno tražeći slobodna mjesta.

Uz zvižduk lokomotive, nastavilo se naše putovanje i razgovor s djevojkom čija mi je neposrednost uistinu godila.

Sada, iz ove udaljenosti, ne mogu se prisjetiti svega o čemu smo razgovarali, ali se jasno sjećam boje njezina glasa, njezinih očiju, njezina osmijeha.

Slutio sam da joj godi razgovor sa mnom.

Kada smo stigli u Zagreb, rijeka ljudi slila se prema kolodvorskoj zgradi. Iako sam ja nosio ruksak, a Ivo veliku torbu, pomogli smo našoj novostečenoj poznanici ponijeti njezinu torbu do tramvajske stanice.

Naše druženje nastavilo se u poprilično popunjenom tramvaju sve do studentskog doma na Savi.

Na rastanku smo se dogovorili da ćemo sutra oko tri popodne zajedno na ručak u menzu.

Kada je Marija ušla u svoj paviljon, Ivo je primijetio:

– Sviđaš joj se.

– Misliš?

– Neprekidno je gledala u tebe.

– Možda ima dečka – rekoh.

– Ne vjerujem. Sviđa li se ona tebi? – zapitao me Ivo.

– Lijepa je i tako... normalna... ugodna.

– *Normalna* i *ugodna*?! Kakvi su to glupi pridjevi? Ženska je komad i pol, a ti rabiš literarne izraze iz devetnaestog stoljeća.

– Kada se nađemo s njom na ručku, možda spomene svoga frajera – rekoh.

– Slušaj, stari, ja neću sutra ići s vama na taj ručak.

– Zašto?

– Da ti dam priliku.

– Kakvu priliku?

– Da provjeriš sviđaš li joj se ili se to meni samo pričinilo.

– Ali i ti moraš negdje jesti?

– Jest ću u Studentskom centru.

– A što ako umišljaš i konstruiraš... sve to... mislim to... da joj se ja sviđam?

– Provjeri, pa sam zaključi. Pozovi je u kino, pa ako pristane, na dobrom si putu.

Pristala je.

Idućih desetak dana nalazili smo se svakoga dana ili u SKUC-u ili na Filozofskom fakultetu po svršetku predavanja. Otišli bismo u grad u kino i kazalište ili u neobvezne šetnje.

Desetog ili jedanaestog dana od našeg upoznavanja, dok smo u predvečerje zajedno trčkarali savskim nasipom, zastao sam pred njom i ispružio ruku prema njezinu obrazu.

Zatvorila je oči.

Trenutak potom, ljubio sam njezine mirisne usne.

Prožela me istinska ugoda.

V

Kuća nije imala ostavu.

U onom dijelu nedaleko od ognjišta gdje su se nalazile police s drvenim posudama, u jednoj od njih čuvala se sol.

Danima je jeo lažni kruh, bljutava okusa, načinjen od kore drveća. Neposoljen.

Poželio je uzeti tek toliko soli da to ostane neprimjetno njegovu staratelju, a da se ipak time popravi okus sirotinjskih zalogaja koji su ga toga dana čekali.

Tek što je odlomio komadić soli i stavio ga u džep hlača, na ulaznim vratima nenadano se pojavio Stanko s kandžijom u ruci.

– Što ti radiš ovdje?

– Ovdje je... ovdje je bolji hlad – zamucao je.

– Tvoje je mjesto u štali. Pruži ruke!

Zadrhtao je od te grube naredbe, koja nije trpjela neposluh.

Ispružio je ruke.

Stanko se uvjerio da u drhtavim rukama nema ništa. Kružio je oko njega poput lovačkog psa, provjeravajući da nešto nije sakrio iza leđa.

Dječak je pomislio da je spašen.

Stanko se nenadano sagne prema njemu i liznu mu prste lijeve ruke, pa prste desne ruke.

– Lopove! Sol si mi ukrao! Platit ćeš mi za to!

Zazvučalo je poput vriska, poput bojnog pokliča poslije kojega će uslijediti plotun.

Trenutak potom Stanko oplete kandžijom po mršavom dječaku.

Uzalud se nastojao zaštititi slabašnim rukama. Kandžija ga je grizla poput očnjaka bijesna psa.

Primao je snažne udarce po cijelome tijelu.

– Nemojte, gazda, nemojte! Nisam htio! Uzeo sam samo malo! Oprostite mi, oprostite!

– Nezahvalno pseto! Upamtit ćeš ovaj dan!

Kandžija dohvati Juru preko lica, koža mu puče na obrazu i krv poprska razbjesnjela staratelja.

Tek u tom trenutku Stanko zastade.

– Da se to nikada više nije ponovilo! Inače ću ti ruke polomiti! Je l' jasno?

– Jasno je, jasno – jedva čujnim glasom uzvrati uplašeni dječak.

VI

U gimnaziji na Širokom Brijegu, za dugim stolom sjede fra Didak, fra Jozo, fra Marko, fra Pejo i fra Jure.

Pred svakim od njih poveća je hrpa pisama koje otvaraju, čitaju i pišu odgovore.

Tako je već danima.

Odaslali su prije dva mjeseca stotine pisama župnicima u Slavoniju i Srijem.

Ispočetka nije bilo odgovora, a onda ih u samo nekoliko dana zatrpaše brojna pisma u kojima se nesebično podržavala akcija, ali i postavljalo bezbroj praktičnih pitanja na koja nije bilo lako dati jednoznačne odgovore.

Slavonci su bili spremni pomoći i s oltara pozvati imućnije ljude da udome izgladnjelu djecu. Pokazalo se da i u najtežim vremenima, dok velikim koracima zlo korača svijetom, ni dobrota ne zaostaje.

Većim problemom pokazalo se prikupljanje novca. U trećoj godini rata i najbogatiji su bili osiromašeni. U strahu pred neizvjesnom sutrašnjicom, lisnice su stiskali i oni za koje se znalo da posjeduju znatno više od potrebnoga.

Tjednima je fra Didak slao oglase i pisao članke za najčitanije bečke i zagrebačke novine. U njima se opisivala suša i glad

kako haraju Hercegovinom, najavljivala se velika akcija spašavanja djece, molilo se za financijsku pomoć, bez koje i najbolje namjere ostaju tek neostvarenim željama.

Uz riječi ohrabrenja, tek bi netko poslao nekoliko desetaka kruna i na tome bi sve ostalo. Da nevolja bude veća, od poglavara Zemaljske vlade u Sarajevu još uvijek nije stizalo odobrenje za besplatne vlakove.

Fra Didak se ponašao kao da se sve odvija po najpreciznije razrađenom planu. Nije želio da malodušnost i nevjerica obuzmu njegove najbliže pomagače. Kao ravnatelj gimnazije mogao je naređivati svim profesorima što da čine, ali je dobro znao da će plodovi njegove akcije biti veći ako oni sami povjeruju u njezinu svrhovitost i ostvarivost.

Vješto je pred fratrima skrivao sumnju koja ga je zadnjih dana sve češće kopkala: pomišljao je da se upustio u posao koji nadilazi njegove snage i sposobnosti.

Poslao je i dva pisma carskom dvoru u Beču. Zatražio je prijem kod cara Karla, ali nije dobivao odgovor. U tim teškim vremenima, dok su se tresli temelji Monarhije, nije bilo vremena misliti na probleme jedne zaboravljene pokrajine.

Nakon što je pročitao pismo župnika iz Osijeka, uzeo je iduću kovertu.

Ruka mu zadrhti!

Njegovo ime i adresa bili su ispisani rukopisom kakav mu je bio dobro poznat, koji nije vidio više od dva desetljeća, još od studija u Innsbrucku.

Slova su izgledala dostojanstveno poput otmjenih ljudi koji su svjesni svoje posebnosti, ali sve čine da je ne naglašavaju na neprimjeren način.

Pomislio je da je u pitanju tek sličnost, neželjeno podsjećanje na prohujala vremena i događaj koji je potisnuo daleko od svoje svijesti, ne želeći se ni prisjećati mladalačkog nemira.

Okrenuo je omotnicu na poleđinu i pročitao njezino ime.

Nije više bilo sumnje. Pisala mu je Regina, nakon dvadeset tri godine. Drhtavom rukom počne otvarati omotnicu, zbog čega zašuška papir.

Fra Jozo podigne pogled s pisma koje je upravo ispisivao. I fra Jure pogleda u njegovu smjeru, tako da se fra Didak na trenutak zbunio poput djeteta zatečenog u krađi.

Uz velik je napor primirio drhtave prste, hineći da nije zamijetio poglede subraće. Nastavio je gotovo nečujno otvarati zagonetnu omotnicu.

Prije negoli je dopro do njezina pisma, sjećanja na studentske dane bljesnuše, kao da su se zbila prošloga tjedna, a ne prije četvrt stoljeća.

VII

U Innsbrucku je studirao filozofiju i teologiju. Bogoslovni fakultet, kao i konvikt Canisianum, primali su samo najbolje studente iz Europe i Amerike.

Izglobljen iz svoje siromašne i zaostale provincije, Didak je preko noći došao u prigodu razgovarati s ljudima iz cijeloga svijeta i upoznati se s mislima i težnjama koje je donosila suvremenost.

Upijao je znanja sa strašću znanstvenika koji uživa u novim spoznajama više negoli u okrepljujućem snu.

Nije ga zadovoljavao samo studij filozofije i teologije, nego je upisao i klasičnu filologiju. Zanimalo ga je sve od književnosti do politike, od tehničkih znanosti do ekonomije.

Osjećao se povlaštenim i odabranim samom činjenicom što je došao u prigodu živjeti i studirati u Innsbrucku i družiti se s iznimno obrazovanim ljudima koji su proputovali dobar dio svijeta.

Smatrao je svojom dužnošću čim više toga naučiti, kako bi po povratku u Hercegovinu to znanje stavio u službu naroda iz kojega je potekao.

Volio je Innsbruck.

Volio je reski planinski zrak koji bi i u kasno proljeće prijetio iznenadnim snijegom. Volio je gradsku knjižnicu, kazalište,

uredne parkove i raskošne građevine koje su svjedočile da već stoljećima u tom gradu sklad i moć koračaju zagrljeno rukom pod ruku poput blizanaca.

Bila je veljača 1894. Zadnja godina njegova boravka u tome gradu. Do ljeta je trebao dovršiti studij, a u srpnju se zarediti za svećenika.

Do toga dana sve je u njegovu životu bilo pravocrtno trasirano, nedvosmisleno, jasno i daleko od bilo kakve sumnje ili iskušenja.

Znao je da je dobro odabrao kada se odlučio za svećenički poziv. Osjećao se uistinu pozvanim služiti Bogu i ljudima. Nije dopuštao ni sebi ni drugima najmanju sumnju u ispravnost svoga životnog puta.

Sam je dekan poslao svojega tajnika po njega. Nije mogao ni naslutiti što je uzrok tome pozivu. U njegovu uredu bio je samo dva puta do sada. Prvi puta kada je tek stigao na studij, a drugi puta kada je iskazao želju da uz redoviti studij studira i klasičnu filologiju.

Dekan ga je dočekao s osmijehom na licu.

– Mladiću, vi ste mi velika enigma.

– Zašto? – zapitao je iznenađeno.

– Vi ste jedini student o kojem s jednakim oduševljenjem govore svi profesori, bez iznimke svi. A omiljeni ste i kod studenata.

– Drago mi je to čuti – uzvrati Didak.

– Mene to zbunjuje. Ne postoji čovjek bez mane – ustvrdi dekan.

– Ni ja nisam bez mana – uzvrati mladić.

– Možda, ali su one dobro skrivene od svih profesora s našega sveučilišta... Ili ste sjajan glumac ili se na zemlji pojavilo još jedno bezgrešno biće – dometne dekan i nasmije se svojoj neprimjerenoj dosjetki.

Na trenutak su obojica zašutjela.

Dekan ga pozorno osmotri ispod oka pa reče:

– Vidite... u nešto više od četiri godine koliko ste ovdje, imali ste prigodu doista puno toga naučiti. Ispunili smo vam svaku želju za stjecanjem dodatnoga znanja... pa mi se čini da je došao trenutak da i vi nešto malo uzvratite ovome sveučilištu i ovome gradu koji vas prihvatiše ne kao gosta, nego kao ravnopravna žitelja.

– Bit će mi zadovoljstvo ako na bilo koji način budem mogao uzvratiti za dobrotu koju ste mi ukazali.

– Možete... Ako želite, možete... A možete me i odbiti. I to ću vam dopustiti, jer znam da je ovo završna godina vašega studija, vrijeme priprema za ređenje koje je pred vama.

Didak je bio istinski radoznao čim prije doznati što se od njega očekuje, a dekan je vodio razgovor na način kako pisci obimnih romana uvode u radnju svoje čitatelje, dopuštajući da početne stranice unedogled odgađaju iščekivani zaplet.

Tek nakon dvadesetak minuta i razgovora o talijanskoj i njemačkoj književnosti, o Friedrichu Schilleru, Aristotelu i Tomi Akvinskom, prešao je dekan na ono bitno:

– Vidite, jedan od najbogatijih ljudi u ovome gradu moj je prijatelj, a i dobrotvor našega sveučilišta. Njegov sin Klaus odlučio se za vojnu karijeru. Prije mjesec dana zaručio se. Na

jesen će biti vjenčanje, a tjedan nakon vjenčanja morat će sa svojom ženom odseliti u Zagreb, u Hrvatsku. Ondje će nastaviti vojnu službu. Iako svi obrazovani ljudi u Hrvatskoj znaju njemački, i Klaus i njegova supruga žele naučiti hrvatski jezik. A jedini čovjek na našem sveučilištu koji zna taj jezik u ovome trenutku ste vi. Dakle... mogu li računati na vašu pomoć?

– Sa zadovoljstvom ću učiniti sve što se od mene očekuje.

– Odlično! Podučavajući njih, mene ćete učiniti svojim dužnikom.

– Da ih podučavam i sto godina, neće mi uspjeti uzvratiti vam za sve dobro koje ste mi ovdje pružili.

Didak je to tako iskreno izrekao, da je dekan njegove patetične riječi doživio kao neupitnu istinu.

Dolazili su tri puta tjedno u kasnim poslijepodnevnim satima u malu sobu u koju se ulazilo iz glavne sveučilišne čitaonice.

Zidovi su bili prekriveni knjigama od poda do stropa. Od njihove su se težine police savile.

Klaus je imao dvadeset sedam godina, iako je njegovo uvijek ozbiljno lice moglo sugerirati da je u pitanju znatno stariji čovjek. Hladnoća se nastanila u tom mladiću koji je prigrlio vojni poziv kao svoj odabir.

Njegova deset godina mlađa zaručnica Regina doimala se poput tek propupale djevojčice. Krhko tijelo i razigrane radoznale oči bile su u neskladu s Klausovom pojavom.

Kao da su bili sazdani od različitih materijala. Didak ih je teškom mukom mogao zamisliti kao skladan par koji će se na jesen vjenčati i zasnovati obitelj.

Imao je strpljenja sa svojim zrelim učenicima. Podučavao ih je kao da su pred njim posve mala djeca. Nastojao je da se u početku susreću s najjednostavnijim pojmovima i riječima, koje su bile i najučestalije u svakodnevnom govoru.

Oboje su bili marljivi učenici. Imali su veliku želju svladati taj jezik koji se toliko razlikovao od njemačkog.

Pričao im je o Zagrebu u kojem njih dvoje nikada nisu bili, a koji će nekoliko godina biti njihovim domom. Govorio im je o Hrvatskoj, o svojoj Hercegovini, o životu koji je bio drugačiji od onoga kakvim su živjeli Klaus i Regina.

Regina je za nijansu brže učila nove riječi od svoga zaručnika. Oboje su se unaprijed radovali pomisli da će jednoga dana u Zagrebu moći čitati novine koje ondje izlaze na hrvatskom jeziku ili gledati predstave koje budu igrale u zagrebačkom kazalištu.

S dolaskom proljeća, Klaus je sve češće izostajao. Regina bi tada sama dolazila na poduku.

Klaus se opravdavao da mora s časnicima pripremiti zemljovide za nove manevre ili bi izostanak opravdavao razgovorom s nekim generalom i iznenadnim obvezama koje bi baš njemu dodijelili.

Kada bi Regina bila sama kod Didaka na poduci, znatno su više razgovarali o romanima koje je ona čitala ili o glazbi koju je rado slušala.

Nerijetko bi ga ispitivala o njegovoj Hercegovini, o narodnim običajima koji su određivali način života u Didakovu

zavičaju. U tim trenucima nije bio siguran treba li se zbog toga ponositi ili sramiti. Taj život bio je kilometrima daleko od onoga kakvim su živjeli ljudi u naprednim zemljama Europe.

Pričao joj je o selu Paoči i sjećanjima na najraniju mladost, o Gradnićima, o Čitluku, o Mostaru, o Humcu, o Ljubuškome i o Širokom Brijegu.

Bilo je kao da pripovijeda bajke iz nestvarnih prostora i prohujalih vremena koje nastavaju vile i vilenjaci.

Samo u jednome trenutku pobojao se da je njezinoj radoznalosti uzrok on sam, a ne bajkovita Hercegovina. Bilo je to onoga dana kada je došla sama i kada mu je donijela na dar pribor za pisanje.

Na njegovo pitanje: – Čemu to? – uzvratila je:

– Nisam znala kako vam uzvratiti za vaše strpljenje i dobrotu – izgovorila je i zacrvenjela se.

Oborio je pogled.

Toga dana nije imao snage pogledati je izravno u oči. Podučavao ju je nove rečenice koje rabimo kada uđemo u trgovinu suknom. Griješio je više od nje.

Potom su dva puta zaredom Klaus i Regina bili zajedno, a Didak je pritom osjećao napetost među njima. Nisu se uzajamno oslovljavali, a po svršetku sata Klaus je nije uzeo ispod ruke, kako je to običavao prije. Ta vrsta intimnosti bila je dopuštena zaručnicima i po tome su nalikovali bračnim parovima.

Neka čudnovata hladnoća svaki je puta s njima dvoma ulazila u sobu u kojoj ih je podučavao, tako da je i njemu prestalo biti ugodno u njihovoj blizini.

Kada je Regina ponovno došla sama na poduku, nakon nepunih pola sata, Didak je načinio stanku i zagledao se u njezine nevesele oči u kojima više nije bilo onoga prijašnjeg sjaja.

Zapitao ju je:

– Jeste li... dobro?

– Zašto me to pitate?

– Djelujete mi zabrinuto.

Duboko je uzdahnula.

– Nisam znala da se primijeti.

– Primijeti se – potvrdio je.

Bilo je teško otpočeti taj razgovor.

Prikupila je snagu i drhtavim glasom izgovorila:

– Prije deset dana... kada sam bila sama ovdje kod vas, rekao je... rekao je da ne može sa mnom na poduku jer mora s generalom razgovarati o nabavci novih pušaka... A toga dana... te večeri, moj ga je brat vidio kako izlazi iz javne kuće.

– Jeste li sigurni u to?

– Brat se raspitao kod Klausovih prijatelja i doznao da moj zaručnik redovito posjećuje javnu kuću... već godinama, a to nije prestalo ni s našim zarukama.

Nije više mogla govoriti.

Didak je zanijemio. Nije znao kako joj pomoći, što joj savjetovati. Tražio je pravu riječ, a činilo mu se da će sve što izgovori biti pogrešno. A opet: morao je naći načina kako joj pružiti utjehu.

– Jeste li mu rekli da znate?

– Rekla sam mu.

– I, što vam je odgovorio?

– Da je muškarac...

– Je li vam obećao da će prekinuti s tim porokom?

– Tek nakon vjenčanja... On misli da to moram prihvatiti... da je to nešto uobičajeno za mladića njegovih godina.

– A vi?

– Ne mogu ni zamisliti da je u zagrljaju s tim ženama... to me tako boli... to me vrijeđa. Oprostite, nisam vas smjela opteretiti ovim... Sramota me je bilo kome drugome reći... čak ni majci... čak ni ocu. Kažem li ocu, razvrgnut će naše zaruke i izložiti i mene i našu obitelj sramoti.

– A vi... što vi osjećate?

– Kako to mislite?

– Možete li zamisliti sebe kao njegovu ženu i majku njegove djece.

– Ne mogu... Užasavam se i same pomisli... Mučno mi je kad je u mojoj blizini. Bilo mi je teško na prošloj poduci, ovdje kod vas... Ne želim ga nikada više vidjeti, nikada... A mene nitko ništa ne pita. Ni što mislim, ni što osjećam, baš nitko... Tako je bilo i kada su dogovarali zaruke.

Počela je tiho plakati.

Suze su joj se slijevale niz obraze.

Obuzdavala je jecaje da ne bi iznenada netko od knjižničara ušao u tu prostoriju i zatekao je u neprimjerenom stanju.

– Regina, mislim da će biti najbolje da porazgovarate s ocem i majkom o svojoj budućnosti.

Uz napor je zaustavila jecaje.

– Da im kažem da znam?...

– Tako će biti najbolje... Bez njihove pomoći ne možete pronaći izlaz.

Kimnula je glavom u znak zahvalnosti.

Na iduću poduku nisu došli ni ona ni Klaus. Didak je slutio da se nešto dramatično događa između zaručnika, koje više nije mogao gledati ravnodušno.

Primijetio je da po cio dan misli na Reginu i Klausa. Želio im je pomoći, želio je da ona ne pati, da on odustane od svoga poroka, ali ni uz najveći napor nije uspijevao domisliti se što bi trebalo učiniti da Regina i Klaus ponovno budu sretni, da se s njihova zajedništva skine sjenka ponižavajuće nevjere.

Pomišljao je i na to da porazgovara nasamo s Klausom i da ga pokuša odgovoriti od loše navike kojoj je robovao, ali je slutio da bi naišao na njegovo odbijanje, možda čak i na ljutnju.

Didaku su se približavali završni ispiti, a prvi puta u životu nije se mogao usredotočiti na knjige.

Tek nakon tjedan dana pojavila se Regina. Opet je došla sama. Po tamnim podočnjacima mogao je zaključiti da su iza nje bile proplakane noći.

– Hoće li danas doći i Klaus? – zapitao je.

– Neće. Rekao je da mora biti s prijateljima iz vojarne... Znam da laže.

– Jeste li razgovarali s roditeljima?

– Jesam.

– Što su vam savjetovali?

– Bilo bi bolje da nisam ni otpočela taj razgovor.

– Zašto?

– Otac je rekao da se ne ponašam poput naivne guske. Da čovjek od dvadeset sedam godina mora živjeti kao muškarac, a ne kao časna sestra. Da ne pravim gluposti, da je njihova obitelj među najbogatijima i najuglednijima u gradu, a da je naša obitelj u financijskim problemima, da smo mi ti koji su na dobitku mojim vjenčanjem, a ne oni.

Zašutjela je.

Nije znao što joj reći, kako je utješiti. Osjećao je krivnju što joj je uopće savjetovao da razgovara s roditeljima.

Reakcija njezina oca bila je očekivana. Većina ljudi na ovome svijetu promatra brak tek kao dobar ili loš posao od kojega će obitelj imati koristi ili štete.

Morao je predvidjeti takvo što.

Tišina je potrajala dugo, jako dugo, prije negoli je ona podigla pogled prema njemu i izgovorila:

– Ne želim se udati za tog bešćutnog i hladnog čovjeka! Makar cijeli svijet propao, ne želim! Njegova me blizina tako uznemiruje, tako odbija... Bit ću iskrena: od svih muškaraca koje sam u životu susrela, jedino mi je u vašoj blizini ugodno.

– Regina... ja... vi znadete...

– Molim vas, poslušajte me bez prekidanja. Promislila sam svoj život i svoju muku i dopustite mi da bar pred vama samo deset minuta mogu govoriti ono što osjećam, a ne ono što drugi od mene očekuju. Ja znam da se vi pripremate da se za dva mjeseca zaredite za svećenika, ja to znam. I uvjerena

sam da... ako to učinite, da ćete biti vjerni Bogu i pozivu koji ste odabrali, ali vam želim reći... ako vi prema meni osjećate ono što ja osjećam prema vama... prije vaše konačne zakletve... ako poželite imati obitelj, ženu, djecu... ženu koja će vam biti vjerna i u dobru i u zlu... Spremna sam s vama pobjeći bilo kamo, i na kraj svijeta... u Ameriku ako treba... Izgradit ćemo život u kojem neće biti licemjerja, prisile ni prevare... u kojem novac neće biti važniji od poštenja i časti... Spremna sam i nakraj svijeta s vama... Znam da ste dobar čovjek, znam da vas sve ovo što govorim plaši i iznenađuje. Ne tražim i ne očekujem da mi odmah odgovorite... Uzmite dva dana za promisliti o svemu, pa kada prekosutra ponovno dođem u ovu sobu, priopćite mi kakva je moja sudbina... Prihvatit ću vašu odluku, ma kakva ona bila. Bit će to moj spas ili moja osuda na život kakav ne želim.

Ustala je i tiho izašla iz prostorije u kojoj su bili.

Didak je duboko uzdahnuo.

Kao da se u prostoriju uvukla omaglica kroz koju ništa više nije mogao jasno vidjeti. Pribor za pisanje koji mu je svojedobno darovala poče titrati, stol na kojem su bili papiri zadobi dvostruke rubove, prozorsko se okno zanjiha poput broda na nemirnu moru.

Osjetio je da mu je zagušljivo među tim knjigama i da čim prije mora izaći na svjež zrak.

Dvije noći zaredom vrtio se u krevetu. San je bježao od njega.

Pokušavao se sakriti u molitve, pokušavao je u svetim knjigama pronaći mir. Umjesto smisla i okrepljujućeg savjeta, pred očima su mu titrala slova koja nije uspijevao primiriti.

Nije bio siguran ni što misli, ni što osjeća. Nijedan objed nije dovršio. Ništa mu nije prijalo, kao da je i hrana izgubila prijašnji okus. Prvi puta u životu nije imao jasan odgovor na jednostavno pitanje: kojim putem krenuti?

Nakon druge neprospavane noći, otišao je u crkvu, kleknuo pred raspelo i tako klečeći ostao pola sata, moleći Raspetoga da mu pošalje znak i da mu ne dopusti da ga iskušenje odvede na krivi put.

Potom je otišao do svoje skromne sobice i uzeo Novi zavjet, s uvjerenjem da će prva rečenica koju ugleda biti savjet koji treba slijediti i nikada se više u životu ne pokolebati.

Knjiga se otvorila na Sedmoj poslanici Korinćanima: „Ovo hoću reći braćo: Vrijeme je kratko. Odsele i koji imaju žene, neka budu kao da ih nemaju: i koji plaču, kao da ne plaču, i koji se vesele, kao da se ne vesele, i koji kupuju, kao da ne posjeduju, i koji uživaju ovaj svijet, kao da ga ne uživaju, jer – prolazi obličje ovoga svijeta."

I tek što to pročita, prelomi se u Didaku, uze papir i napisa kratko pismo:

Poštovana Regina,
najdublje suosjećajući s vašom nevoljom i teškom životnom situacijom u kojoj ste se zadesili, moram izraziti svoje žaljenje što vam ne mogu biti od pomoći. Bog me je pozvao da ne ugađam sebi te da

moja služba ne bude posvećena samo jednoj osobi, nego mojemu narodu o čijem ću se boljitku skrbiti do kraja svojega života ne štedeći svoje umne i fizičke moći. Pošto se približavaju moji završni ispiti i trenutak zaređenja, nadam se da ćete i vi i vaš zaručnik s razumijevanjem prihvatiti moje isprike što vas više neću moći podučavati u učenju hrvatskoga jezika. Želeći vam da i u najtežim iskušenjima u koje vas Gospod dovede uspijete pronaći pravi put, najsrdačnije vas pozdravljam!

Didak Buntić

Zamolio je jednoga studenta prve godine studija da preda to pismo Regini i da ga ispriča što zbog teške vrućice ne može održati današnju poduku iz hrvatskoga jezika.

VIII

Prije dvadeset tri godine poslao joj je to kratko pismo, kojim ju je na nedvosmislen način odbio. A sada, nakon cijele vječnosti, u rukama je držao njezino pismo. Možda njezin odgovor.

Pribojavao se rečenica koje će uskoro pročitati, pribojavao se pokušaja oživljavanja njihova zadnjeg razgovora.

Umjesto toga, susrele su ga učtive rečenice kojima je ona izražavala nadu da je on u dobru zdravlju i da s Božjim blagoslovom obavlja poslove kojima je posvećen.

Prije dva mjeseca u novinama je pročitala da prikuplja pomoć za gladnu djecu. Prisjetila se svega onoga što joj je on govorio o Hercegovini i Hercegovcima. Zaboljela ju je spoznaja da ti prostodušni i radišni ljudi toliko pate. Pokazala je taj tekst svim imućnijim obiteljima u Beču s kojima je u prijateljstvu. Uspjela je prikupiti pedeset tisuća kruna za izgladnjele Didakove sunarodnjake.

Idućega tjedna bit će u Mostaru u njihovoj gimnaziji kao predstavnica bečkih žena koje se brinu za nastradale vojnike i invalide, pa mu želi tom prigodom predati taj novac.

Nije propustila pripomenuti da će se njezin posjet gimnaziji i gradu Mostaru dogoditi uz znanje i potporu carice Zite,

čija je želja da utjecajne žene u svim dijelovima carstva čim više pomažu vojnim invalidima i obiteljima poginulih.

Susret s ravnateljem i upravom mjesnih vlasti bit će oko podneva, potom je predviđen ručak. Nada se da će joj domaćini omogućiti da se tijekom ručka susretne i s njim.

Ni jednom riječju nije spomenula ni svoga muža ni svoju obitelj.

Znao je fra Didak da je njezin Klaus u međuvremenu postao general. Istaknuo se svojom hrabrošću na fronti. Dobio je najviša odlikovanja.

Pisale su novine i o njegovoj ženi koja je nebrojeno puta obišla ratišta i bolnice u kojima su vojni invalidi. Činila je sve da ni ratni invalidi ni njihove obitelji ne budu zaboravljeni i prepušteni sami sebi.

Znao je da imaju dvije kćeri. O Regini i Klausu pisalo se kao o skladnom bračnom paru uglednika na koje carstvo može biti ponosno u ovim teškim vremenima.

Susret se dogodio u blagovaonici mostarske gimnazije.

Istoga dana kada je fra Didaku stiglo Reginino pismo, dobio je i poziv da nazoči ručku koji gradske vlasti i ravnatelj gimnazije priređuju u čast uglednih gošći.

Iako je zakoraknula u četrdesetu godinu života, bila je lijepa kao i u doba mladosti.

Na njezinu licu nastanila se sjenka zrelosti i patnje koju samo oštro oko može zapaziti.

Susret je bio srdačan, odmjeren, prijateljski. Osjećao je zahvalnost prema njoj što mu ni jednim pokretom, riječju ili pogledom nije otežavala.

Sjedili su jedno nasuprot drugome, okruženi s desetak profesora i gradskih činovnika. Bile su tu i dvije gospođe iz Beča, koje s Reginom do tada obiđoše brojna ratišta i vojne bolnice.

Jedna od njih bila je odveć brbljava a da čovjek ne bi posumnjao da sebi pridaje veće značenje od onoga koje joj pripada. Druga je bila pomalo odsutna, pa je fra Didak pomislio da se nije oporavila od duga puta koji je bio iza njih.

Iz Regininih riječi vidjelo se da je znala gotovo sve o fra Didakovu javnom djelovanju: o velikoj akciji opismenjavanja siromašnog puka u Hercegovini, koju je otpočeo 1909. godine, o gradnji širokobriješke gimnazije, a i o velikoj akciji spašavanja djece koju je želio provesti.

– Kako sada napreduju narodne škole i opismenjavanje nepismenih? – zapitala ga je.

– Otkako je rat otpočeo, to se usporilo. Seljaci se boje da će im kćeri, nauče li čitati i pisati, biti poslane na ratište, kao medicinske sestre, da će se ondje zateći u nedoličnom muškom društvu. Usto, otkako dođoše glad i suša, nemoguće je podučavati one koji se bore za goli život.

– Kada ova nevolja prođe, ne sumnjam da ćete nastaviti s opismenjavanjem ljudi.

– To je moj san. Želja mi je da za deset ili dvadeset godina u našem narodu ne bude više nepismenih.

– Da... to je preduvjet napretku – suglasila se.

Pred njim nije bila razmažena žena iz imućne obitelji, nego osoba koja se svakodnevno susretala s okrutnim životom, nastojeći svojim djelovanjem pomoći onima kojima je ovaj rat donio najviše patnje. Pred njim je bila obrazovana zrela žena, čije sposobnosti nisu zaostajale za muškarcima koji su se bavili javnim djelovanjem. S lakoćom je dolazila i do najutjecajnijih ljudi na carskom dvoru.

Požalio joj se da još uvijek nije ishodio dozvolu Zemaljske vlade u Sarajevu, da je poslao čak dva pisma u Beč caru Karlu, s molbom da se podupre njegova akcija, ali da mu odgovor još uvijek nije stigao.

Obećala mu je zauzeti se kod utjecajnih ljudi u Beču da Zemaljskoj vladi u Sarajevu pošalju znak ohrabrenja za podupiranje fra Didakovih nastojanja.

Ni na trenutak nije posumnjao u to da će mu pomoći i učiniti sve što je u njezinoj moći da se njegovi snovi ostvare i da se spasi „njegov narod" od gladi i nestajanja.

U jednom trenutku, fra Didak ju je zapitao:

– A vaše kćeri?

– One su moja utjeha i moja najveća radost. Zahvalna sam Bogu što mi ih je podario. Predivne su. Često mi kažu da sam ja njihova najbolja prijateljica.

– Ne sumnjam u to – reče Didak.

– Starija se udaje najesen.

– A Klaus? – nije odolio zapitati.

– Otkako je počeo ovaj strašni rat, posvećen je svome poslu... Uvjeren je da je sve što čini ispravno, uzvišeno.

Oborila je pogled.

Po boji njezina glasa slutio je da ne dijeli s mužem oduševljenje ratnom stvarnošću.

Načuo je fra Didak tijekom zadnjeg posjeta Beču da je Klaus jedan od onih generala koji na najokrutniji način kažnjava dezertere. Nije se znalo boje li ga se više njegovi vojnici ili neprijatelji.

Na koncu su se razišli poput starih prijatelja. Bez velikih riječi. On je na rastanku zahvalio i njoj i svim dobrotvorima na prikupljenom novcu koji im dođe u pravom trenutku, dok je ona tek uzvratila da je kršćanska dužnost pripomoći ljudima u potrebi.

3

Bilo je to početkom 1997. godine.

Bili smo već tri godine u braku. Naša bliskost bila je neupitna. Volio sam je i sa sigurnošću znao da i ona voli mene.

Predavala je francuski u jezičnoj gimnaziji i povremeno prevodila romane za jednu malu izdavačku kuću. Skromni honorari nisu joj uspijevali pokvariti radost što joj se pruža prigoda ponajbolje francuske pisce prevesti na hrvatski jezik.

Ja sam se zaposlio kao asistent na Filozofskom fakultetu. Objavljivao sam publicističke tekstove povijesne tematike u Vjesniku i Večernjem listu.

Okružili smo se prijateljima čija nas je nazočnost ispunjavala zadovoljstvom.

Živjeli smo životom tipičnim za mlade bračne parove. Gotovo svakog vikenda odlazili smo na izlete u okolicu Zagreba. Voljeli smo boravak u prirodi i neobvezna druženja s ljudima naše dobi.

Za potpunu sreću i ispunjenje nedostajala nam je tek jedna sitnica: željeli smo dijete, željeli smo postati roditelji, a to nam se nije ostvarivalo.

Nije htjela razgovarati sa mnom o tome. Tvrdila je da poznaje mnoge parove koji su poput nas morali čekati godinama

da im se to „dogodi". Smatrala je da je s nama sve u redu i da će, bez ikakve sumnje, jednoga dana doći i dijete, a da do tada trebamo uživati u svome zajedništvu.

– Bilo bi dobro da provjerimo da nije u pitanju kakva zapreka, možda sitnica koju je lako ispraviti – otpočeo sam nespretno razgovor jedne subote, dok smo ispijali jutarnju kavu.

– Filipe, i ti i ja bili smo jesenas na sistematskom pregledu. Ja sa školom, a ti s faksom. Oboje smo zdravi.

– To su površni pregledi. Općeniti.

– Da je nekakav problem u pitanju, upala ili takvo što, vidjelo bi se po nalazima krvi i urina – zaključila je.

– Zar nam je teško odvojiti jedan dan i posjetiti liječnika koji liječi neplodnost, napraviti detaljnije preglede i tako otkloniti bilo kakvu sumnju? – zapitao sam.

– Ne želim to učiniti. Osjećam se zdravom, a ne sumnjam da si i ti zdrav. Ako nam je suđeno, bit ćemo roditelji, a ako nam nije suđeno, i tako to ne možemo promijeniti.

– Ne smiješ imati takav fatalistički pristup. Ne živimo u srednjem vijeku. Mislim da je logično da nakon tri godine braka... logično je da se zapitamo u čemu je problem i da pokušamo to...

– A što će biti ako ustanovimo da jedno od nas ne može imati dijete?! Što će tada biti s nama?! – uzvratila mi je neočekivanim protupitanjem.

– Kako misliš što će biti s nama?!? – zatražio sam pojašnjenje.

– Hoće li onaj drugi... onaj koji može imati dijete... hoće li prihvatiti živjeti s neplodnom osobom, a da se ne osjeti zakinutim... hoće li mu onaj drugi postati kriv što se ne može ostvariti kao roditelj? Zar ne shvaćaš koliko je to opasno za nas dvoje?

– Ne shvaćam što želiš reći? – uzvratio sam.

– Ne bih željela da nakon tog pregleda naša ljubav dođe u pitanje. Ne bih voljela da doznamo da je onaj drugi razlog zašto ne možemo dobiti dijete.

– Ali, možda se taj drugi može s lakoćom izliječiti?! Možda je u pitanju sitnica?!

– A što ako nije u pitanju sitnica?!

Na njezino pitanje nisam odmah odgovorio. Doista je sagledavala naš mogući problem iz svih kutova, za razliku od mene. Slegnuo sam ramenima i ustvrdio:

– Onda ćemo bar znati na čemu smo.

– Ali ja ne želim znati na čemu smo. Želim se nadati i želim vjerovati da i ti i ja možemo biti roditelji i da nitko od nas dvoje nije kriv onome drugome ni za što. Ne bih željela spoznati da ti ne mogu roditi dijete. I ne bih željela spoznati da ti ne možeš postati otac i da se ja kao majka mogu ostvariti samo s nekim drugim muškarcem.

Glas joj je podrhtavao. Znao sam da je uzaludno ustrajati. Nisam bio siguran ponaša li se iracionalno ili najracionalnije što je moguće. Jedino u što sam bio siguran jest da joj je uistinu stalo do našega zajedništva.

* * *

Mjesec potom, zatajivši to Mariji, otišao sam na pregled. Nakon što je pogledao nalaz moje sperme, liječnik je ustvrdio:

– S vama je sve u redu. Možete postati otac. Neka vaša supruga dođe na pregled.

– Porazgovarat ću s njom – rekao sam, znajući da neće biti toga razgovora i da joj nikada neću priznati da sam obavio taj pregled.

Osjećao sam se loše što sam bez njezina znanja otišao liječniku, unatoč njezinu preklinjanju da to ne činim. Bila je to izdaja naše ljubavi i njezine potrebe da unatoč svemu ustrajemo u vjerovanju da smo nas dvoje stvoreni jedno za drugo.

Tada nisam znao da ću vrlo brzo dobiti potvrdu da je Marija bila u pravu i da doista nisam smio propitivati tko je od nas dvoje zdrav, a tko bolestan.

Ta želja za istinom pokazat će se mojom najvećom nepromišljenošću.

Neobjašnjiv nemir i pritajeno nezadovoljstvo koji su me sve češće prožimali mogli su biti nagovještajem onoga što će se uskoro dogoditi.

IX

Mjesec nakon susreta s Reginom, fra Didak dobio je poziv da dođe na razgovor kod poglavara Zemaljske vlade Bosne i Hercegovine u Sarajevo.

Slutio je da će toga dana dobiti konačan odgovor na svoje opetovane zahtjeve da mu se daju besplatni vlakovi i omogući slanje djece u Slavoniju i Srijem.

Bio taj odgovor potvrdan ili niječan, bez sumnje će biti konačan.

Znao je da bez besplatnih vlakova i blagoslova svjetovne vlasti od njegove akcije neće biti ništa.

General Sakrotić hladno ga je pozdravio i bez oklijevanja započeo težak razgovor:

– Vi bez sumnje znadete zašto sam vas pozvao?

– Mogu pretpostaviti – odgovorio je.

– Tražili ste prijem i u samoga cara, intervenirali na dvoru, stanje u Hercegovini prikazali ste u najcrnjem mogućem svjetlu!

Protrnuo je od njegovih riječi. Slutio je da će dobiti odbijenicu i da će se nastaviti pomor djece, da će sve što čini proteklih mjeseci propasti.

Pretpostavljao je da se Regina zauzela za njega. Nakon pisama upućenih caru, na koja nije dobio odgovor, sam više nije

pokušavao. Usredotočio se na popisivanje potencijalnih udomitelja u Slavoniji i Srijemu, uzdajući se u čudo kojim će se razriješiti pitanje vlakova i odobravanje putovnica koje su vlasti trebale izdati za svojevrsno preseljenje stanovništva. A sada, odjednom, po Sarkotićevu licu i njegovim zadebljanim vratnim žilama, po povišenu tonu i nervoznoj gestikulaciji, slutio je da bi sve moglo propasti.

– Oprostite, generale, ali situacija je tako loša da je ja nisam mogao prikazati u gorem svjetlu, jer od ovoga sada kroz što prolazi moj narod, ne postoji ništa gore.

– Niste smjeli djelovati mimo mene.

– Ja sam se držao redovite procedure: prvo sam upoznao svoga biskupa i vlasti u Mostaru, potom i vas osobno s akcijom koju želim poduzeti. Toliko sam vam puta pisao i molio vas da odobrite besplatne vlakove i sve što je neophodno da...

– Fra Didače, molim vas... ne trebate mi ništa više objašnjavati, ne trebate mi ništa više govoriti. Ja želim da prestane pritisak koji na mene vršite vi i crkvene vlasti, a uz pomoć novinara i ljudi iz Beča koji mi drže lekcije i prikazuju me poput Poncija Pilata, namjesnika Judeje, koji je zbog svoje gluposti došao u sukob s lokalnim stanovništvom. Možda ja i snažnije od vas suosjećam s ovim narodom, ali moja je odgovornost dvostruka, za razliku od vaše.

Sarkotić ga je ljutito strijeljao pogledom, da bi nakon svega izgovorio posve neočekivanu rečenicu:

– Dat ću vam besplatne vlakove, izdat ću odobrenje za tu vašu akciju spašavanja djece, samo prestanite već jednom s

pritiscima i ne pišite više nikome ništa protiv mene ni u Zagreb ni u Beč, inače ću sve zaustaviti!

Fra Didaku se učinilo da nije dobro čuo. Srce mu je zaigralo od radosti.

– Znači, dat ćete besplatne vlakove i putovnice?

– Dat ću vam ih.

– Bog vas blagoslovio, dobri čovječe! – izustio je fra Didak.

– Ne pretjerujte! I vi i ja znamo da od moje dobrote nije mnogo ostalo u ovim ludim vremenima. Recite za koji datum želite da bude spreman prvi vlak?

Fra Didak se na trenutak zamislio.

Jutros je proučavao kalendar i za slučaj da današnji razgovor u Zemaljskoj vladi krene u dobru smjeru, imao je spreman odgovor:

– Ako može za deseti rujna.

General je rukom dao znak ađutantu, koji uze pero u ruku i umoči ga u tintarnicu.

– Pošaljite zapovijed na Željezničku upravu da za deseti rujna oslobode jedan putnički vlak da toga dana bude spreman na mostarskom kolodvoru.

Potom se okrenuo prema fra Didaku i dometnuo:

– Detalje ćete dogovoriti s mojim ljudima i s lokalnim vlastima u Mostaru, Sarajevu, Zenici, Bosanskom Brodu... A oko prihvata djece, ne sumnjam da vam već pomažu vaši ugledni zagrebački prijatelji. Nakon ove odluke, nadam se da ću biti pošteđen njihovih pisama u kojima sam tako često iščitavao vaše misli i rečenice.

* * *

Poslije razgovora sa Sarkotićem, fra Didak je krenuo u šetnju po Baščaršiji. Dani i tjedni koji ostadoše iza njega bili su tako zamorni, napeti i neizvjesni.

Osjećao je neizmjerno olakšanje i zadovoljstvo.

Pomisli da je ovo najsretniji dan u njegovu životu. Nakon dugog vremena ćutio je istinsku radost. Veselio se ljetnom suncu, trgovcima i prolaznicima koje je susretao, razigranim dječacima koji su se dovikivali s jedne strane ulice na drugu.

Radovao se zbog jadne hercegovačke djece koju će otrgnuti od gladi, a mnoge među njima spasiti od sigurne smrti.

Sve što je činio i sve čemu je stremio tijekom svojega života sagledavao je svrhovitim, važnim i bogougodnim.

U tom zanosu nije ni primijetio da za njim idu četiri austrijska vojnika na kratkom rastojanju. Kada bi on skrenuo nalijevo, i oni bi skrenuli nalijevo, kada bi on skrenuo nadesno, i oni bi pošli za njim.

Tek kada je zašao u malu pustu ulicu, pozornost mu je privukao odjek njihovih čizama po kaldrmi.

Zastao je i osvrnuo se!

Zastali su i oni, ali samo na trenutak. Najviši među njima prišao mu je i na njemačkom jeziku, tihim, ali odlučnim glasom rekao:

– Pođite za nama i ne pokušavajte se opirati, jer ćete loše proći.

Bili su naoružani.

Dvojica su pošla ispred njega, a dvojica iza njega. Bilo je kao da sprovode uhapšenika. Znao je da nema izgleda protiv četvorice snažnih naoružanih ljudi. Morao se pokoriti njihovoj zapovijedi.

Otišli su s njim sve do predgrađa.

Na osami se nalazila stara zapuštena kuća u kojoj godinama nitko nije živio. Uveli su ga u vlažan podrum i ondje ga zaključali.

Do njega je kroz mali prozor u ravnini zemlje dopiralo škrto svjetlo. Osjećao je nelagodu, ali ne i strah.

Nije znao objasniti što se događa. Tko su ti vojnici i što žele od njega?

Po šumovima koji su dopirali iza masivnih drvenih vrata mogao je pretpostaviti da je ondje ostao jedan od njegovih otmičara i da si šetnjom krati vrijeme.

Prošlo je najmanje pola sata prije negoli se začulo okretanje ključa u bravi. Vrata se lagano otvoriše. U prostoriju je stupio krupan čovjek u generalskoj uniformi. U ruci je držao revolver.

Škrto svjetlo učinilo je da se doimlje poput velike tamne sjenke. Njegovi pokreti učiniše mu se poznatima. Kao da ga je već negdje susreo, samo se nije mogao sjetiti gdje.

Neznanac učini još jedan korak prema njemu i zraka svjetla pade na njegovo grubo lice.

– Dugo se nismo vidjeli – progovori tamna silueta.

– Tko ste vi? – uzvratio je u nevjerici.

– Zar me se ne sjećate?

Tek u tom trenutku povezao je glas, pojavu i gestikulaciju. Kada ga je zadnji put vidio, bio je mladić, a sada je pred njim stajao pedesetogodišnjak iza kojega je bio bogat život i iskustvo

prekaljena ratnika, očiju koje vidješe brojne smrti, ubijanja i umiranja.

– Klause, pa to ste vi! – izusti fra Didak.

– Da, to sam ja.

– Taj revolver?!... Čemu to?! – s iskrenim čuđenjem zapita fra Didak.

– Ne pravite se naivnim – uzvrati hladnim glasom Klaus.

Osjeti kako ga zapljusnuše valovi mržnje. Čovjek u generalskoj uniformi prezirno ga je promatrao.

– Ali... ja vam nikada ništa nažao nisam učinio – izusti fra Didak.

– To vi mislite – uzvrati Klaus.

Poželio je objašnjenje.

Uskoro ga je začuo.

– Ona me nikada nije voljela, nikada. A vi ste tome krivi.

– Zašto ja?

– Otkako ste ušli u naš život, voljela je samo vas. Mene je prezirala... tako je ostalo sve do danas... Uvijek me mjerila kroz vas, a u tom uspoređivanju loše sam prolazio. Vi ste je očarali svojom slatkorječivošću, pričama o idealnom svijetu kakav nikada na zemlji nije postojao niti će postojati. Zbog vas me je zamrzila... Nakon više od dvadeset godina, povjerovao sam da ste nestali iz njezina života, iz njezinih sjećanja. Kada je počeo ovaj rat... tek to nas je zbližilo... Počela je strepiti za mene, hoću li se vratiti s ratišta... Počela se brinuti za ranjenike i invalide... Napokon smo imali nešto zajedničko što nas povezuje... U ovom ratu, gledajući smrti u oči, shvatio sam da volim samo i jedino nju, da mi ni jedna druga žena baš ništa ne znači... A onda se dogodilo to s vama.

– O čemu govorite? – zbunjeno zapita fra Didak.

– Dok sam bio na fronti, ona se zaputila u Mostar, da bi mogla obnoviti sjećanja na vas. Zbog vas je moljakala pomoć od bečkih obitelji koje su me do jučer poštivale i uvažavale. Zbog vas se pred njima ponižavala, zbog vaših golaća koje želite spasiti, mene je osramotila. Svoga zakonitog muža. Moju čast dovela je u pitanje.

– Sve ste krivo shvatili. U našem susretu nije se zbilo ništa nedolično. Nemate pravo reći ni jednu ružnu riječ o Regini.

– Ne govorite mi što imam pravo reći, a što nemam. Mrzim vas, najiskrenije vas mrzim. Prešao sam toliki put samo s jednim ciljem: da vas zauvijek izbrišem iz njezinih misli. Umjesto da uživam u dopustu koji sam višestruko zavrijedio, umjesto da šećem bečkim salonima, morao sam doći ovamo da vas ubijem.

– Ali zašto?!

– Zato jer ste me osramotili. Zato jer me u Beču dočekao glas o ponižavajućem prosjačenju novca kojim se zbog vas bavila moja žena, zato jer je zbog vas otputovala u Mostar i zato jer sam doznao da se s vama ondje susrela, a meni je to zatajila. Po njezinu ponašanju, po načinu kako me gledala i kako je s pola uha slušala moje riječi o važnoj bitki koju smo zamalo izgubili, shvatio sam da ste se opet nastanili u njezinoj svijesti, u njezinu srcu. To je jedini razlog zašto ćete za koji trenutak biti mrtvi.

Fra Didak se zagledao u njegove oči i mirno izgovorio:

– Nisam mogao ni naslutiti da će posljednji dan mojega života biti moj najsretniji dan. Sada, dok iščekujem trenutak kada

ćete povući obarač, ne osjećam strah od svršetka. Ne mrzim nikoga, pa čak ni vas, svog skorašnjeg ubojicu. Dopustite li mi govoriti, reći ću vam sve o njoj i o sebi. I vidjet ćete da ništa nije onakvo kako vam se čini.

Strahovao je da bi mogao biti neuvjerljiv u obrani istine, zbog koje je gledao smrti u oči.

Ruka koja je držala revolver bila je posve mirna. To je mogao biti loš znak, dokaz da će taj čovjek ostati nepokolebljiv u svojoj namjeri.

Iz daljine se začulo rzanje konja koje je kočijaš nemilosrdno požurivao.

Čovjek s revolverom jedva je primjetno kimnuo glavom, dajući mu do znanja da je upravo donio odluku.

Za trenutak će znati što mu je namijenjeno: svršetak život ili tek neznatan produžetak.

– Što želite reći time da je ovo vaš najsretniji dan? Nećete me uvjeriti da se veselite skorašnjoj smrti.

– Danas sam bio kod generala Sarkotića i doznao da je odobrio vlak za spašavanje gladne djece. U tome mi je vjerojatno pomogla svojim zauzimanjem i Regina. Spoznaja da će se spasiti tisuće djece znači mi više i od vlastitog života. Zato mi je danas najsretniji dan, a to ne može pokvariti ni vaša bezrazložna mržnja ni metak koji ste mi namijenili.

Klaus se nadmoćno osmjehnuo, kao da je pred njim dijete koje ni o čemu ništa ne zna.

– Tako ste naivni. Sarkotić vam je dao vlakove na moj nagovor. Želio sam da povjeruje da se Regina zauzimala za vas uz moj blagoslov.

– Na vaš nagovor?! – u nevjerici je ponovio fra Didak, čudeći se istinski onome što je upravo doznao.

– Neka vas to ne iznenađuje. I mi koji s lakoćom oduzimamo tuđe živote znademo biti milostivi.

– Onda znajte cijelu istinu o svojoj ženi: nikada se ništa nije dogodilo između nas dvoje, nikada je nisam dodirnuo niti je ikada ona mene dodirnula. Ona ne zaslužuje od vas ni jednu ružnu riječ.

– Ne bih rekao. Nakon naše zadnje svađe, priznala mi je da vam je svojedobno predlagala zajednički bijeg u Ameriku. Ona me poželjela napustiti, izdati, i to s vama!

– Ali to se nije dogodilo.

– Za mene je i ta njezina namjera jasan znak koliko me je prezirala... od početka... Ta žena koja mi je rodila djecu, nakon svih godina našega zajedničkog života, još uvijek više misli na vas nego na mene.

Na trenutak su zašutjeli.

Valovi Klausove mržnje sve su snažnije zapljuskivali fra Didaka. Duboko je uzdahnuo i mirno rekao:

– Vidim da moje riječi ne dopiru do vas. Vama je ovladala mržnja i zaslijepljenost. Budite sigurni da na to kako vas vaša žena doživljava, ja nemam baš nikakva utjecaja. Uzrok vaših bračnih problema nije u meni.

– Nego u kome?

– U vama. Jedino u vama. I kada me ubijete, ništa se neće promijeniti u vašem odnosu prema Regini, jer ćete vi ostati takvim kakvi ste sada i kakvi ste bili proteklih četvrt stoljeća. Ne želim vas moliti za svoj život, ne treba mi život iz vaših ruku.

Jedino što ću vas zamoliti kao osuđenik na smrt jest da se sada pred vama mogu ispovjediti Bogu i zatražiti oprost za sve svoje grijehe.

– Ali ja nisam svećenik.

– Ako u blizini nema svećenika, umirući se može ispovjediti pred bilo kojom krštenom osobom. Dopuštate li mi to?

Klaus je kimnuo glavom.

Fra Didak je kleknuo pred njega, sklopio ruke na molitvu, zatvorio oči i glave upravljene prema nebu otpočeo svoju ispovijed:

– Dragi, milostivi Bože, zahvaljujem ti za život koji si mi podario. Zahvaljujem ti za sve predivne ljude koje si naveo na moj put. Zahvaljujem ti za moju dragu majku, za braću, za profesore koji su me učili, za mladiće s kojima sam bio u sjemeništu i na studiju, za one s kojima sam radio, za narod kojem sam služio. Zahvaljujem ti za milost što sam svojim zemljacima u nevolji mogao biti zaštitnikom. Kajem se za sve ljude koje povrijedih u ljutnji, kajem se što svoju vatrenu narav nikada ne uspjeh zauzdati do kraja, kajem se za sve propuste koje ne osvijestih u prethodnim ispovijedima. Oprosti mi sve moje grijehe, milosrdni Bože, i znaj da odlazim s ovoga svijeta sretan što si me poučio kako da moje djelovanje bude tebi na slavu, ljudima na korist, i za spasenje duše moje. Molim te i da oprostiš grijehe mome ubojici, molim te i za njegovo preobraćenje, molim te da i on jednoga dana dođe u tvoje carstvo pomiren sa svijetom koji očito ne bijaše milostiv prema njemu. I, molim te, dragi Bože, spasi od gladi i pogibelji moj napaćeni narod i budi mu zaštitnikom u godinama koje dolaze. U ime Oca i Sina i Duha Svetoga! Amen!

To izgovorivši, fra Didak otvori oči.

Na njegovo iznenađenje, pred njim nije bilo ni Klausa ni uperena revolvera.

Podrumska su vrata bila otvorena.

Podigao se s poda, otresao prašinu s habita i lagano izašao iz sablasne kuće.

Koračajući prema gradu, osjećao je kako ga obuzima drhtavica koja je sa svakim njegovim korakom bivala sve snažnija.

X

Bili su već treći dan na putu.

Juru su boljele izranjavane noge, a nije se usudio požaliti. Gazda Stanko grabio je nekoliko metara pred njim, ni ne osvrćući se može li ga dječak slijediti.

Prekjučer, kada ostaviše svoje selo i krenuše na put, prošli su Drinovce, a drugoga dana prošli su Široki Brijeg. Noć ih je uhvatila kada su bili petnaestak kilometara od Mostara.

Juri ništa nije bilo jasno. Stanko mu je rekao da će ga poslati na put u Slavoniju jer ondje ima hrane u izobilju, a svoju djecu nije želio poslati.

Tri nedjelje prije, na misi je čuo svećenika kako govori da se najsiromašnije obitelji koje žele poslati djecu u Slavoniju i Srijem moraju javiti u župni ured, donijeti krsni list, a da im roditelji moraju potpisati papir kojim odobravaju njihovo udomljenje u dalekim krajevima.

Svećenik je nekoliko puta naglasio da se primaju samo ona djeca koja su starija od šest godina i ona koja nemaju više od trinaest godina, a njemu je bilo punih četrnaest.

Kada su kretali na put, uz mali kruh koji je gazdarica ispekla od pravoga brašna i nekoliko suhih smokava, Stanko je u torbu stavio i njegovu krštenicu.

Jure se bojao i same pomisli da će doći u ruke još gorem gazdi od ovoga i da će negdje u dalekom svijetu proći još gore s tim nepoznatim ljudima.

Zapeo je desnom nogom za oveći kamen i uz vrisak pao onemoćao na prašnjavu cestu.

Stanko se osvrnuo i podviknuo:

– Diži se! Ako ne dođemo do deset sati, nismo trebali ni polaziti na put. Ode li vlak bez tebe, nećeš se dobro provesti.

– Ne mogu gazda, ne mogu – izusti Jure.

– Što ne možeš?

– Nemam snage. Treba mi zraka. Odmora. Samo malo da se odmorim. Bole me noge. Žedan sam.

Stanko prema njemu ispruži mijeh s vodom i dometne:

– Drži! Popij! Jedan ili dva gutljaja. Ostavi i za mene. Odmorit ćemo se pet minuta, a potom nastavljamo bez zaustavljanja.

* * *

Na mostarski kolodvor stigli su kada je počinjao ukrcaj djece. Bile su ondje majke, djedovi, bake. Pozdravljali su se s malim putnicima ne znajući hoće li ih više ikada vidjeti.

Jure je slušao plač djece, ali i plač odraslih koji su svojim najmilijima upućivali oproštajne riječi.

Prodoran zvižduk od kojega se trgne skrene mu pozornost na ogromnu lokomotivu koja je bila na početku iznimno duge kompozicije.

Prvi puta u životu vidio je vlak i osjetio čudnovat strah pri pomisli da će se za koji trenutak vjerojatno i sam naći u toj gomili željeza i drva.

Plač male djece svjedočio je i da mnogi drugi strahuju od svoje prve vožnje.

Stanko je prišao željezničaru i upitao ga:

– Znadete li tko je od one trojice fratara Didak Buntić?

– Onaj visoki s brkovima – odgovorio je željezničar i okrenuo se prema strojovođi.

Stanko je čvrsto uhvatio Juru za ruku i povukao ga prema drugom vagonu ispred kojega su stajali fratri.

Jure je bio na izmaku snaga. Gotovo je posrnuo od snažnog trzaja.

– Fra Didače, stanite! – poviče Stanko.

Fratar koji je upravo namjeravao popeti se u vlak zastane.

– Reci, što trebaš, čovječe?

– Doveo sam vam ovo dijete!

– Je li prijavljen kod svoga župnika? Je li na popisu za ovo putovanje?

– Nije! Siroče je bez roditelja.

– Ne uzimamo nikoga tko nije uredno prijavljen i stavljen na listu – reče fra Didak.

– Ja sam se brinuo za njega mjesecima. Imam punu kuću svoje djece, nemam hrane još i za njega. Ili ga uzmite sa sobom ili ga ostavite na ulici neka prosjači. Ja se za njega više ne mogu skrbiti. Evo vam i njegove krštenice.

To rekavši, Stanko pruži papir svećeniku. Fra Didak uze papir, promotri ga pa reče:

– Ne može ići ovim vlakom.

– To nije moja briga, radite s njim što vas je volja. – Rekavši to, Stanko se okrene i ostavi Juru pred vlakom, pa se brzim korakom udalji s kolosijeka.

– O, luda li čovjeka! – izusti fra Didak, pa pogleda dječaka i zapita ga: – Kako se zoveš?

– Jure.

– Koliko ti je godina?

– Četrnaest.

– Četrnaest?! Zna li onaj tvoj da ne primamo četrnaestogodišnjake?

Jure je samo slegnuo iznurenim ramenima, pribojavajući se da bi ga i ovaj fratar mogao odbaciti, poput njegovoga donedavnog staratelja.

Fra Didak prepozna dječakov strah, pa reče:

– Ne boj se, nećemo te ostaviti. U prvom i trećem vagonu ima po jedno slobodno mjesto. U tim vagonima su oni najmlađi, od šest do osam godina, ti bi mogao pomoći pratiteljima djece oko njih. Samo reci u koji vagon želiš ući: u prvi ili u treći?

Jure pogleda u prvi pa u treći vagon, osvještavajući da su se već sva djeca ukrcala, i odlučno reče:

– Ja bih u treći.

Fra Didak povede ga do trećeg vagona.

Pomogao mu je uspeti se u njega.

Vagon je bio priprost, zadnje klase, s drvenim klupicama, a u njemu šezdesetak mršavih dječaka i djevojčica.

Jedina odrasla osoba u vagonu bila je mlada učiteljica Marija Rizzi. Fra Didak joj reče:

– Imat ćete još jednog putnika. Ovaj dječak, gotovo mladić, može vam biti od pomoći na putu.

– Kako ti je ime? – zapita ga učiteljica.

– Jure.

– Ja sam Marija Rizzi. Možeš me zvati gospođica Rizzi – uzvrati mlada žena, pa pokaže na jednu zreliju djevojčicu u vagonu i dometne: – A ovo je Jelena. Njoj je trinaest godina. Ona će mi pomagati na ovom putu. Vas dvoje bit ćete moji pomoćnici.

Tek se tada Jure zagleda u prelijepu visoku djevojčicu. U njezinu držanju, u naborima odjeće koji su naznačivali jedva propupale dojke, naslućivao se skorašnji dolazak zrelosti.

Trenutak potom fra Didak je učiteljici Rizzi davao upute što činiti počnu li dječica povraćati. Napomenuo je da će liječnik biti u prvom vagonu.

Fra Didak je otišao u drugi vagon, a gospođica Rizzi posvetila se šestogodišnjem dječaku koji je neutješno plakao stojeći uz prozor i pozdravljajući svoju majku koja mu je nešto govorila, a on to nije mogao čuti, jer su svi prozori, po zapovijedi željezničara, bili zatvoreni.

Jelena je prišla Juri.

– Mi smo svi doručkovali u samostanu prije negoli nas dovedoše na željezničku stanicu. Tebe nisam vidjela ondje?

– Tek sam sada stigao.

– Jesi li gladan?

– Jesam. Od jučer nisam ništa...

– Sačuvala sam komad kruha od doručka.

Jelena uze pastirsku torbu i iz nje izvadi komad kruha pa ga pruži Juri.

– Izvoli!

Jure sa zahvalnošću uze kruh i halapljivo ga poče žvakati. Stanko mu je zadnji put dao jesti jučer u poslijepodnevnim satima.

– Možeš sjesti ovdje, pokraj mene. To je jedino slobodno mjesto – reče Jelena.

Jure je posluša i tek u tom trenutku, dok je sjedao, osjeti koliko je njegovo jadno tijelo napaćeno i iscrpljeno od duga i naporna pješačenja.

– Tvoje noge... ti si izranjavan, bez obuće... što ti se dogodilo? – zapita ga Jelena.

– Morali smo stići prije negoli vlak krene. Gazda me tjerao da brzo hodam... Opanci koje sam imao jučer raspali su se, pa sam nastavio bosih nogu.

– Pričekaj malo – reče Jelena i ode na drugi kraj vagona gdje su u jednome kutu bile pripravljene posude za vodu i brezove metle.

Uskoro se vratila do Jure s drvenom posudom u kojoj je bila voda. U ruci je držala komad krpe.

– Evo, možeš oprati ruke za početak.

Stavila je posudu na svoje sjedalo.

Jure ju je poslušao i oprao ruke.

Trenutak potom Jelena je spustila posudu s vodom ispred Jurina sjedala i rekla mu:

– Stavi noge unutra.

Jure se na trenutak zbunio... bilo mu je neugodno, ali ju je ipak poslušao i stavio obje noge u posudu s vodom.

Jelena mu krpom poče lagano prati napaćene noge, na kojima su se prašina i krv slijepile. Prvi puta otkako mu je majka

umrla, netko mu je iskazivao pažnju. Netko se brinuo za njega. Osjetio je neizmjernu zahvalnost prema toj lijepoj djevojčici.

Začuo se prodoran zvižduk lokomotive i vlak je krenuo. Dječica su zavrištala. Neki od onih koji su bili na prozorima, posljednji puta mahnuše majkama, djedovima i bakama.

– Zar ti nemaš nikoga za pozdraviti? – zapita Jure.

– Nemam. Tetka koja se brinula za mene dopratila me jučer do franjevačkog samostana i vratila se u Međugorje.

– A netko drugi?

– Nemam ni oca ni majke, ni brata ni sestre – uzvratila je.

– I ja sam posve sam – reče Jure.

4

Nikada neću zaboraviti proljeće 1997. godine.

Točnije rečeno, nikada neću zaboraviti prvi dan toga proljeća. Pamtim da se u večernjim vijestima na televiziji govorilo o prvom danu proljeća i o tome kako ga na različite načine obilježavaju narodi diljem svijeta.

Moji snovi do tada su bili tako zbunjujući, isprekidani, nevažni. To što sam sanjao bile su tek nepovezane slike koje nisu imale ničega zajedničkog sa stvarnošću koju sam živio.

U pravilu bih, nedugo nakon buđenja, zaboravio sve što sam sanjao. Nisam imao razloga ni svojim ni tuđim snovima pridavati bilo kakvu važnost. Sve do toga dana, sve do te noći, kada sam ponovno „susreo" djevojku iz vlaka.

Marija je otišla na spavanje već oko jedanaest sati. Mene je ponijela uzbudljiva knjiga jednoga francuskog povjesničara u kojoj je on na posve nov način govorio o Luju XIV. i njegovim političkim potezima, procjenjujući ih kroz ekonomsku sliku Francuske i Europe onoga doba.

Iako sam pred ponoć osjetio potrebu za snom, zanimljivo štivo održalo me budnim sve do dva sata iza ponoći.

Kada sam napokon legao u krevet, utonuo sam istoga trenutka u dubok san.

Tada je sve počelo:

„Vidio“ sam sebe na stanici u Novoj Gradišci prije deset godina, kako čekam vlak za Zagreb, vidio sam prijatelja Ivu kako u zadnjem trenutku stiže i kako se dogovaramo da ćemo potražiti dva slobodna mjesta na način da ja uđem u prvi vagon, a on u četvrti.

Vidio sam ono što sam doista doživio: svoj susret s lijepom, kratko podšišanom crnokosom djevojkom koja je čitala roman „Život koji nisam želio“.

Naš razgovor se od riječi do riječi odvijao na isti način kao i prije deset godina, sve do trenutka kada sam ustao sa sjedala i zapitao je:

– Možeš li mi pričuvati ova dva mjesta?

Nato je ona odgovorila:

– Nije mi teško pričuvati mjesta, samo me strah, ako odeš, da se više nećeš vratiti.

Zbunila me.

– Zašto mi ne vjeruješ? – uzvratio sam protupitanjem.

– Čemu iskušavati povjerenje drugih kada ni u sebe nismo uvijek sigurni. Ako ti je ugodno u razgovoru sa mnom, ne znam zašto to želiš prekinuti, a ako ti nije ugodno, ne moraš se ni ispričavati ni vraćati... neću ti zamjeriti.

Iznenadilo me to što je rekla.

– Samo sam želio otići po prijatelja – uzvratih.

– On će te potražiti kada poželi tvoje društvo.

Zazvučalo mi je logično.

Ponovno sam sjeo nasuprot njoj i odustao od prvotne namjere.

– Što studiraš?

– Violončelo. Na Muzičkoj sam akademiji.

Doznao sam da je iz Slavonskoga Broda.

Glazba joj je važna koliko i sam život.

Pričala je kako se kod nje, u studentskom domu na Lašćini, u poslijepodnevnim satima mogu čuti različiti instrumenti na kojima njezini kolege s Akademije vježbaju.

– Znači: na Lašćini su studenti glazbe?

– Tako je, ali i oni s agronomije.

– Neobična kombinacija – primijetih.

– Meni je logična i prirodna – uzvratila je.

– Kako to?!

– Ostvariti sklad u zvukovima ili učiniti skladnim neki vrt sa stotinama različitih biljaka, zar nije slično? Za oba posla treba unutarnji mir i osjećaj za mjeru.

– Zanimljiv način promišljanja.

– A što ti studiraš?

– Povijest.

– Nije ni to loše.

– *Nije loše*?! A meni se čini predivnim. Povijest je tako zanimljiva, možda čak i zanimljivija od toga romana koji upravo čitaš.

– Teško mogu povjerovati u to – uzvratila je.

– Misliš da je povijest nezanimljiva?

– Nisam to željela reći. Ovaj je roman odličan, ne vjerujem da bilo koja povijesna knjiga može biti zanimljivija i sugestivnija od njega.

– Upravo si ustvrdila da je fikcija važnija od stvarnosti.

– Ako nije važnija, sigurno je zanimljivija – uz osmijeh uzvrati Stela.

Sve je promatrala iz nekog svog kuta, sve je vidjela na neki drugačiji način od uobičajenoga.

Preda mnom je bila načitana, obrazovana djevojka koja je na život gledala kao na enigmatsku igru u kojoj na gotove odgovore moramo postaviti neka nova pitanja, drugačija od uobičajenih, što od nas traži pojačan intelektualni napor i smisao za profinjeni humor.

Negdje oko Popovače, otvoriše se vrata našega kupea, a kroz njih proviri moj prijatelj Ivo.

– Gdje si ti?! Već sat vremena čuvam ti mjesto u četvrtom vagonu – reče.

– A ja tebi čuvam mjesto ovdje. Hoćeš sjesti? – zapitah ga.

– Hvala, neću. Ondje sam se upoznao s jednom djevojkom. Raspričali smo se. Ne bi bilo lijepo da je ostavim, a i torba mi je ondje. Samo sam došao provjeriti što je s tobom.

– Kao što vidiš, i ja imam društvo. Ovo je Stela, a ovo je moj prijatelj i budući cimer Ivo.

Pružili su si ruke i uz osmijeh izgovorili uobičajenu frazu.

– Znači, ostaješ ovdje? Nećeš sa mnom u četvrti vagon?

– Neću. Dobro mi je u drugom vagonu. Bliži sam Zagrebu od tebe, prije ću stići na odredište nego ti – rekao sam.

Nasmijao se mojoj dosjetki.

– Onda... ništa... Vidimo se na tramvajskoj stanici u Zagrebu, pa ćemo zajedno na Savu.

– Mislim da neću s tobom na Savu – odgovorih.

– Zašto? – zapita Ivo.

– Obećao sam Steli da ću je otpratiti do studentskog doma na Lašćini.

To obećanje sam u tom trenutku izmislio.

Stela me značajno pogledala, ali ne htjede osporiti moju tvrdnju pred prijateljem.

– Ako je tako, onda se vidimo poslije... Nadam se prije ponoći – uz vragolast osmijeh reče Ivo i ostavi nas.

* * *

Kad smo došli u njezinu studentsku sobu na Lašćini, rekla je:

– Hvala ti na pomoći. Baš si pravi frend. Ne znam kako bih sama s dvije teške torbe. A sada mi dopusti da te za nagradu odvedem na piće u kafić tu u blizini, na Dobrom dolu.

– Ne trebaš mi zahvaljivati. Bilo mi je ugodno u društvu s tobom – uzvratih.

– Zar ne želiš da uz sok nastavimo druženje? – zapitala me iznenađeno.

– Želim nastaviti razgovor, ali ne u kafiću – uzvratio sam.

– Nego?! – tražila je pojašnjenje.

Prišao sam joj i poljubio je.

Nije se opirala. Uzvratila mi je.

Nedugo potom razodjenuli smo se i počeli voditi ljubav.

Poznavali smo se tek nešto više od tri sata, a ni na trenutak nismo posumnjali u ispravnost svojih postupaka.

Uz studij čela, Stela je od te godine upisala i teoriju glazbe.

– Zašto to činiš ako si, po riječima profesora, najbolja čelistica na Akademiji? Zar nije bolje bez ostatka svu energiju usmjeriti na glazbenu praksu, na muziciranje? – zapitao sam je poprilično iznenađen njezinom odlukom.

– Filipe, onoliko snažno koliko volim glazbu i sviranje, toliko snažno prezirem javne nastupe. Radije ću jednoga dana biti profesorica glazbe u osnovnoj ili srednjoj školi nego cio život proživljavati tu nelagodu.

– Kakvu nelagodu?! Ti sjajno sviraš, a s vremenom ćeš se naučiti svladati tremu.

– Ali ja nemam tremu.

– Kako nemaš?!... Upravo si rekla...

– Pogrešno si me shvatio. Uzrok mojoj nelagodi nije trema. Ne osjećam strah pred nastup ni nelagodu od toga, bez obzira na to sviram li pred jednim ili pred stotinu slušatelja. Dok sviram, za mene ne postoji ništa osim glazbe. Uđem u svijet glazbe i ne brinem se o dojmu koji ću ostaviti na druge.

– U čemu je onda problem?

– Prezirem to u što se pretvorila glazba... Točnije rečeno: ne sviđa mi se odnos prema glazbi.

– Ne shvaćam o čemu govoriš?

– Govorim o natjecanjima. O ljudima koji su tu negdje, u blizini glazbe i glazbenika, a nisu spremni biti sluge toj plemenitoj vještini, nego joj žele biti gospodarima... Ne volim se natjecati. Ne želim da me nakon studija prosuđuju i uspoređuju s

drugima... To nije sport... Želim uživati u sviranju, a to će mi biti onemogućeno pristanem li i sama na pravila igre koja sada vrijede u glazbenom svijetu, a koja mi se gade.

Tada je nisam shvaćao.

Nisam shvaćao da mlada osoba koja ima talenta i iznimno je vrijedna može biti bez ambicija za javnim potvrđivanjem. Promatrao sam je kroz svoja mjerila i zato je nisam mogao razumjeti.

Tek u godinama koje će doći, dodirnut ću zasićenje i odbojnost prema životu koji je određen poslovnom ambicijom i potrebom za društvenim potvrđivanjem.

Stela je imala zrelost primjereniju osobama starije životne dobi. Rečenice koje je izgovarala često su mi zvučale proturječno. U svakodnevici se pokazivala tipičnom mladom djevojkom koja znade uživati u sadašnjosti.

Nakon što smo završili studij, ona se zaposlila u Srednjoj glazbenoj školi „Pavao Markovac“ na Trgu hrvatskih velikana, a ja sam počeo predavati povijest u Gornjogradskoj gimnaziji.

Vjenčali smo se i nakon godinu dana dobili blizance: sina i kćer.

Kćeri smo dali ime Maja, a sinu Igor. Svi su primjećivali da Maja nalikuje meni, a Igor Steli. Bilo je kao da smo jedno drugome podarili svoju presliku u liku djeteta.

Na proslavu drugoga rođendana naših blizanaca došli su Stelini roditelji iz Slavonskoga Broda. Kada su vidjeli da živimo u

posve malom podstanarskom stanu, prodali su kuću na Hvaru i od tog novca kupili nam poveći stan u Vlaškoj ulici. Od tada smo živjeli na prvom katu u zgradi koja je bila u neposrednoj blizini Petrove crkve, na broju devedeset jedan.

Zavoljeli smo taj kvart, blizinu placa na Kvaternikovu trgu, blizinu Maksimirskog parka. Samo smo tri tramvajske stanice bili udaljeni od Trga bana Josipa Jelačića.

U tom životnom „vremeplovu" vidio sam kako Maja i Igor polaze u vrtić, vidio sam proslavu njihova četvrtoga rođendana, koji se događao u „sadašnjosti".

Stela i ja uveli smo jedno nepisano pravilo: nakon što bih ja djecu preuzeo iz vrtića, a ona skuhala ručak, po svršetku objeda isključili bismo telefon i u dječjoj sobi igrali se s Majom i Igorom sat ili dva. Čitali bismo im bajke, zajedno slagali legiće ili pravili zmajeve od papira.

U tim trenucima nas dvoje postajali smo nalik našoj djeci.

Istinski smo uživali u obiteljskom životu, osjećajući da smo povezani čvrstim nitima ljubavi koje nikakva sila ne može pokidati.

* * *

Cijeli taj mogući život koji je stao u moj prvi san ponovit će se nebrojeno puta u danima koji su uslijedili i u drugim snovima.

S vremenom se naš „san" počeo odvijati samo u „sadašnjosti" u našem stanu u Vlaškoj ulici, na način da je svaki san bio novi dan koji smo u tome snu proživjeli.

Bilo je kao da živim još jedan, usporedni život, bogatiji i zanimljiviji od onoga stvarnoga.

Sve sam ranije polazio na spavanje. Bio sam nestrpljiv da se čim prije susretnem sa Stelom i našom djecom, s onom drugom mogućom stvarnošću koja me mimoišla.

Nisam se usudio nikome od prijatelja reći što se sa mnom zbiva, što doživljavam u toj usporednoj stvarnosti. Osjećao sam se poput čovjeka koji živi dvostruki život, vjenčan dvjema ženama iz dva različita grada, u vječnom strahu neće li jednoga dana jedna od njih doznati za postojanje one druge.

Držao sam tu tajnu u sebi, začuđen snovima koji ne prestaju.

Marija je počela primjećivati da se mijenjam, da sam sve manje usredotočen na nju i na naš stvarni opipljivi život.

Po njezinim ispitivačkim pogledima zaključio sam da sumnja u njoj iz dana u dan raste i da nije daleko trenutak kada će je naglas izgovoriti.

XI

Putovanje je za djecu bilo nalik istinskoj avanturi. Većina njih prvi se puta vozila vlakom, pa su prvoga sata vožnje više stajali uz prozor promatrajući krajolik kako promiče nego što su bili na svojim mjestima.

Učiteljica Marija Rizzi istinski je uživala u njihovoj opčinjenošću vlakom i putovanjem. Pokušavala je odgovoriti na brojne upite, na neprestano upiranje prstom na ljude i sela pokraj kojih je vlak prolazio.

Potom je početno uzbuđenje splasnulo, pa su djeca posjedala na svoja mjesta, znajući da će to putovanje potrajati.

Jelena je počela govoriti o svome rodnom Međugorju, u kojem je živjela s ocem udovcem i starijim bratom. Majku nije upamtila, jer je umrla mjesec nakon što ju je donijela na svijet.

Srećom po nju, mamina sestra, koja je također živjela u Međugorju s mužem i djecom, nadomjestila joj je rano preminulu majku.

Kada je došao Veliki rat, i otac i brat bili su pozvani na frontu. Otac je poginuo u ljeto 1915. godine, a brat godinu potom.

U rat je otišao i Jelenin tetak.

Potom je došla suša. Tetka nije više znala kako prehraniti svojih petero djece i Jelenu. Teška srca odlučila se poslati nećakinju na ovaj neizvjesni put.

Do toga trenutka Jelena se osjećala posve ravnopravnom ostaloj tetkinoj djeci, ali nakon odluke da samo nju pošalje, da se ni s jednim svojim djetetom ne rastane, počela je sumnjati da u toj obitelji i u tetkinu srcu ipak nema ono mjesto koje bi željela.

Potaknut Jeleninom pričom, i Jure je njoj ispripovijedao o svojoj obitelji i o vremenu provedenom kod susjeda Stanka. Pričao joj je o malom selu nedaleko od Drinovaca u kojem se rodio, o tome kako mu je majka umrla i kako ga je odbacio susjed koji je preoteo njihovu kuću i skromno imanje.

Prvi puta je nekome pripovijedao svoju neveselu životnu priču. Iznenadio se koliko mu boli nanosi i samo prisjećanje na protekle događaje.

Bilo je lakše držati to u sebi i ne govoriti o svojoj muci.

A opet... činilo mu se da se pripovijedanjem oslobađa teška tereta koji ga je sve vrijeme pritiskao.

– A taj ožiljak na licu? Od čega ti je to? – zapita ga Jelena.

– Od gazda Stankove kandžije – odgovori Jure i obori pogled, ne želeći pojašnjavati neugodno sjećanje.

* * *

Vlak se zaustavio u Sarajevu.

Na stanici je bilo stotinjak ljudi koji su ih došli vidjeti i pozdraviti. Predstavnici grada držali su govore o teškim vremenima i ljudskoj dobroti.

Fra Didak je govorio o Mojsiju koji je spasio svoj narod i o svevišnjem Bogu kome sva hvala ide i koji je svrnuo pogled na

dječicu što putuju u Slavoniju, u kojoj će ih prihvatiti nesebični ljudi milosrdna srca.

Neki od građana donijeli su pokrivače i odjeću za male putnike. Jedan obućar pojavio se s desetak pari dječjih opanaka i dva para priprostih cipela. Pristupio je fra Didaku i rekao:

– Evo, ja sam ovo donio za vaše siročiće.

– Hvala ti, dobri čovječe. Nažalost, među našim putnicima ima i bosonogih.

U tom trenutku pokraj fra Didaka su se zadesili Jure i Jelena.

– Jure, dođi ovamo!

Poslušno je pristupio fra Didaku.

– Isprobaj ove opanke ili ove cipele. Ako su ti dobre, uzmi ih da ne hodaš više bos.

– Ja bih radije opanke, nikada na nogama nisam imao cipele – reče Jure.

– Probaj onda ove veće – reče fra Didak.

Jure uzme ponuđene opanke i lagano ih nazuje na izranjavane noge.

– I, kako ti se čine? – zapita fra Didak.

– Dobri su, dobri. Tako mekani, novi.

– Tvoji su – reče fratar – samo se zahvali ovom dobrom čovjeku.

– Puno vam hvala, gospodine.

Obućar mu se osmjehne.

Odveli su ih u veliku prostoriju koja je bila u sklopu kolodvorske zgrade. Ondje je na stolovima bio poslužen obilan ručak.

Jure nije mogao vjerovati da je na jednom mjestu toliko hrane. Takvo što prije rata se nije moglo vidjeti ni na najraskošnijim svadbama u njegovu selu.

Nakon što je fra Didak blagoslovio hranu i dobre ljude grada Sarajeva koji su ih tom hranom darivali, Jure je prvi puta nakon duge dvije godine pojeo bogat obrok i odagnao glad.

Po svršetku ručka, svi se vratiše na svoja mjesta u vlak. Putovanje se nastavilo. Nedugo potom dva su dječaka počela povraćati. Obilna hrana koju su blagovali za nenavikle želučiće bila je opasna poput gladi.

Jelena i Jure uzeše posude s vodom i male brezove metle, pa počeše čistiti za njima.

Vidjevši onu dvojicu kako povraćaju, još neke djevojčice i dječaci počeše povraćati.

Učiteljica se istinski zabrinula.

– Da se nisu otrovali hranom koju su jeli? Vas dvoje pazite na njih, a ja idem u prvi vagon po liječnika.

Osjetili su se važnima što su sada njih dvoje bili odgovorni za svu djecu u vagonu. Bili su tek pet ili šest godina stariji od njih, a dječica su im se obraćala za pomoć kao da su pred njima odrasli ljudi.

Nakon desetak minuta došao je liječnik s gospođicom Rizzi. Stavio je ruku na čelo svima koji su povraćali pa zaključio:

– Nitko nema temperaturu. Mislim da nije u pitanju pokvarena hrana, nego to što su se neki od njih prejeli. A uz ovo drmusanje vlaka, i meni dođe da povratim.

– Doktore, možda bi bilo dobro da ovi kojima je loše sjednu u smjeru kretanja vlaka. Primijetio sam da čim okrenu leđa lokomotivi, opet ih spopadne muka – reče Jure.

– Pametno, mladiću. Gospođice Rizzi, postupite ovako kako predlaže ovaj mladić.

Jure se osjetio ponosnim što je liječnik prihvatio njegov savjet, pritom ga čak dvaput oslovivši s „mladiću".

Nakon još pola sata vožnje, dječica se primiriše i prestadoše povraćati, pa su se i Jelena i Jure vratili na svoja mjesta.

– Tako mi se spava. Umoran sam od svega što se zbilo u protekla tri dana – reče Jure.

– Spavaj, samo spavaj. Ja ću te probuditi kada stignemo u Zenicu.

Nije mu trebalo dvaput reći.

Nakon minutu ili dvije, Jure je usnuo.

Nedugo potom njegova glava skliznula je na Jelenino rame.

Ona se nije pomaknula, kako ga ne bi probudila i lišila okrepljujućeg sna.

XII

Bilo mu je teško procijeniti koliko je dugo spavao. Vlak je naglo ubrzao, to ga je probudilo. Postade svjestan da je njegova glava na Jeleninu ramenu.

Ponovno je zatvorio oči, praveći se da i dalje spava. Zbog podrhtavanja vlaka, bilo je kao da glavom miluje Jelenino rame. Prožela ga je ugoda kakvu u životu nije osjetio.

Pomislio je da je možda neprimjereno što se pravi da spava i što koristi prigodu za dodir koji njoj možda nije ugodan.

Znao je da su u Mostaru u gradskoj kupelji jutros sva djeca bila oprana pravim gospodskim sapunom kakav on nikada u životu nije držao u rukama. Jelena je mirisala po tom sapunu. Taj ga je miris opijao poput najsnažnijega vina.

Bilo mu je predivno, nije želio prekidati tu ugodu, to iznenadno zbližavanje s djevojčicom, gotovo djevojkom, koja je iznenadno ušla u njegov život.

Vrata vagona naglo se otvoriše i uz snažan tresak zatvoriše!

Podigao je glavu i otvorio oči: pred njim je stajao željezničar.

– Za desetak minuta smo u Zenici! Pripremite se za iskrcaj, ondje ćemo noćiti!

Djeca se uskomešaše.

Gospođica Rizzi vikne da je svi čuju:

– Uzmite sve svoje stvari i pokrivače ako ih imate.

Jure pogleda Jelenu i reče:

– Spavao sam... A nikada ne spavam danju. Čini mi se da je to dugo trajalo.

– Nisam te željela buditi. Htjela sam da se odmoriš od naporna pješačenja.

– Baš mi je prijalo. Hvala ti.

Jelena obori pogled.

Postade mu jasno da je i ona potajno uživala u njihovu dodirivanju, te se poput njega pitala ima li u tome nečega nepriličnoga, nije li grijeh uživati u tome?

* * *

Nakon što su večerali u Zenici, mlade putnike rasporediše u dva prenoćišta u kojima onako iscrpljeni od duga putovanja i snažnih doživljaja brzo usnuše.

Putovanje se nastavilo sutradan oko devet sati ujutro. Sad su se već osjećali poput iskusnih putnika. Nije ih više plašio ni iznenadni zvižduk lokomotive, ni nagla ubrzavanja, ni trenuci iznenadnog kočenja pri zavojima ili približavanju stanici.

– Kako si rekla da se zove selo u koje ideš? – zapita je Jure.

– Lovas.

– A ti ljudi, tvoji udomitelji, znaš li išta o njima?

– Znam samo to da imaju dvije kćeri.

– Samo dvije kćeri?

– Naš je župnik pričao da u Slavoniji i Srijemu malotko ima više od dvoje djece: najbogatije kuće imaju tek po jedno dijete – reče Jelena.

– Kako to? Da ih nije snašla kakva bolest?

– Ne znam. Moja je tetka jednom rekla da ne žele imati puno djece da im se imanje ne razdijeli, da je ondje takav običaj.

– Čudno! – izusti Jure, ne nalazeći objašnjenje za to što je upravo doznao. Neki neodređeni strah ga prože od pomisli da će se uskoro naći među ljudima koji ne žele rađati djecu.

Pogledao je kroz prozor samo na trenutak i potom vratio pogled na Jelenu.

– Kad prođe ova glad, kad se vratiš u Međugorje, bi li voljela da dođem onamo i potražim te?

Zazvučalo je poput izjave ljubavi, poput namjere da se nastavi ovo njihovo druženje, koje jedva da je i otpočelo.

– Voljela bih, ali... ali tko zna što će tada biti s nama i kakav ćemo život živjeti – uzvratila je Jelena.

Doživio je to kao odbijanje.

Oboje su znali da djevojke gotovo nikada ne odlučuju same o svojoj sudbini.

Oborio je pogled, osjećajući da na tu njezinu rečenicu nema što odgovoriti.

* * *

Kada su stigli u Bosanski Brod, morali su svi izaći iz vlaka. Započelo je čišćenje vagona. Mala vojska dječice i njihovih malobrojnih pratitelja zaputila se pješice prema Brodu na Savi.

Prešli su veliki most, došli do željezničke stanice u Brodu na Savi i tek nakon dva sata ponovno se ukrcali u vlak.

Bili su u toj Slavoniji o kojoj su toliko slušali proteklih dana, a koju nitko od njih do tada nije poznavao.

Putujući kroz Slavoniju, Jure je s udivljenjem promatrao zelena polja, šume, njive s visokim kukuruzima, koji samo što nisu dozreli.

Zabljesnulo ga je to zelenilo, to bogatstvo kojega se nije mogao nagledati. Plodna zemlja i beskrajna ravnica pričinjali su mu se poput raja kojem se ne nazire kraj.

Daleko iza sebe ostavili su sasušeni zavičaj, ispucalu zemlju koju mjesecima nije natopila kiša, tvrdi nemilosrdni kamenjar i sablasno drveće bez lišća.

Njihov vlak grabio je prema neviđenoj ljepoti i izobilju kakvome se ni u najsmjelijim snovima nisu mogli nadati.

Kroz prozor vlaka promatrali su bogata slavonska imanja s krupnim uhranjenim kravama i konjima, snažnim volovima i ugojenim svinjama. Mogli su vidjeti dvorišta po kojima trčkaraju na desetke gusaka, pataka i kokoši.

Sve je to bilo neusporedivo sa svijetom koji su napuštali.

Jurino zadovoljstvo zbog spoznaje o ljepoti i bogatstvu Slavonije kvarila je pomisao da se sa svakim pređenim kilometrom približava i trenutak kada će se rastati od Jelene.

Vjerojatno je neće susresti više nikada u svome životu.

Primijetio je da i ona sve manje govori kako se vlak približavao Vinkovcima.

Na njezinu licu mogla se uočiti i ozbiljnost i zabrinutost.

Sjedeći tako jedno pokraj drugoga, kao da su si uzajamno iščitavali misli. Razmijenili bi tek pokoji osmijeh ili kratak pogled, a potom se ponovno vraćali u svoj unutarnji svijet.

Kada su stigli u Vinkovce, dočekalo ih je mnoštvo ljudi na stanici. Mnogi dođoše s konjskim zapregama po djecu koju će udomiti u svojim kućama.

Njihova odjeća bila je drugačija od one koja se nosila u Hercegovini. Već na prvi pogled moglo se vidjeti da su ti ljudi živjeli u izobilju.

U zgradi željezničke stanice slavonski fratri izvikivali su imena djece s nekoliko dugih popisa, a potom imena udomitelja, nakon čega je svaki od prozvanih dječaka i djevojčica bio raspoređen svom udomitelju.

Kada je ta prozivka došla kraju, jedan čovjek pristupi fra Didaku i reče mu:

– A moj dječak, gdje je moj dječak?!

– Kako mu je ime?

Čovjek je izgovorio ime i prezime dječaka po kojega je došao. Fra Didak se zagledao u veliki popis, pa rekao:

– Nažalost, njegovi su roditelji odustali od toga da ga pošalju u Slavoniju.

– Nećete mi valjda reći da sam uzalud ostavio imanje, uzalud uprezao konje i prevalio deset kilometara da bih sada doznao da sam prevaren?!

– Gazda, nije vas nitko prevario. Ljudi su odustali. Predomislili su se. To nam se događalo ovih dana – uzvrati mu fra Didak.

– Dajte mi onda neko drugo dijete, žena me kući čeka da dođem s djetetom, kako mi je župnik obećao.

Fra Didak promotri krupnog čovjeka pa reče:

– Imamo samo jednog postarijeg dječaka koji je došao s nama, a nije na popisu, pa ako želite njega... Jure, dođi!

Jure je promatrao raspoređivanje djece, a kada je završilo, bio je uvjeren da će ući u vagon koji nastavlja put prema Vukovaru. Zbog Jelene se veselio toj pomisli.

Trznuo se na izgovor svojega imena.

– Što želite, fra Didače?

– Kako vam je ime?

– Mato – odgovori krupni čovjek.

– Gazda Mato želi te udomiti. Naravno, ako obojica pristajete na to?

Gazda Mato promotri dječaka.

Jure odmjeri dobroćudnog gazdu Matu, na čijem su ga licu plašili samo njegovi veliki brkovi.

– Ja bih ga uzeo, ako on pristaje. Bit će mu lijepo kod nas – reče gazda Mato.

Na to iskreno izrečeno obećanje, Jure je spremno uzvratio:

– Sa zahvalnošću pristajem. Molio bih samo, prije nego što me povedete, da se mogu pozdraviti s Jelenom?

– Svakako! Pozdravi se brzo s njom – reče fra Didak.

Jure priđe Jeleni i reče joj:

– Ja ostajem ovdje. S onim gazdom.

– Znači, živjet ćeš kod njega? – uzvrati pitanjem Jelena.

– Tako kaže fra Didak.

– Žao mi je što nećeš sa mnom do Vukovara.

– I meni je žao. Hvala ti za sve – reče Jure.

– I ja sam tebi zahvalna – reče Jelena.

– Na čemu to? – zapita Jure.

– Bilo mi je lijepo putovati s tobom – reče i obori pogled.

– Neću te nikada zaboraviti – bez srama izgovori Jure glasom koji ne poznaje sumnju.

– Ni ja tebe – uzvrati mu Jelena.

Poželio joj je reći još nešto lijepo, ali nije nalazio riječi koje bi imale snagu, a opet bile primjerene trenutku rastanka.

– Jure, čekamo te! – začuo je fra Didaka.

– Moram ići! Zbogom, Jelena!

– Zbogom, Jure!

Tek što se pozdraviše, Jelena okrene glavu na drugu stranu, da Jure ne spazi kako joj niz obraz klize suze.

5

Jedne večeri, u jednome od mojih snova, vraćam se u naš stan u Vlaškoj ulici i zatječem samu Stelu.

– Gdje su djeca? Bio je dogovor da ćeš ih ti danas preuzeti iz vrtića.

– Ne brini se, odvezla sam ih do moje sestre. Večeras će prenoćiti kod nje.

– Zašto?

Prišla mi je i vragolasto prošla prstima kroz moju kosu pa uz osmijeh rekla:

– Možda je došlo vrijeme da im podarimo brata ili sestru.

– A što ako opet budu blizanci? – uzvratio sam protupitanjem.

– Ne bih imala ništa protiv.

Trenutak potom prepustili smo se jedno drugome.

* * *

Dok je Marija kuhala jutarnju kavu, primijetio sam da njezina šutnja traje odviše dugo.

– Što se dogodilo? – zapitao sam.

– To bi ti trebao reći meni – uzvratila je.

– Ne shvaćam o čemu govoriš?!

– Vjeruj mi, nisam glupa.

– O čemu to razgovaramo?

– Slutim da imaš drugu.

– Odakle ti to?

– Više nisi kao prije.

– Po čemu to zaključuješ?

– Nisi više usredotočen na mene. Tvoje misli su negdje drugdje.

– Trebao bih se naljutiti na tebe, jer me lažno optužuješ. Imaš li kakav dokaz za svoju tvrdnju?

– Nemam nikakav dokaz. Očito se vješto skrivate. Nije me briga tko je ona. Samo te jedno molim: priznaj mi i bit će lakše i meni i tebi.

– Ali što da ti priznam?! Nikada nisam ni dotaknuo ni pogledao drugu ženu otkako sam s tobom.

Šutjela je.

Nije mi povjerovala.

Prišao sam joj u namjeri da je zagrlim.

– Molim te, nemoj.

Nije to izrekla na grub način. Bilo je neke duboke tuge u njezinu glasu. Osjetio sam grižnju savjesti kao da sam uistinu imao ljubavnicu.

* * *

Kada sam se toga dana vratio doma s posla, nazvao me otac i upitao:

– Dolazite li u nedjelju k nama?

– U nedjelju, zašto?

– Pa... dogovorili smo se prije mjesec dana. U nedjelju se navršava deset godina od djedove smrti. Doći će oba tvoja strica i obje tetke. Dogovorili smo i misu zadušnicu.

Bilo mi je neugodno priznati ocu da sam potpuno zaboravio na to.

– Svakako dolazimo. Oprosti, mislio sam da je to sljedeće nedjelje.

Kada je djed umro, bio sam u vojsci. Nisu me pustili na njegov pogreb. Bio sam ljut na sebe što se nisam uspio izboriti za to da budem na posljednjem ispraćaju čovjeka koji mi je bio beskrajno drag. Svi smo ga voljeli. Voljeli smo njegove priče o prohujalim vremenima, njegovu dobrotu, strpljenje koje je imao za svoje unuke, istinsku posvećenost obitelji.

Tri mjeseca prije njega umrla je baka. Iznenadno, u snu. Nakon toga djed se povukao u šutnju.

Znali smo koliko su on i baka bili povezani, tako da me nije iznenadila vijest o njegovoj smrti.

Djed i baka doživjeli su duboku starost, a da ih bistrina uma nikada nije napustila.

Dugovječnost su, bez sumnje, mogli zahvaliti odmjerenom životu, ali i uzajamnoj ljubavi.

* * *

Nakon mise zadušnice, dok su na ručku stričevi prepričavali anegdote iz djedova života, otac je zapitao:

– Znate li što je presudilo da je on odabrao baš Novu Gradišku za preseliti se ovamo?

– Što? – bio sam radoznao.

– Gradski park. On i baka... kada su 1952. ugledali park... bili su ovdje u gostima... tada je park izgledao drugačije, ljepše... tada je pala odluka o preseljenju.

– Znači, da nije bilo parka, tko zna kako bi se naši životi odvijali. Možda se čak ne bismo ni rodili – reče moja sestra.

– Ne biste, jer ne bih upoznao vašu majku – uzvratio je naš otac.

– A ja opet mislim da se sve što se zbilo moralo zbiti i da je puno prije našega rođenja sve bilo zapisano... tamo gore – reče majka.

– Tako je dobro vjerovati. Samo na taj način ljudi mogu živjeti pomireni sa sobom – suglasila se s njom Marija.

Ta njezina rečenica izazva mi nelagodu.

Razotkrivala je sumnje koje su me u zadnje vrijeme nagrizale. Pogledala je prema meni.

Oborio sam pogled.

Potom je stariji stric počeo govoriti o djedovoj Hercegovini, o fra Didaku Buntiću koji je spasio tisuće djece od gladi.

– Da nije bilo fra Didaka, naš djed ne bi preživio i nitko se od nas ne bi rodio – pripomenuo je moj mlađi stric, pa se okrenu prema meni i nastavio: – Lijepo je to što pišeš one feljtone o pruskim i burskim ratovima, o Ilirskom preporodu i Drugom svjetskom ratu, sve je to zanimljivo za čitanje, ali... zašto ne istražiš tu storiju o seobi djece iz Hercegovine u Hrvatsku?

To je priča o našim korijenima. Trebalo bi to jednom opisati... i zbog djeda i zbog bake.

– Možda ću jednom doista....

Neodlučno sam uzvratio stricu na njegov prijedlog, ne želeći davati obećanje za koje nisam bio siguran hoću li ga ispuniti.

XIII

Gazda Mato imao je pedeset godina. Njegova žena Julka pet manje od njega. Tek nakon tri godine braka rodio im se sin. Dali su mu ime Nikola.

Imali su veliko imanje i punu štalu „blaga". Oboje su bili iznimno vrijedni. U jesen i u proljeće morali su uzimati u ispomoć siromašnije seljane da im pripomognu u radu na polju.

Tek što je rat počeo, njihov sin pozvan je u vojsku i poslan u Galiciju.

Po rijetkim pismima koja su dobivali od njega mogli su naslutiti kroz kakav je pakao svakodnevno prolazio.

Ujutro i navečer molili su se pred raspelom dragom Bogu da bude milostiv prema njihovu jedincu, da ga sačuva od smrti, od nevolja i iskušenja kojima je vojnički život obilovao.

Jure je redovito molio zajedno s njima za Nikolino zdravlje i sreću, vjerujući u tim trenucima da od snage njihove molitve ovisi Nikolina sudbina.

Kada je prvoga dana Jure zakoračio u veliku kuću gazde Mate, činilo mu se da sanja. Rekoše mu da će imati svoju sobu, svoj krevet, svoj ormar pun odjeće za sva godišnja doba.

Njegovu čuđenju nije bilo kraja.

Prve nedjelje u tjednu, dadoše mu da obuče bijele štirkane „gaće", bijelu košulju širokih rukava te crni prsluk i crni šešir kakav nose odrasli muškarci.

– Zar ću ja sada u ovome među ljude? – zbunjeno je zapitao.

– Svakako. Sveta nedjelja nije dan kao svaki drugi. Cijeloga si nam tjedna pomagao u poslu, bio si marljiv za dvojicu, zaslužio si ovaj dan odmora koji nam Stvoritelj propisa – reče gazdarica Julka.

– Imamo prelijepu crkvu, a nakon mise čekat će nas doma obilan objed – reče Mato.

Toga dana osjetio se tako važnim, gotovo odraslim, dok je s gazdom Matom i gazdaricom Julkom stajao ispred crkve nakon nedjeljne mise.

Po načinu na koji su suseljani razgovarali s njima, mogao je primijetiti da njegovi udomitelji uživaju ugled i poštovanje.

Postupno je Jure upoznavao stanovnike toga lijepog sela, a i oni njega. O Juri se govorilo kao o „onom malom vrijednom Hercegovcu", koji po godinama ni dječak ni mladić, svojom srčanošću ne zaostaje za zrelim muškarcima.

Bilo mu je čudno primijetiti da na njega ne povisuju glas, ni Mato, ni Julka, čak ni kada bi nešto pogriješio iz neznanja. Ne bi ga ni ukorili. Objasnili bi mu kako se što radi i ne bi se više vraćali na to.

Divio se Jure prvih dana ambarima punim kukuruza, trapovima punim krumpira, kazanima punim šljiva od kojih se pekla rakija.

Nije mu bilo teško očistiti štalu, upregnuti konje, nahraniti svinje, pomusti krave... da to ne moraju činiti gazda Mato ili gazdarica Julka.

S radošću je hranio guske, kokoši i patke, skupljao jaja, uređivao njihova „gnijezda“, čistio dvorište, vodio krave i konje na ispašu.

Uživao je u svakom poslu i pritom zahvaljivao Bogu na izobilju kojim je darivao Slavoniju i Slavonce, a i njega kao njihova gosta.

Kada se dogodilo da je prvi puta od njegova dolaska u to selo počela padati kiša, Jure je izašao pred kuću, podigao glavu prema nebu i pustio da mu kiša pada po licu.

– Što to radiš? – zapita ga gazda Mato stojeći ispod kućnoga trijema.

– Uživam u kiši.

– Pokisnut ćeš.

– Ako smijem... volio bih da kiša pada po meni, pa makar sav bio mokar.

Na vratima se pojavila Julka.

– Prehladit ćeš se, Jure – rekla je.

– Pusti ga. Tamo u Hercegovini kiše nije bilo mjesecima – reče Mato.

– A, tako – postade jasno Julki dok su stojeći pod trijemom promatrali dijete koje im se u nepunih mjesec dana zavuklo pod kožu, kao da su ga oni rodili.

Jure se prekrižio i počeo tiho moliti.

– Zašto se moliš? – zapita ga Julka.

– Ne molim se, nego zahvaljujem Bogu.

– Na čemu?

– Na kiši... i na vašoj dobroti.

– Ovo dijete... U pravu je... Bogu svaku hvalu dajemo, a zaboravljamo mu zahvaliti kada pada kiša – izusti Julka, jedva susprežući suze.

Unatoč blagonaklonosti kojom ga prihvatiše njegovi udomitelji, Jure se u tom selu osjećao strancem. Primjećivao je da ga vršnjaci izbjegavaju, čak i da ga se na neki način pribojavaju.

Seoska djeca i mladići poznavali su se uzajamno od ranoga djetinjstva, znalo se tko je kakav i iz kakve je kuće, pa se odavno već dogodiše među njima i prijateljstva i neprijateljstva.

Jure nije nalazio načina kako im se približiti. Kada te izbjegavaju osobe tvojih godina, onda je samoća dvostruko bolnija.

U jednakoj mjeri u kojoj su seoski dječaci zazirali od Jure, i on sam osjećao je ne manju nelagodu kada bi susreo nekoga od njih. Za većinu nije bio siguran ni kako se zovu.

Osjećao se drugačijim od svih. Bile su mu nepoznate pjesme koje su pjevali, način na koji su se šalili, čak i igre koje su igrali.

Primijetio je da samo jedan dječak u tome selu živi poput njega, jedino je „ćoravog" Peru susretao samoga kako besciljno luta ulicom, jedino njega nikada nije vidio da se s nekim igra ili razgovara.

Nadimak „ćoravi" dobio je jedne jeseni, u petoj godini života, kada je pijanom ocu ispao iz zaprežnih kola dok je sakupljao

posječenu kukuruzovinu. Pero je padajući na zemlju glavom pogodio batrljak stabljike kukuruza, čiji mu je šiljak izbio lijevo oko.

Od tada je nosio povez da sakrije praznu očnu šupljinu, a djeca ga počeše izbjegavati kao da je gubavac.

Nakon te nesreće njegov je otac još snažnije zagrlio rakijske boce, ostajući u seoskoj gostionici do sitnih noćnih sati.

Godinu potom, s jednom ciganskom čergom otišao je u Mađarsku, odakle se više nikada nije vratio. Zaglavio je u sajamskoj tuči u jednom selu nedaleko od Pečuha. Svi su se razbježali, a na zemlji je ostao samo on. Netko mu je zabio nož u srce. Nikada se nije doznalo tko.

Majka mu je umrla kada su mu bile tek dvije godine, tako da je Pero nije ni upamtio. Od njezine smrti za njega se brinula dvanaest godina starija sestra Kata, koja zbog siromaštva i nesretne obiteljske priče zauvijek ostade „starom curom".

Pero i Kata živjeli su u najmanjem od tri seoska sokaka, u trošnoj kućici od blata. On bi ponešto zaradio čuvajući tuđe svinje ili pomažući seljacima u polju, dok je Kata držala kokoši i guske, te nastojala u bašči uzgojiti najnužnije povrće za njih.

Te jeseni gazda Mato pozvao je Peru da mu pomogne u prikupljanju šljiva, pa se dogodilo da je tri dana zaredom proveo u tom dosadnom poslu zajedno s Jurom.

Gazdarica Julka tih je dana dobro hranila Peru, da bi mu na kraju trećega dana dala veliki kruh netom ispečen u krušnoj peći, veliku sušenu slaninu i pet kilograma brašna.

Jure je naslutio da Peru nisu pozvali u ispomoć zato što Mato i on ne bi sami mogli sakupiti šljive, nego zato što im je trebala

izlika kako bi pomogli siromašnom dječaku i njegovoj sestri, a da pri tome bogate darove ne dožive kao milostinju, nego kao zasluženu plaću za rad.

Dan nakon što je posao sa šljivama bio dovršen, Pero se pojavio pred njihovom kućom i zazvao Juru. U ruci je imao dva štapa za pecanje.

– Hoćeš sa mnom na potok?

Jure nije znao što odgovoriti. Okrenuo se prema gazda Mati koji je cijepao drva na dvorištu.

– Je l' mogu s Perom na pecanje?

Mato zastane usred zamaha, spusti sjekiru na panj i uzvrati protupitanjem:

– A je l' želiš?

– Pa... želim... Nikada nisam pecao.

– Onda će te Pero tome podučiti. On zna s ribama. Uvijek nešto ulovi. Samo se vratite do ručka.

I tako je otpočelo njihovo prijateljstvo.

Toga je dana Jure upecao prve dvije štuke u životu. Naučio je od Pere kako se na udicu stavljaju mamci i gliste, kako se namješta plovak. Podučio ga je Pero na kojim dijelovima potoka ima najviše ribe, kako svladati nestrpljenje kad riba zatrza, koliko pričekati prije negoli povuče udicu. Pokazao mu je kako se ulovljena riba skida s udice.

Za pecanje je Pero odabirao proširenja potoka, gdje je voda najdublja i gdje nam se čini da ne teče, nego da stoji poput barske vode. Tu se obično nalaze najveće ribe.

Pero je tvrdio da se u ribolovu ne smije glasno govoriti, nego samo tiho šaptati, jer ribe mogu čuti glasan govor, da se od

brbljanja površina rijeke uzbiba, pa ribe pobjegnu od glasnih ribolovaca.

Pero je volio pričati, Jure je volio slušati, tako da se njihovo prijateljstvo s lakoćom uspostavilo. Postali su nerazdvojni. Dva ili tri puta tjedno išli su u pecanje. Od Pere je naučio kako se prave praćke kojima se love ptice, kako se rade stupice za poljske zečeve, kako se love tvorovi i lasice, koje se znadu zaletjeti u kokošinjce pa poklati piliće.

Zahvaljujući Peri Jure će doznati koliko je slatko grožđe iz tuđih vinograda, koje je Pero bez straha „posjećivao".

Pero mu je prenosio i seoske tračeve o djevojkama koje se „gizde", koje se kite zlatnim dukatima nanizanim na svilenu vrpcu, u nadi da će zahvaljujući tome osvojiti bogate prosce.

Od njega bi doznao i tko se noć prije potukao u seoskoj krčmi i tko su seoski bećari koji obliječu oko udovica i seoskih snaša.

Pero je pričao i o gazdi Šimunu kojem u kuću od proljetos dolazi „inoča" svakoga dana, a da njegova žena na to ne kaže ni riječ.

– A što je to inoča? – zapitao je Jure.

– Kako ne znaš što je „inoča", zar to nemate i vi u Hercegovini? – uzvrati pitanjem Pero.

– Ne znam što to znači – priznate Jure.

– Inoča je javna ljubavnica koju imaju bogatiji muškarci, uz pristanak njihove žene.

– Nemoguće! Znači da ti ljudi imaju dvije žene!? – bio je istinski iznenađen Jure.

– Ma... samo je jedna prava zakonita, s kojom se vjenčaju u crkvi, a ova druga je za zabavu. U našem selu su četiri inoče.

– Ali to je grijeh – reče Jure.

– Bogati ljudi smiju raditi što hoće. Njima je oprošteno, zato jer imaju puno novca – uzvrati mu Pero.

Jure se nije suglasio s njim.

Njegov gazda Mato i gazdarica Julka bili su bogati, imali su šezdeset jutara zemlje, deset krava, šest konja i pun svinjac tovnih svinja i krmača, ali se nikada nisu razmetali onim što su posjedovali. Bahate ljude sažalijevali su i osuđivali. Izbjegavali su blizinu onih koji na prevaru žele uvećati svoje imanje, kao i onih koji zanemaruju svoju obitelj, ostavljajući sav novac u krčmama za rakiju i tamburaše.

Često bi čuo Matu kako govori:

– Čovjek lako izgubi pamet ako mu je važnije ljudsko mišljenje od Božje riječi, ako više ugađa sebi nego gospodu. Sve što treba znati u životu piše na onim dvjema pločama koje je Mojsije donio sa Sinaja. Tko se drži svih deset Božjih zapovijedi, nikada neće skrenuti s pravoga puta. Samo treba znati čitati i htjeti slušati, a ne biti slijep kod zdravih očiju. A oni što žele biti pametnijima od našega Stvoritelja, nečastivom služe i na koncu loše završe.

Juri su Matine riječi zvučale mudro i istinito. Mato i Julka su ih svojim primjerom oživotvorili i opravdali, dok je kod mnogih drugih suseljana mogao primijetiti da žive po svome, ne poštujući ni Božje ni ljudske zakone.

XIV

Samo dva tjedna nakon prvoga konvoja, 26. rujna, Didak je organizirao drugi konvoj. Treći konvoj krenuo je 3. listopada, a četvrti 10. listopada...

Tisuće i tisuće djece na taj je način spasio od gladi. Primao je brojna pisma od ljudi iz Slavonije i Srijema u kojima su hvalili male izbjeglice kako su poslušni i marljivi te nadasve zahvalni svojim udomiteljima.

Samo je jedno pismo bilo puno ljutnje:

Pisao mu je neki gazda, jedva čitljivim rukopisom: „Obećali ste nam poslati djecu koja će nam pripomoći u polju i štali, a poslali ste nam žive kosture!“

Kada je to pismo pročitao fra Jozi i fra Marku, Jozo se glasno nasmijao i rekao:

– Bude li ih dobro hranio samo tri tjedna zaredom, to više neće biti kosturi, nego snažna vrijedna djeca. Taj je želio učiniti dobro djelo, ali sebi.

Fra Markovo lice ostalo je ozbiljno. Još uvijek je s podozrenjem gledao na tu akciju spašavanja gladne djece, iako je pomagao koliko je mogao da čim bolje uspije. Duboko je uzdahnuo i rekao:

– Sada je sve to dobro, ali pitanje je kako će na koncu ispasti.

– Što želiš reći? – zatraži pojašnjenje fra Didak.

– Sada su svi sretni i zadovoljni. Ta dječica su se nahranila, a nahranit će se i oni koji se tek pripremaju poći na taj put, ali... kada dođe dan povratka... bojim se da bi im se nakon Slavonije njihov zavičaj mogao doimati poput pustinje.

– Proći će i ova suša, prije ili poslije. Neće kod nas uvijek biti kako je sada – reče fra Didak.

– Ali neće nikada biti kao u Slavoniji. Odrodit će se ta naša dječica, zaboravit će svoje najmilije, zaboraviti naše običaje. Po povratku će im teže pasti život kakvim se ovdje živi. Teško se nakon konja jaše magarac.

Fra Didak je na trenutak zbunjeno pošutio. Obuzet proteklih mjeseci mišlju kako spasiti od gladi što više djece, doista nije dospio promišljati o njihovu povratku u zavičaj, koji bi jednoga dana mogao biti bolan za te male prognanike.

– Nadajmo se da će se čim prije Hercegovina oporaviti i da će se čim prije djeca vratiti s radošću na svoja ognjišta – izgovorio je s prizvukom sumnje u glasu.

Jednoga je dana gazda Mato pošao sa šumarom Bartolom u šumu odabrati drveće koje će posjeći za ogrjev. Poveli su i Juru.

Šumar Bartol i Mato bili su dugogodišnji prijatelji. Bartol mu je trebao biti kum na vjenčanju. Sve je bilo utanačeno, ali su Bartola tjedan prije svadbe poslali na službu u Lipovljane, gdje je ostao sedam godina.

Zaprežna kola s konjima ostavili su kod lugarske kolibice.

Kada zakoračiše u drevnu šumu s onim velebnim hrastovima sivkaste kore izrovane ravnim brazdama koje teku duž cijeloga dvadeset metara visokog debla guste krošnje, Jure osjeti istinsko strahopoštovanje. Nikada do tada nije vidio takvu šumu, to bogatstvo prirode.

Bartol se prisjećao pokojnog nadšumara Josipa K. iz Vinkovaca, koji mu je nekada bio nadređen. Taj čovjek svim je srcem volio slavonsku šumu, pa je o njoj govorio biranim riječima poput kakva pisca koji vješto iskazuje svoje najdublje osjećaje.

– Pogledajte samo ova stabla kako se redaju jedno do drugoga, kao negda kršni vojnici krajiški, a iz cijele im prikaze čitaš da su orijaši. Snagom, da su najjači i najplemenitiji u svom carstvu i plemenu... Josip je znao reći da kad vjetrić gore zalahori, a tvrdo glatko lišće zašapće, zašušti, pa zašumi, čini ti se da obijesne vile Slavonkinje popijevaju hitro neobuzdano kolo, spominjući na trenutak tugu i jade prošlih vremena, a na trenutak ti se čini da nad sobom čujemo žubor veličanstvene crkvene glazbe ili tužnu pjesmicu nadgrobnicu.

Zalazeći u šumu, onamo gdje je malo vlažnije, Jure ugleda kako se uzdiže viti svijetli jasen bijele, sitno izreckane kore, kojem je na vršiki sjela prozirna krošnja poput vela na licu krasotice.

Nakon nekoliko minuta hoda ugledaše pred sobom i crni brijest, uspravan poput prsta, sa sitnim obješenim hvojama i ljušturaste kore. Izgledao je tako mrko i zlovoljno.

– Nadšumar Josip uvijek je govorio da se ta tri debla otimaju za prvenstvo što se tiče veličine. Ponegdje nadjača hrast, ponegdje jasen, a gdjegdje brijest. Oni su ono što su u carstvu divljine lav i tigar među zvijerima.

Slušajući Bartola s kakvim oduševljenjem govori o slavonskoj šumi, Jure ju je i sam počeo promatrati očima punim divljenja.

Postade mu jasno zašto Slavonac ljubi tu svoju hrastovu šumu i zašto se u njoj osjeća kao u kući. Ta ona je njemu odvajkada bila nepresušnim blagom. Zahvaljujući njoj stanove si je podigao onkraj šume, sagradio si staje i štaglje, posadio voćnjake i šljivike. Šumski žirovi hranili su mu svinje, a vuk, lisica i kuna davali su mu skupocjeno krzno.

Prisjetio se Jure priče o trgovcima koji su prije rata već od rujna obilazili i procjenjivali dijelove šume koje će sasjeći, pa ih obilježavali svakojakim znakovima bijelom, crvenom i plavom kredom. Svaki trgovac imao je svoj znak, a kvalitetna slavonska debla dospješe do svih krajeva Europe. Čak se i obični kirijaši obogatiše „kirijašenjem“, izvlačenjem stabala iz šume, pa postadoše bogatim gazdama koji grade velike kuće zidanice.

Slušajući toga dana Bartola i Matu kako hvale slavonsku šumu, kako joj iskazuju divljenje i zahvalnost, Jure osjeti u svojoj duši kako ova šuma govori rječitije i od najljepše knjige o bogatstvu svijeta, približavajući nas bar za korak onomu velikom biću kojem uzalud ljudski duh čezne ući u trag.

6

Šetali smo Maksimirskim parkom držeći se za ruke. Ispred nas su se Igor i Maja vozili na triciklima.

– Naša djeca... Predivni su... – reče Stela.

– Da, predivni su – potvrdih.

– Tako sam sretna što te imam, što imamo njih – reče.

– Ako si uistinu sretna, zašto si danas tako ozbiljna, nijednom se nisi osmjehnula? Kao da te nešto brine? – zapitao sam je.

Zastala je i zagledala se u mene.

Morao sam i ja zastati.

– Brine me to što osjećam da nisi samo moj.

– Kako to misliš? – tražio sam pojašnjenje.

– Kada nisi u ovoj našoj stvarnosti... znam da si tada s Marijom, znam da tada nju grliš, njoj izgovaraš nježne riječi.

Bila je ljubomorna i povrijeđena.

Do tada nikada nije spomenula Mariju. Mislio sam da ni ne zna za njezino postojanje. U tom trenutku bio sam siguran da se ja s Marijom susrećem u snovima, a da je sve ovo sa Stelom stvarno, istinito.

Morao sam nešto reći.

Zamucao sam.

– Ondje... u onoj drugoj stvarnosti... ona je moja zakonita žena. Što uopće želiš od mene?

– Želim da prestaneš voditi ljubav s njom. Želim da budeš samo moj.

– Ali, ja... – bezuspješno sam tražio riječ isprike. Stela me prekinula:

– Slutim da... nastaviš li s Marijom, slutim da će se dogoditi nešto loše nama, našoj djeci. Slutim da će se ovaj san koji sada živimo razoriti, nestati. Zauvijek.

* * *

Probudio sam se u znoju, s osjećajem mučnine kakvu do tada nisam oćutio.

Marije nije bilo u stanu.

Nisam ni primijetio kada se iskrala iz kreveta i otišla na posao.

Bilo mi je drago da u tom trenutku nije sa mnom. Proteklih dana susretao sam njezino neveselo sumnjičavo lice iz kojega sam mogao iščitati da sa sigurnošću zna da imam drugu, iako nijednog opipljivog dokaza nije imala za to.

Predavanje sam imao tek u poslijepodnevnim satima. Napravio sam duplu kavu i istuširao se hladnom vodom želeći čim prije izbrisati sjećanje na neugodan san.

* * *

Otišao sam u Gradsku knjižnicu i zatražio roman „Život koji nisam želio“.

Knjižničarka se zamislila i rekla:

– Koliko se sjećam, nemamo taj naslov. Kako se zove autor?

– Robert Bob Stevenson – odgovorih.

– Je li Englez, Škot, Irac ili Amerikanac? – zapitala je.

– Ne znam – bio sam iskren.

Otišla je do police s engleskim piscima, potom do one s američkim. Brzo se vratila i ustvrdila:

– Taj autor ne postoji.

– Jeste li sigurni? – nisam se dao.

– Siguran sam.

– Ali ja sam vidio tu knjigu.

– Kada?

– Prije deset godina... čini mi se...

– Čitali ste je?

– Nisam je čitao... prijateljica mi je pričala o njoj...

– Mi je nemamo.

– A da još jednom pogledate?

– U katalogu nemamo toga autora. Možda ste krivo upamtili njegovo ime?

Nisam joj mogao reći da tražim knjigu koju je Stela čitala u vlaku kada smo se upoznali.

Bilo je kao da ta djevojka ni u realnosti nije bila realna, kao da sam odsanjao onaj susret s njom u vlaku, kojem je posvjedočio i moj cimer Ivo.

Bio sam na rubu ludila, rastrzan između dviju žena, od kojih sam svaku volio na svoj način.

XV

Na kraju sokaka, odmah iza zadnje kuće, bila je udolina. Toga dana Pero i Jure cijelo su se dopodne spuštali niz strminu na sanjkama. Nije se znalo tko više uživa na tom snijegu.

Pero je prvi puta u životu imao prijatelja i nije bio sam na sanjkalištu, a Jure je tek ove zime otkrio što znači pravi snijeg koji se ne otopi istoga dana kada padne.

U Hercegovini je znala proći zima, a da osim susnježice ni ne vidi pravoga snijega, dok je u Slavoniji snježni pokrivač ponekad debeo i po pola metra.

Preokrenuli su se nekoliko puta sa sanjkama u snijeg, grudali se i podvikivali. Bilo je kao da je desetero djece na tom brijegu, a ne samo njih dvojica.

Kada su im ruke i noge promrzle, a lica im se zacrvenjela od hladnoće, otišli su u Perinu kuću.

Ondje ih je zagrlila toplina male kuhinje u kojoj je Perina sestra Kata na ognjištu kuhala žgance.

– Došli ste u pravi trenutak – reče Kata.

– Zar ću opet jesti žgance? – zakuka Pero.

– Žganci su za malo poslije, al' imam nešto što volite obojica.

– A što to? – zapitao je Pero.

– Pogledaj – reče Kata pa čađavim štapom iz pepela poče izvlačiti netom pečene krumpire u „gaćama“.

– Predivno! Baš sam gladan – reče Pero.

– I ja sam! – potvrdi Jure.

– Sjedajte onda za stol! – zapovjedi Kata.

Nedugo potom, skidali su ljuske s vrućih krumpira i uživali u slasnim zalogajima, radujući se kao da su na carskoj gozbi.

U toj zapuštenoj siromaškoj kući koja se sastojala od male kuhinje u kojoj su boravili danju i od još jedne sobice u kojoj su spavali brat i sestra, Jure se uvijek osjećao dobrodošlim.

U toj je kući lebdio duh slobode. Za razliku od druge djece u selu, Peri nije imao tko zapovijedati. Kata se nikada nije ponašala kao da mu je majka ili stateljica. Smatrala je da kao sestra nema pravo zapovijedati bratu, iako je bio znatno mlađi od nje.

Oboje su bili bez gospodara.

Osim Jure, u njihovu kuću nije nitko zalazio, pa bi mu se svaki puta istinski obradovali kada bi prekoračio njihov prag.

Drvo se rasušilo i jasle su se rasklimale. Gazda Mato je uzeo čekić i hrpu malih klinova, odlučan u namjeri učvrstiti jasle. Jure je pažljivo promatrao kako Mato zabija klinove ondje gdje su drvena „rebra“ popuštala.

I tek što bi jedno „rebro“ popravio, drugo bi se od udaraca olabavilo, pa bi i njega spašavao od ispadanja, učvršćujući ga kratkim klinovima.

– Raspadaju mi se ove jasle, ništa više od njih. Na proljeće moram napraviti nove – zaključi Mato nakon što je zadnje rasklimano „rebro“ koliko-toliko učvrstio.

– A što će biti s onim jaslama kod konja? – zapitao je Jure.

– One su još dobre... ove su, nažalost, rađene od presušenog drva, zato se i raspadaju. Idem ja dati sjeno kravama, a ti pođi u kuću ogrijati se.

Jure ga je poslušao.

Otišao je do kuće i zakoračio u hodnik. Iz kuhinje je začuo poznate glasove. U posjetu kod gazdarice Julke bile su gazdarica Terezija i njezina komšinica i mlada gazdarica Ana.

Njih dvije često su joj dolazile na razgovor u ovim zimskim danima kada je na selu znatno manje posla.

Jure je gotovo rukom dodirnuo kvaku kuhinjskih vrata, ali ga žustrina kojom su razgovarale zaustavi.

Bile su, bez sumnje, usred važna razgovora i činilo mu se neprimjerenim prekidati ih. Znao je da pred njim žene neće moći slobodno nastaviti s uzajamnim povjeravanjem, koje se upravo događalo.

– Nemoj, Ana, nemoj to činiti! – rekla je Julka, a zazvučalo je poput preklinjanja.

– Ma, ne bih ja to radila da ne moram – reče Ana.

– Ništa se ne mora. To je grijeh, veliki grijeh – dometne Julka.

– Znam i ja da je grijeh, ali mi je svekrva priprijetila da ne smijem roditi više ni jedno dijete. Kaže da je previše i to što ih imam dvoje, da mi kći ima punih trinaest godina, a da posjeduje

samo dva velika i dva mala dukata, a za koju godinu će biti za udaju – reče Ana.

– Dobro ti je rekla. Kćeri ćeš uz dukate morati dati i tal. Ako od tih četrdeset jutara zemlje koje imate ona dobije dvadeset, a sin s vama ostane na dvadeset, još ćete nekako živjeti. Ali ako rodiš još jedno dijete, nitko od vas neće imati ni petnaest jutara zemlje, bit ćete siromasi – začuo je gazdaricu Tereziju kako se svojim preciznim izračunima suprotstavlja Julki.

Terezija i njezin muž bili su imućniji ljudi, a imali su samo jednu kćer, koja se te jeseni udala u bogatu kuću odnijevši u tal dvadeset pet jutara zemlje, pridodavši tome pun ormar odjeće, pet krava te nisku od četiri velika i osam malih dukata.

– Draga Ana, ne radi to. Zar ne vidiš koliko je mladih žena iz našega sela proteklih godina zbog toga ispraćeno na groblje. Znaš da to može loše završiti – nije odustajala Julka.

– Lako je tebi nju nagovarati, kad ti imaš samo jedno dijete – reče Terezija.

– Rodila bih petero samo da sam mogla. I tog jedinca čekala sam tri godine – uzvrati joj Julka.

– Ma, to ti samo tako kažeš da bi ih rodila petero. Svako novo dijete osiromaši prethodno, a i roditelje. Ana, trebaš uzeti kantu masti i otići onoj Cigaki u susjedno selo ili našoj babi Juli, ona to radi pletaćim iglama. Samo ih treba dobro prokuhati. Ja sam to šest puta napravila, pa se ne kajem. Imanje sam sačuvala i ugled naše kuće – reče ponosno Terezija.

– Morat ću i ja, morat ću. Inače mi neće biti života kad mi se moj Stipa vrati s fronte. Kada je prije dva mjeseca bio na dopustu, to se dogodilo, a vraćajući se na bojište zaprijetio mi je:

'Ako se šta uhvatilo, riješi to kako znaš, ne treba nam više djece, nemoj da dođem kući pa da zateknem još jedna usta koja valja hraniti.' A i njegova mati mi je zapovjedila da ne rađam.

– Ne daj nikome da te tjera na to. Nitko te na to ne može prisiliti – bila je uporna Julka.

Kada se prije četrnaest godina Ana udala u njihovo selo, Julka ju je prihvatila kao da joj je kći. Ana je bila iz Julkinih rodnih Tordinaca u kojima je Julka provela djetinjstvo i djevojaštvo. Nerijetko se prisjećala onoga ljeta kada je Ana prohodala na njihovu dvorištu. Bila je prijateljica s njezinom majkom koja je živjela u susjednoj kući.

Ana je kao dijete bila brbljava i razigrana. Privlačila je pozornost odraslih. Kada je kao nevjesta došla u njihovo selo, Julka joj se istinski obradovala. Zadržala je ta mlada žena puno od one djetinje razigranosti, pa je Julki bilo ugodno s njome provoditi slobodne trenutke. Tek u protekle dvije godine, otkako joj je muž otišao u rat, a na njoj ostade kuća s malom djecom i čangrizavom svekrvom, potamnje njezina veselost, a s lica nestade osmijeha.

– Neka uradi ono što mora uraditi – reče odlučno Terezija.

– Na to se žene ne bi smjele nagovarati – povisi glas Julka, što nikada prije nije činila.

– A ne bi je se smjelo ni odgovarati, jer joj tako samo odmažeš. I sama znadeš da nema izbora i da će morati to uraditi – nije odustajala Terezija.

Jure više nije želio slušati taj mučni razgovor, pa se na prstima tiho vratio do ulaznih vrata i pažljivo ih otvorivši otišao prema štali.

Zadnjega dana u mjesecu siječnju, gazdarica Julka priredila je u svojoj kući čijalo perja. Došlo je desetak žena i djevojaka koje su od ranog jutra pa sve do večeri čijale perje.

Jure je znao da zahvaljujući tome perju ima mek jastuk i debelu toplu perinu koja ga čuva i od najveće hladnoće kada zima stisne.

Na kraju toga dana bio je običaj dobro pogostiti žene koje su radile, tako da je na trpezi bilo kuhane šunke, pečenja, krumpirove salate, grahove salate, salenjaka, kobasica, orahnjača, buhtli, krafni, vina i rakije.

Bartol je malo okasnio na večeru, pa je još s vrata zapitao suprugu:

– Ženo, je l' ima 'ko u našem selu koga danas niste ogovarale?

Svi se nasmijaše na to pitanje u kojem je bila izrečena sumnja da ponajviše zbog ogovaranja ni jedna žena ne odbija poziv na čijalo.

– Nismo ogovarale samo svoje muževe, iako smo trebale – uzvrati mu najiskrenije supruga.

– Gdje si ti tako dugo? – zapita ga Mato.

– Ma... morao sam do našega učitelja, treba drva za školu, pa me zadržao u razgovoru.

– Hvala Bogu da nisam više sam među ženama i djecom. E, kad se sjetim kakva su čijala bila prije ovog nesretnog rata... navečer su dolazili momci pa ašikovali djevojkama, pjevalo se i veselilo ko u svatovima, a sada svi mladići u ratu, a u selu ostadosmo samo mi djedovi i djeca – zakuka Mato.

– Da nije ovoga vražjeg rata, sada bi tu bio naš Nikola, a ne ovako – tužnim glasom pripomene Julka.

– Ne može se tu ništa učiniti, treba živjeti kao da je sve uobičajeno. Cijeli dan si nevesela, a domaćica si čijala. Ne smiješ tako – prekori je Terezija.

Postojao je još jedan razlog zašto je Julka toga dana bila zabrinuta: na čijalo nije došla Ana. Ostala je u krevetu. Vjerojatno je učinila ono od čega ju je bezuspješno pokušavala odgovoriti.

Sutradan je Julka otišla obići Anu i ponijela joj komad pečenja, štrucu orahnjače i nekoliko buhtli, da se bar malo pogosti ostacima gozbe s čijala.

Anu je zatekla u ognjici.

Bolesnica je gotovo nije ni prepoznala, a na pozdrav nije uzvratila.

Njezina svekrva kuhala je grah, devetogodišnji sin nožem je rezbario komad drva, dok je trinaestogodišnja kći stajala uz majčinu postelju, blijeda i zabrinuta.

– Je l' učinila ono? – zapita Julka.

– Morala je... Da je bila pametnija, ne bih je morala tako dugo nagovarati. Što prije žena to uradi, lakše prođe muka. Brže prizdravi – reče svekrva.

– Čini se da joj je jako loše – primijeti Julka.

– Proći će je. Ne ide to bez groznice. I ja sam tako u njezinim godinama. Nema žene koja se ne napati u svome životu. Muškarci se pate na drugi način, moraju u vojsku, u rat, moraju

zaraditi za obitelj. Sva'ko ima svoju muku. Rekla sam ja njoj čim je rodila drugo dijete što da radi, pa da nema tih problema.

– A što to? – zapita Julka.

– Nakon poroda trebala je leć na jednu stranu i tako, ne mičući se, ležati dvi nedilje, ondak bi joj se nešto u trbuhu priokrenulo i sraslo i više ne bi mogla roditi. Al' me nije htjela slušat... Mogla je živit ko kraljica bez straja, da me tila poslušat. To sam ja ispripovijedala i onoj gospođi Nadi S. iz Zagreba kad je došla ovdi preko lita.

– Aaaa – zajaukala je Ana.

– Reci, Ana, što želiš? – zapita je Julka.

– Aaaa – ni uz najveći napor Ana nije uspjela izgovoriti suvislu rečenicu.

– Njoj je loše! Jako loše! Trebamo otići po doktora – reče Julka.

– Ma kakvog doktora! Doktori koštaju. To je obična groznica iz koje će se povratiti za dan ili dva. Nemamo mi novca za bacanje – uzvrati svekrva.

– Ja ću platiti doktora. Samo da ne bude prekasno – povisi glas Julka.

* * *

Mato i Jure upregli su konje u saonice i odvezli se u Vinkovce po liječnika.

Srećom, snijeg je bio suh, a novi toga dana nije napadao.

Sve vrijeme puta Mato je uz ljutito brundanje kandžijao konje. Takvo što nikada prije nije činio.

Slutio je Jure da ovo nije vožnja poput prijašnjih. Utrkivali su se s vremenom, ne znajući što se zbiva s bolesnicom zbog koje su i sebe izvrgnuli opasnosti. Jure je sve više privijao veliki kožni gunj uza se, da mu se hladan zrak ne zavuče pod kožu.

Prvi puta ravnomjerni zvuk praporaca nije mu pričinjao ugodu, nego mu je nalikovao pogrebnom maršu koji se na groteskan način ubrzava.

Bolesnica je gorjela u vatri, ispucalih usana, buncajući nesuvisle riječi. Tek što ju je liječnik pogledao, sve mu postade jasno:

– Čime je to snaša uradila? – zapitao je.

– Pletaćom iglom – reče Anina svekrva.

– Jeste li iglu prokuhale prije toga?

Svekrva obori pogled.

– Reci doktoru kako je bilo – zapovjedi Julka.

– Nismo, zaboravile smo, a baš sam mislila – zamuca svekrva.

– Zaboga, žene, što vi to radite?! Zar ne vidite da ima sepsu?

– A što je to sepsa? – zapita svekrva.

– Otrovanje krvi i upala potrbušnice. Da ste me prije pozvali, možda bih je operacijom spasio.

– Ja sam htjela i ranije – reče Julka.

– Ako je Božja volja, ozdravit će, ak' nije, uzet će je k sebi. A možda joj se i smiluje – izusti svekrva.

– Prošli mi je tjedan umrla jedna koja je to uradila gusjim perom, pretprošli jedna koju je Ciganka nagovorila da se rukama udara po trbuhu i pije neke odvratne čajeve! Zašto ne dođete u bolnicu, a ne ovako bez kontrole, ko u Africi!?

– Nemamo mi novca za špitalj i lijekove, moramo se same snalaziti – uzvrati nezainteresirano svekrva.

– A imate novca za dukate i trodnevna veselja?! – uzvrati ljutito pitanjem liječnik.

Pred večer je Ana izdahnula.

Danima iza toga, Jure si nije mogao objasniti zašto u bogatoj Slavoniji ljudi više vole smrt od života, samo da bi očuvali bogatstvo koje ne mogu ponijeti u grob.

XVI

Nakon što je proveo dvije godine na fronti kao vojni duhovnik, pred Božić se mladi fra Luka vratio u gimnaziju na Širokom Brijegu.

Kada se pojavio u njegovu uredu, fra Didak ga u prvi mah nije prepoznao.

– Izvolite, što trebate? – izgovorio je, zagledavši se u ispijenog suhonjava svećenika.

– To sam ja, fra Didače – tiho izusti mladić.

– Fra Luka! Oprosti, brate, ovdje je tako mračno – pokušao se opravdati Didak, osjetivši nelagodu što je mladom svećeniku dao potvrdu da se u te dvije godine promijenio do neprepoznatljivosti.

U danu rastanka, kad je odlazio u rat, bio je jedar mladić, dvadesetak kilograma teži nego sada, razigrana pogleda s osmijehom na licu. Nije se bojao rata ni iskušenja za koja je znao da ga čekaju. Govorio je s uvjerenjem: „Uz koga je Bog, nitko mu ništa ne može.“ Bio je uvjeren da je Svevišnji uz njega.

– Ne trebaš se ispričavati, brate, ni rođena me majka ne bi prepoznala da se pridigne iz groba – izgovorio je to kao nepobitnu tvrdnju bez samosažaljenja, kao da govori o nekome drugome.

Fra Didak je ustao od svoga radnog stola i nježno ga zagrlio, strahujući da bi mu snažniji stisak mogao nauditi.

– Dobro došao, Luka. Drago mi je da si se vratio. Potreban si nam.

To da im je potreban, baš i nije bila istina. Zbog nestašice i gladi, trećinu učenika poslali su kući. Nisu mu trebali novi profesori. Nije bilo posla ni za sve one koji su sada predavali u gimnaziji.

Mjesec prije, fra Didak je uveo pravilo da profesori objeduju samo dva puta na dan.

Umjesto da se bave bogoštovljem i nastavom, profesori su većinu vremena provodili pripremajući preseljenje djece u Slavoniju.

Gimnazija kakvu je fra Luka prije dvije godine ostavio, nije bila ona od nekada. Sada je više nalikovala zgradi u koju je privremeno smješteno vojno zapovjedništvo.

Luka je otišao kao zdrav čovjek, a vratio se kao ispijeni sušičar, koji je svaki drugi dan bacao krv.

Od njegova narušena zdravlja, fra Didaka je više zabrinjavao prazan pogled u kojem se očitovala bezvoljnost, utučenost i unutarnja pustoš čovjeka koji je vidio previše ratnih užasa.

Imao je Didak iskustva s ljudima koji su doživjeli životne brodolome nakon kojih se nisu uspijevali osoviti na noge.

Znao je da su takvi ljudi najopasniji za sebe same i da njihovu bolest pojačava samoća.

Primijetio je da svjetlo u Lukinoj sobi ostaje upaljeno do duboko u noć. San je bježao od njega, tek bi ga pred zoru uspijevao

zaskočiti na sat ili dva. Tamni podočnjaci svjedočili su o iscrpljenosti koja ne prestaje.

Učenici su zazirali od mladoga nevesela profesora. Ni profesori se nisu ugodno osjećali u njegovoj blizini. Imali su izobilje svojih problema, pa ga i oni počeše izbjegavati jednako uporno koliko je i on bježao od njih.

Jedino mu se fra Didak poželio na svaki način približiti, slutеći da bi za mladoga boležljivoga tankoćutnog profesora moglo biti pogubno bude li sam sebi jedinim sugovornikom.

Otpočinjao je s njim razgovore o udžbenicima iz kojih je Luka trebao podučavati ili bi počeo govoriti o nekome od njegovih učenika, u želji da razmjenom mišljenja procijene njegov karakter i zajedno se dogovore kako tome učeniku pomoći da se oslobodi slabosti ili razriješi određene teškoće u učenju koje je imao. Fra Didak mu je kazivao o Slavoniji, o svojim doživljajima s putovanja vlakom koja će se početkom proljeća nastaviti još intenzivnije... Ali, unatoč svim naporima, Luka mu je neprestano izmicao. Od njega bi dobio tek pokoje „da" ili „ne". Pozornost mu je bila raspršena, želje za ljudskim kontaktom uopće nije imao. Kao da je pred njim bilo tijelo ispražnjeno od duše, koja odavno nije u njemu, nego prebiva na pola puta između zemlje i neba.

Nije nalazio načina kako se doprijeti do čovjeka koji se opasao neprobojnim zidom.

Jednoga dana pozvao ga je u šetnju.

Iza njih je ostao samostan i zgrada gimnazije. Dan je bio siv i prohladan. Na sjeveru su se gomilali crni oblaci, navješćujući

moguću kišu. Studen im se zavlačila pod odjeću. Na toj pustopoljini, šećući u dvoje, bili su osuđeni na razgovor. Obojica su znali da ovaj puta Luka nema načina umaknuti upornom mentoru, koji mu se već tjednima pokušava približiti.

Fra Didak je zastao, prisilivši i Luku da stane. Izravno ga je upitao:

– Fra Luka, što se ondje dogodilo?

– Gdje... što?! – zbunjeno uzvrati protupitanjem Luka.

– Što si to doživio na ratištu? Nisi više kao nekada.

– Teško mi je o tome.

– Nisi jedini koji se vratio... S nekima sam razgovarao i bilo im je lakše nakon razgovora.

– Tko nije bio ondje, teško može razumjeti.

– Pokušat ću – uzvrati fra Didak.

Lukina gornja usna poče podrhtavati.

Pokušavao ju je primiriti, ali nije išlo.

Tek nakon nekog vremena uspjelo mu je progovoriti:

– Ništa nije onako kako piše u novinama. Taj rat... nema u njemu ničega uzvišenog, herojskog, samo strah od smrti, samo ljepljiva krv i blato... Strahuju svi, čak i oni koje proglašavaju junacima i herojima... Nikome se ne gine. Mnogi su željeli izbjeći mobilizaciju, a o tome se ne govori. Upoznao sam vojnike koji su prije dolaska na bojište ušli u stajski gnoj kako bi od njegove žestine dobili vrućicu i zavarali regrutno povjerenstvo. Drugi su se namjerno pokušali prehladiti i dobiti upalu pluća, pili su vodu u kojoj su topili zahrđale čavle. Neki su pokušali dobiti očne bolesti... trahom... Čak i jedan doktor... zvao se Vrgoč, iz Požege... Kada bi ti jadni regruti došli na ratište, pa nakon dan ili mjesec

ugledali raspadnuta tijela svojih dojučerašnjih prijatelja, raskoljenu glavu iz koje curi mozak, truplo bez glave koju je odnijela granata... mnogi bi dodirnuli ludilo... Kad biste vi samo znali kako smrdi trulo ljudsko meso koje je na metar ili dva od vas, a nitko ga se ne usuđuje ukloniti jer se svi boje metka sa suprotne strane, pa radije trpe smrad nego da i sami zasmrde na isti način.

Gornja usna opet mu je počela podrhtavati. Taj nekontrolirani tik prešao je i na donju usnicu, pa je počeo nalikovati planinaru koji zimi u snijegu ne uspijeva obuzdati cvokotanje promrzlih zuba.

Fra Didak je pomislio da Luka neće moći dalje, da će priča na tome završiti, ali odjednom, kako je naglo zastao, tako nenadano nastavi:

– Neki su se namjerno zarazili gonorejom, pa čekali da oteknu do izobličenosti. Naslušao sam se svega ispovijedajući golobrade mladiće od devetnaest ili dvadeset godina... kao i časnike koji su prevalili četrdesetu. Svi su bili podjednako zgroženi stvarnošću u kojoj su se nenadano našli tek koji dan nakon što ih je u njihovu gradu ispratila limena glazba uz fanfare i uznosite govore licemjernih političara koji ostadoše u toploj sigurnosti pozadinskog života... Neki su jeli prijesan krumpir ne bi li dobili temperaturu. Mnogi su se samoranjavali, iako su znali da im slijedi smrtna kazna otkrije li se da su to učinili namjerno... kruh kroz koji su pucali u svoje noge ili ruke nije uvijek zaustavljao opekline... Sjećam se plavokosoga devetnaestogodišnjeg dezertera Slovaka... Zvao se Michal, bio je iz Zvolena... uhitili su ga desetak kilometara od bojišnice... Osudili su ga na smrt i onako vezana doveli k meni da ga ispovjedim prije strijeljanja. Ispod

velike krošnje postavili su dva stolca: na jedan sam sjeo ja, a na drugi je sjeo on... Drhtao je kao da ga trese snažna groznica... Na šest ili sedam metara od nas stajali su naoružani vojnici, njegovi dojučerašnji prijatelji koji su se spremali oduzeti mu život, čim završimo s obredom... Kada sam mu rekao da se ispovjedi... pogledao me velikim tužnim očima i rekao: 'Ali, ja nemam nikakvih grijeha za ispovjediti se... od zadnje ispovijedi nisam ništa loše učinio...' Dometnuo je tek da žali zbog oca, majke i desetogodišnje sestre koje će kao dezerter osramotiti, a tako ih voli... i nikada ih više neće vidjeti, kao ni rodni Zvolen... Pokušao sam mu reći da je Bog dobar i da zna za njegovu tugu i dobrotu, da će ga na onome svijetu nagraditi... Nije mi povjerovao. Zašutjeli smo, ne znajući što dalje... Njegove preplašene oči molile su me da nastavim govoriti ne bih li mu čim više produžio život koji se primicao svome kraju... Bio sam spreman ispovijedati ga satima, ali mi je natporučnik grubo zapovjedio: 'Dosta više, pope, daj mu odrješenje da obavimo što moramo, pa da možemo poći na ručak!' Na te riječi preplašeni mladić bacio se na zemlju i vezanim rukama obgrlio moju nogu preklinjući: 'Ne dajte me, ne dajte me tim krvnicima, ne dopustite im da me ubiju, vi ste Božji čovjek, vi ste svećenik, vas moraju slušati, ne želim umrijeti! Milost! Milost!'... Grubo su ga otrgli od mojih nogu i doslovno odvukli do zida razrušenoga mlina, gdje su ga ubili kao pseto... Od toga dana noću ne mogu spavati... tek pred zoru uspijem nešto malo...

Fra Luka je drhtao cijelim tijelom, kao da iznova proživljava taj mučni prizor. Nije imao snage gledati fra Didaka. Sramio se toga svog povjeravanja. Fra Didak je položio ruku na njegovo

rame ne bi li time primirio neobuzdane drhtaje mladićeva tijela pa rekao:

– Brate moj, kada god poželiš razgovarati sa mnom, ja ću biti spreman saslušati te. Znaj da nisi sam. Ovaj rat donio je toliko nesreće i zla mnogima. Na nama je da pomognemo jedni drugima ublažiti patnje i bol kroz koju prolazimo. Jednoga dana sve će to biti daleka ružna prošlost. Otpočet će neko novo vrijeme u kojem ljude neće tjerati da jedni drugima budu zvijeri.

Fra Luka je smogao snage i zahvalno pogledao fra Didaku, a trenutak potom rezignirano zavrtio glavom i tiho, ali odlučno izustio bogohulnu misao:

– Gotovo je... Nema više pomoći... Sve smo pokvarili. Ovaj svijet i ljudi nikada više neće biti nevini i čisti. Previše je krvi proliveno... Bog je zaboravio na nas. Možda smo mi sami tome krivi, a možda je njegova krivnja.

– Ne govori tako, brate. Znaš da to ne smijem ni slušati.

– Da ste bili sa mnom ondje... mislili biste i govorili navlas isto poput mene. Ili biste lagali da se ne zamjerite moćnicima.

Nakon večernje mise, svećenici su se okupili u blagovaonici. Na stolu je bila poslužena skromna večera. Otkako je fra Didak ukinuo ručak zbog nestašice namirnica, večera je postala glavnim objedom, koji nitko od njih nije propuštao.

Fra Didak je blagoslovio hranu. Trenutak potom počeše u šutnji blagovati.

– A gdje je Luka? – zapita fra Marko.

– Rekao je da nije gladan i da će ostati u svojoj sobi – odgovori fra Jozo.

Fra Didaka prože neželjena slutnja. Podigne se od trpeze i reče prijatelju:

– Fra Jozo, pođi sa mnom!

Žurnim koracima dođoše na kraj hodnika iz kojega se ulazilo u njegovu sobicu.

Pokucali su.

Nitko nije odgovorio.

Pokušali su ući.

Vrata su bila zaključana.

– Otvori, fra Luka, otvori! – ponovio je Didak nekoliko puta, kucajući po vratima sve jače i jače.

I nadalje nije bilo odgovora.

Kada je shvatio da je njegovo dozivanje uzaludno, zaletio se ramenom u vrata. Izdržala su prvi nalet.

Uzeo je jači zalet i u drugom pokušaju vrata popustiše, a brava i kvaka razletješe se po hodniku.

Doslovno su „upali" u sobu.

Pred njima se ukaza strašan prizor: fra Luka ležao je na krevetu u lokvi krvi, a pokraj njega na stolu je bila britva za brijanje. Prerezao je vene na rukama, krv je nezaustavljivo istjecala.

– Neee! Brate! Neee!!! – vikne fra Didak, pa dohvati s kreveta plahtu kojom mu pokuša zavezati krvava zapešća.

– Što da radimo?! – prestrašeno upita fra Jozo.

– Zašto, brate, zašto si to učinio?! – ponavljao je fra Didak omotavajući plahtu oko krvavih nesretnikovih ruku. Nije mu pružao otpor.

Fra Lukin pogled se gasio. Jedva čujnim glasom izgovorio je:

– Ovako je lakše... Više nisam mogao izdržati. Oprosti, brate... bar mi ti oprosti.

Trenutak potom izdahnuo je.

* * *

Fra Didak je u svome uredu preslagivao knjige po policama. Bio je uvjeren da neke od knjiga koje su u ravnini očiju i na dohvat ruke ne zavređuju to mjesto, a da je opet neke puno vrjednije naslove pogreškom smjestio prenisko na prvi ili drugi red od poda.

Preslagivao je te dobro mu znane knjige nastojeći samoga sebe zaposliti i otjerati neželjene misli i onaj užasni prizor od sinoć koji mu je neprekidno dolazio pred oči.

Začuo je kucanje na vratima.

– Otvoreno je! – reče.

U prostoriju je bez pozdrava ušao fra Marko. Fra Didak je na stol odložio knjigu koja mu je bila u ruci.

– Čujem da si naložio da se danas poslijepodne pokopa fra Luka?

– Dobro si čuo.

– Kažu mi braća da ćeš ti voditi njegov ispraćaj, a potom i misu zadušnicu?

– Točno.

– On je samoubojica! To se mora prijaviti svjetovnim vlastima, a i našem biskupu. Fra Luka nas je sve osramotio! On ne zaslužuje ni crkveni ispraćaj ni križ na grobu – hladnim glasom izgovori fratar.

– Fra Marko, pokušaj razumjeti: ono kroz što je prošao fra Luka u ratu nadišlo je njegovu snagu i razum.

– Ništa ne može opravdati samoubojstvo! Samoubojstvo svećenika! Mi moramo biti uzor narodu. Znaš bolje od mene kakvo je pravilo kada su samoubojice u pitanju! Nećeš valjda prekršiti to pravilo?! Naš biskup mora znati...

– Obavijestit ću biskupa o ovome, i to već sutra.

– Kada bude kasno da zabrani crkveni ispraćaj! Odgodi pokop za sutra, a danas pošalji obavijest biskupu. Ne igraj se ni svojim ni našim ugledom! Ako nećeš ti to učiniti, ja ću ga obavijestiti osobno.

Fra Didak je duboko uzdahnuo:

– I ti i ja znamo da je samoubojstvo strašan grijeh ako ga počini duševno zdrav čovjek... Vidio si da se fra Luka vratio iz rata narušena zdravlja. I to ne samo onoga izvanjskog nego i unutarnjeg.

– Ponavljam: ništa ne može opravdati samoubojstvo, baš ništa. Grijeh ostaje grijeh. Iz ovih stopa idem k mostarskom biskupu sve mu kazati, kada ti to ne želiš.

Nastade napeta šutnja.

Fra Didak duboko uzdahne dva puta pa odlučno reče:

– U redu. Otići ćeš k mostarskom biskupu, ali ne svojevoljno, nego po mojoj zapovijedi. Ne zaboravi da sam ti ja nadređen. Odeš li svojevoljno, biskup bi mogao pomisliti da me ne uvažavaš, a da te ja sputavam. Time bi doveo u pitanje i svoj i moj ugled. Odnijet ćeš mu moje pismo, koje ću ja sada napisati. Nakon što biskup pročita to pismo, slobodno mu reci sve što

poželiš. Odgodit ću fra Lukin pogreb jedan dan. Bit će onako kako biskup odluči.

Fra Marko nije imao što prigovoriti tom prijedlogu. Bio je uvjeren da će njegovi argumenti biti uvjerljiviji od onih iz fra Didakova pisma.

Prevario se.

Sutradan je, po odobrenju mostarskog biskupa, fra Luka imao crkveni ispraćaj, na kojem su bili svi širokobriješki fratri osim fra Marka.

7

Sjedili smo u *pizzeriji* na Cvjetnom trgu pred kinom „Zagreb“. Ivo je naručio *espresso*, a ja zeleni čaj.

Moj prijatelj je iz torbe izvadio kutijicu i stavio je na stol ispred mene.

– Pogledaj što sam danas kupio.

– Što je to?

– Mobitel.

– Koliko si ga platio? – zapitao sam.

– Puno. Pola plaće sam dao za njega.

– Zašto?

– Kad sam na poslovnom putu, moći ću, zahvaljujući mobitelu, nazvati roditelje i provjeriti jesu li dobro. Znaš da mi mama stalno pobolijeva, a u zadnje vrijeme ni tata nije najbolje. Za godinu ili dvije svi će imati mobitele.

– Misliš?

– Sto posto. I ti bi ga trebao nabaviti čim prije.

– Ne znam... ne volim te novotarije... ne bih volio da me usred šetnje ili dok sam u tramvaju netko nazove. Mislim da to nije za mene... A znaš da ja i tehnika nismo baš u prisnim odnosima.

– To je posve jednostavna igračka. Nema tu ničega kompliciranog – ustvrdi Ivo.

Zašutjeli smo na trenutak.

Ivo se zagledao kroz stakleni zid koji je bio iza mojih leđa. Činilo mi se da mu je nešto privuklo pozornost na Cvjetnom trgu.

– Što to gledaš?

– Pogledaj samo koliko zgodnih djevojaka prolazi gradom, koliko je samo privlačnih žena na ovome svijetu, a ja... ja sam posve sam, bez komada. Nije li to ravno tragediji? Možda nisam trebao prekinuti s Jasnom. Došlo mi je jučer da je nazovem, da joj predložim da se pomirimo... Što misliš je l' to dobra ideja?

– Čuj... teško je davati savjet u tim stvarima. Četiri ste se puta posvađali i četiri puta pomirili. Ovo vam je jubilarna peta svađa, peti prekid. Ako ti nedostaje, nazovi je... Mislim... nazovi je ako je voliš, nemoj je zvati samo radi toga da ne budeš sam.

– Pojma više nemam volim li je ili ne volim. Tako je svadljiva, nepodnošljivo svadljiva! Što god ja učinim, ništa joj ne valja! Idu joj na živce moji hobiji, moji kolege s posla, moj otac i moja majka! Stalno me želi mijenjati, da nosim kravatu i kada to nije nužno, da idem u operu i na balet. Tjera me da čitam knjige koje me ne zanimaju, da slušam glazbu koja me živcira! – provalilo je nezadovoljstvo iz moga prijatelja.

– Ako je tako, pričekaj malo s tim telefonskim pozivom i mirenjem. Daj si još malo vremena – posavjetovao sam ga.

– Kada navečer legnem u prazan krevet, osjetim da mi nedostaje. Ona je tako neodoljivo privlačna, samo da je malo drugačija.

– Ne maštaj o tome da ćeš je promijeniti, a pokušaj joj objasniti da ni ona ne očekuje da ćeš se ti bitno promijeniti, pa ako

pristanete na to da ste takvi kakvi jeste, onda ima smisla pokušati iznova.

– Ma, ona ne odustaje od sebe ni za dlaku. Ja sam čak i pokušao malo popuštati, ali to njoj nije bilo dovoljno. Volio bih jednoga dana naći djevojku s kojom bih mogao biti partner, s kojom bi ta veza bila uzajamno uvažavanje, kao što je slučaj s tobom i Marijom. Vas je dvoje sam Bog spojio. Lako je vama, kad ste tako nekako... kompatibilni, dobronamjerni jedno prema drugome. Jesi li ti uopće svjestan koliko si sretan, čovječe?

Nisam odgovorio na njegovo pitanje koje je zazvučalo poput tvrdnje. Skrenuo sam razgovor na drugu temu, ostavljajući prijatelja iz studentskih dana u uvjerenju da Marija i ja još uvijek živimo idiličnim životom.

Nisam se mogao čak ni njemu povjeriti i priznati da se u našem braku pojavila napuklina čije širenje ne znam zaustaviti.

XVII

Bilo je proljeće 1918. godine.

Gazda Mato čvrsto je držao plug koji je vukao snažan vranac. Izorao bi plitku brazdu u koju bi Julka i Jure u razmacima od tridesetak centimetara stavljali sjemenske gomolje krumpira. Potom bi Mato idući u suprotnom smjeru zaoravao taj krumpir.

U nosnicama je Jure ćutio snažni miris plodne slavonske zemlje. Skakutao je po njivi od brazde do brazde, uživajući u tom poslu. Da ga je netko vidio iz daljine, pomislio bi da ne sadi krumpir, nego da se igra neke neobične igre u kojoj je umijeće preskakati svježe izorane brazde.

Znao je da će ga po povratku s njive dočekati slastan objed i da će mu gazda Mato dopustiti da jaše.

Prije desetak dana prvi je puta u životu zajahao konja i od tada nije prošao dan bez jahanja.

Ispočetka ga je Mato upozoravao kako mora postupati s konjima, govorio mu je da konj zna biti ćudljiv ako mu se grubo pristupi, a opet da neće poštivati jahača mekušca koji ga se boji.

Uskoro je Mato shvatio da su njegovi savjeti suvišni. Jure je znao sa životinjama. Poštivao ih je, volio, a opet je znao kako biti njihovim gospodarom i pri tome se ne nametati naglim ćudljivim postupcima.

Konja kojega je jahao, Jure je već mjesecima timario, hranio, pojio i u njegovoj blizini provodio sate i sate.

Plemenita životinja navikla se na njega još i prije negoli ga je prvi puta zajahao.

Gazda Mato obećao mu je da će danas iskušati lagani kas. Bio je to dokaz da vjeruje u njega kao pravoga jahača. Jure se tome unaprijed radovao, nestrpljivo iščekujući da sunce na svome današnjem putu prijeđe na drugu stranu neba.

Kada su se po povratku s njive približili kući, primijetili su da pred njom stoje tri čovjeka. Dvojica su bila u gospodskoj crnoj odjeći kakvu nose ljudi iz grada, a treći je na sebi imao vojnu uniformu s pompoznim epoletama na ramenima.

– Tko su ovi i što hoće?! – izusti zabrinuto Mato, zaustavljajući zaprežna kola na ulazu u dvorište.

Čovjek u uniformi je gledajući gazdu Matu ozbiljnim glasom izgovorio njegovo ime i prezime. Zazvučalo je kao pitanje koje traži odgovor.

– Da, ja sam taj – potvrdi Mato.

– Gospodine, došli smo vam reći da je vaš sin Nikola položio život za cara i domovinu. Možete biti ponosni na njegovu žrtvu.

Julka vrisne od boli.

Gazda Mato padne na koljena kao da ga je pokosila nevidljiva kosa.

Preko sunčanog dana pade crni pokrov.

Jure nije znao plaši li ga više Julkino naricanje ili zastrašujuća šutnja u koju je Mato utonuo.

8

Odlučio sam: istražit ću sve što je vezano za fra Didaka Buntića, a potom napisati serijal tekstova o tome i objaviti ga u Vjesniku.

Uredniku se to svidjelo:

– O tom fratru i preseljenju djece malo se toga zna. Volim kad pišemo o nečemu o čemu nisu pisali drugi. O nečemu zaboravljenom – rekao je.

– Morao bih na tjedan dana u Hercegovinu, prekopati po njihovim arhivima.

– Mislim da *glavni* neće imati ništa protiv i da će ti odobriti dnevnice i putne troškove, a i hotelski smještaj.

Nisam mu htio reći da u Hercegovinu ne idem samo zbog priče o gladnoj djeci, nego i zbog želje da obiđem mjesta u kojima su živjeli djed i baka.

* * *

Kada sam priopćio Mariji da ću otići na tjedan dana, u prvom trenutku nije ništa odgovorila.

Nastavila je čitati knjigu kao da ništa nisam rekao. Tek mali titraj u lijevom kutu usnice mogao je svjedočiti o unutarnjoj nelagodi koju je uz velike napore prikrivala.

Njezina šutnja bila je jasan znak da ne odobrava moju namjeru.

Bio je prvi tjedan lipnja. S predavanjima na fakultetu netom sam bio završio, a još mi nisu otpočeli ispitni rokovi. Bilo je idealno vrijeme za otići na put.

Dovršila je stranicu koju je upravo čitala, umetnula označivač i bučno zaklopila debelu knjigu.

– Voljela bih i ja poći s tobom u Hercegovinu – rekla je.

– Znam da imaš nastavu i da ne možeš napustiti školu – opravdavao sam se što je nisam pozvao sa sobom.

– Zato si i odabrao ovaj tjedan – rekla je.

– Idućega tjedna mojim studentima počinju ispitni rokovi – rekoh.

Pogledala me i uz posprdan osmijeh odmahnula rukom, kao da je time željela dati do znanja da sam poput djeteta uhvaćenog u laži.

U Mostaru sam pronašao važne dokumente o fra Didaku u Arhivu Biskupskog ordinarijata. Uspjelo mi je doći i do primjerka Franjevačkog vjesnika iz 1932. godine, u kojem je pisalo o desetoj obljetnici fra Didakove smrti.

Mladi svećenik koji je vodio arhiv iskreno mi je rekao:

– Znate: ponekad mi se čini da su svi ovi dokumenti sami sebi svrhom i da više nikada nitko neće zaviriti u njih. Ljudi ne vole prekopavati po požutjelim papirima. A onda, kad se pojavi netko kao vi, netko tko traži konkretne podatke, sve dobije

pravi smisao. Moram priznati da ni ja nisam znao puno o tom spašavanju djece za velike gladi.

– Nadam se da ću dosta građe pronaći i u samostanu na Širokom Brijegu, ipak je odonuda fra Didak rukovodio tom akcijom – rekoh.

– Bojim se da ćete se razočarati. Njihov je arhiv iznimno siromašan, jer je 1947. godine komunistička vlast spalila većinu dokumenata. Radije otiđite u Arhiv Provincije ovdje u Mostaru. Uvjeren sam da će ondje biti tragova fra Didakova djelovanja – posavjetovao me.

Poslušao sam ga i već se sutradan, uz odobrenje provincijala, prepustio istraživanju bogatoga arhiva. Ondje sam pronašao dnevnik fra Anđelka Nuića te iznimno važan tekst Ilije Jakovljevića iz 1923. godine objavljen u Danici.

Kada je gospodin Marić, rektor Sveučilišta u Mostaru, doznao da je iz Zagreba u njihov grad stigao mladi povjesničar koji želi pisati o fra Didaku, nazvao me u moju hotelsku sobu u hotelu Ero.

Bio sam upravo izašao ispod tuša i spremao se fenom osušiti kosu. On nije skrivao svoje oduševljenje pa je, tek nakon što se predstavio, iskreno priznao:

– Znate, i moj je djed bio u tom konvoju, i njega je fra Didak spasio. Cijelo sam djetinjstvo slušao o tom čovjeku. Čujem da ste došli autobusom, ako želite vozača, dat ću vam ga na koji dan da možete obići Hercegovinu. Svakako morate vidjeti i Paoču, Didakovo rodno selo.

Sa zahvalnošću sam prihvatio njegovu ponudu.

Oko podneva mladi vozač Ante došao je u Arhiv Provincije po mene. Prvo smo otišli u Paoču, a potom u Gradniće u osnovnu školu, u čijem arhivu pronađoh najranije pisane tragove o fra Didaku s početka njegova školovanja.

Mozaik se malo-pomalo sastavljao. Iza naslaga povijesti razotkrivao se čovjek od krvi i mesa, nagle naravi, uporan, odlučan, s jasnom vizijom o osobnom poslanju, ali nadasve plemenit i požrtvovan.

Nosio je u sebi sukus poštena i marljiva Hercegovca, jasnih načela i neupitne hrabrosti. Istinski sam žalio što u samome sebi ništa od toga nisam mogao prepoznati. Moji korijeni kao da su se osušili. Moja bezvoljnost, malodušnost i neodlučnost bili su u opreci s tvrdim kamenom na kojem su izrasli moji preci.

Ili je, ipak, ispod svih naslaga moje slabosti i ispraznog intelektualiziranja i papirnatog iskustva ostala neka praiskonska iskra snage koju mi namriješe pradjedovi, iskra koja će se jednoga dana upaliti i pokrenuti me iz bezvoljnosti i letargije.

U predvečerje smo došli u Mostar, pred hotel Ero. Mladi vozač Ante zapitao me:

– U koje vrijeme želite da dođem sutra?

– Ako može u deset sati?

– Dogovoreno.

– Jeste li možda za piće ili kavu u hotelskom bifeu?

– Hvala, ne mogu... Doma imamo dječji rođendan. Naš najstariji sin danas navršava sedam godina.

Ante je bio moje godište, a već je imao tri sina o kojima je sve vrijeme s oduševljenjem pričao. Rijetko mi se dogodilo da susretnem muškarca koji s takvim zanosom govori o svojoj djeci.

– Trebali ste mi reći da imate rođendan, mogli smo se vratiti i sat ranije.

– Ne znate vi kakvi su ti dječji rođendani, kada u stan odjednom utrči dvadesetak razigranih klipana. Bolje je doći potkraj proslave kada su već poprilično izmoreni. Vidimo se sutra! Bok!

– Vidimo se! I hvala za sve.

Čim sam ušao u hotelsku sobu, uključio sam televizor i prošao po dostupnim kanalima. Kada mi se ponovno ukazao onaj kanal od kojega sam krenuo, shvatio sam da me baš ništa od viđenih sadržaja ne zanima.

Osjećao sam umor, ali i istinsko zadovoljstvo svojim boravkom u Hercegovini.

S hotelima je uvijek isti problem: naoko nam je u njima život pojednostavljen, jer nam drugi kuhaju i pospremaju za nama, ali nikada u njima nismo posve zadovoljni, jer nam nedostaje ugođaj doma i prisnosti na koju smo navikli u svojoj svakodnevici, pogotovo kada u hotelu boravimo sami.

Poželio sam Marijinu blizinu.

Imao sam potrebu porazgovarati s njom o svemu što sam iskusio proteklih dana ovdje. Zanimalo me kako je njoj u Zagrebu.

Odjednom osvijestih da je na izmaku četvrti dan otkako sam otišao od kuće, a da joj se nijednom nisam javio telefonom. Posramio sam se od te spoznaje.

Okrenuo sam brojčanik starinskog telefona. Bio sam uvjeren da ću s druge strane „žice“ začuti ljutit i povrijeđen glas.

Prevario sam se.

Obradovala se mojem pozivu.

– Upravo sam mislila na tebe – reče.

Njezin glas bio je mekan... topao.

– I ja na tebe mislim sve vrijeme. Kako si?

– Dobro. Uobičajeno. Danas sam doznala u školi da ću od jeseni ponovno biti razrednica.

– Ti to voliš i znaš s djecom.

– Nije mi mrsko... Kako je tebi?

– Odlično. Ljudi su ovdje tako susretljivi. „Iskopao“ sam puno materijala o fra Didaku, a danas sam vidio i rodno selo svojega pokojnog djeda.

– I... kako izgleda?

– Skromno... neobično. Uspjelo mi je pronaći dvorište u kojem je djed načinio prve korake. Ali, od obiteljske kuće, nažalost, nije ostalo gotovo ništa. Tek nekoliko ovećih kamena razbacanih na mjestu gdje se nekada nalazila.

– Kako ništa?! Kako samo kamenje?!

– Kažu susjedi da je kuća srušena prije dvadesetak godina. U zadnje vrijeme su je koristili kao spremište za alat, za bicikle i motor. Dvorište je zaraslo u gust korov. Tako mi je žao što ranije nisam došao ovamo. Kao dijete bio sam samo jednom u Mostaru. Sramota!... Ali, svejedno, stojeći na tom dvorištu, u sjećanje sam prizvao djedov lik i bilo je kao da zajedno udišemo mirise njegova djetinjstva... A ti? Što ima novoga kod tebe?

– Jučer me nazvao tvoj prijatelj Ivo iz onoga našeg kafića i kaže: ‘Ovdje sam sa svojom djevojkom Enom, dođite da vas upoznam s njom.’ Kad sam mu rekla da sam sama doma, da si ti u Mostaru, rekao je: ‘Pa dođi onda bar ti.’ I tako... popila sam kavu s njima.

– Kakva je ta Ena?

– Sjajna, šarmantna, duhovita. Baš si pašu. Oboje su zaljubljeni do ušiju, kao osnovci. Napričali smo se o svemu. Šteta što nisi bio s nama, uživao bi.

– Doista šteta. Lijepo je biti u društvu zaljubljenih. To je stanje prelazno, poput dječjih bolesti.

– Nazvao me i danas. Htio je znati je li mi se svidjela Ena. Kada sam mu rekla svoje dojmove, predložio je da ovo ljeto odemo s njima na more. Enin brat ima mali dvosobni apartman na Šolti u Stomorskoj. Od petnaestog srpnja do petnaestog kolovoza bit će slobodan. Rekla sam mu da ću porazgovarati s tobom. Što misliš o tome?

Po njezinu glasu osjetio sam da bi željela da prihvatimo njihov poziv. Prisjetio sam se prošloga ljeta koje smo proveli na Hvaru u Starome Gradu. Bilo nam je lijepo ondje, istinski smo uživali. Dodirnuli smo nježnost sličnu onoj u prvim danima naše veze. U zadnjem tjednu ljetovanja Marija mi je priopćila da joj kasni mjesečnica. Ponadali smo se. Na povratku u Zagreb, rekla mi je: „Danas je već sedmi dan, možda smo ovaj put uspjeli." Oči su joj sjale od zadovoljstva. Na žalost, već sutradan se pokazalo da je nada bila lažna. Iz velikoga ushita, u sekundi je zakoračila u najdublje razočaranje. Njezin ginekolog rekao je da se ženama inače znade poremetiti ciklus u ljetnim danima, kada promijene podneblje i pojačaju tjelesne aktivnosti koje se prakticiraju na moru.

Osjećao sam da želi ponovno sa mnom pokušati. Još uvijek je vjerovala da možemo postati roditelji. Znao sam da joj je stalo ne samo do toga da napravimo dijete nego i da se obnovi naša ljubav. Nedostajala mi je.

– Mislim da će nam ondje biti lijepo – rekoh.

– I ja se nadam – potvrdila je.

– Volio bih da si sada pokraj mene, da te mogu pomilovati, poljubiti... Nedostaješ mi – rekao sam iskreno.

– I ti meni. Volim te – uzvratila je.

– I ja tebe volim.

* * *

Tek što sam usnuo, u snove mi je došla Stela. Otvorila je vrata našega stana i rekla:

– Pogledaj!

Na sebi je imala novu haljinu.

Bila je to mala crna haljina bez rukava s tankim žutim remenčićem koji joj je isticao struk. Haljina je bila pristojne dužine, ali dovoljno kratka da istakne njezine vitke noge.

– Kako ti se sviđa?

– Lijepa je – rekoh.

– Samo lijepa?

– Predivna je. Baš ti pristaje.

– Bila je na sniženju.

– I da nije, pametno je da si je kupila.

Zagrlila me, poljubila, a potom me grubo odgurnula od sebe.

– Što ti je?! – zapitao sam iznenađeno.

– Opet mirišeš na nju!

– O čemu ti to govoriš?

– Ne laži mi i ne varaj me. Vrijeme je da to prestane! Upamti: ne želim te dijeliti s tom ženom! Ne želim! Bit ćeš samo moj ili ćeš ostati i bez mene i bez naše djece!

– Zašto bez djece? – zapitao sam.

– Zato jer ih ne bi ni imao da nije mene! To ne zaboravi nikada!

– Što ti uopće želiš od mene?

– Želim da prekineš s Marijom! Ili ćeš biti samo moj ili mi ne trebaš više!

Izgovorila je to odlučnim glasom punim ljutnje i povrijeđenosti. Istinski sam se uplašio te privlačne žene čija je posesivnost bila jednako snažna poput njezine ljubavi.

* * *

Sutradan me Ante odvezao u Međugorje. Otkako se ondje početkom osamdesetih godina ukazala Majka Božja, proslavilo se ime toga mjestašca diljem svijeta. Milijuni hodočasnika sa svih kontinenata dođoše u to malo hercegovačko mjesto. Tisuće i tisuće neobičnih sudbina bilo je određeno tim glasovitim svetištem.

Ante mi je pričao o avanturistima i nezainteresiranim turistima koji sa sumnjom, pa i porugom zakoračiše u Međugorje, a ondje se preobratiše u ljude duha koji sebe iz prošlosti odbaciše i pronađoše istinski duhovni oslonac koji ih učini novorođenima.

– Ovdje sam upoznao svoju suprugu prije deset godina. Stajali smo u istom redu za ispovijed. Otpočeli smo razgovor. Bio sam nervozan jer se dvije godine nisam ispovijedao. Nakon ispovijedi nastavili smo druženje. Mjesec potom zaprosio sam je – pričao mi je Ante, a potom me zapitao: – Hoćete li se uspeti na Brdo ukazanja?

– Ne znam... Moje cipele su... obične ljetne, ne znam bi li izdržale.

– Mnogi se gore popnu i bosi.

Posramio me.

– U redu. Odvezite me onamo.

Kao po kakvoj inerciji, razapet između svoje osobne sumnje i vjere, uspeo sam se na Brdo ukazanja s većom skupinom hodočasnika, koji su se na brojnim jezicima molili Majci Božjoj.

Idući od postaje do postaje, preda mnom su oživljavali biblijski prizori iz Novoga zavjeta. Bilo je kao da vidim Isusa Krista i Majku Božju u najdramatičnijim trenucima u kojima se smrt doimala snažnijom od uskrsnuća koje se tek imalo dogoditi.

Kao na kakvom paralelnom filmskom platnu promicali su mi pred očima i prizori iz Velikoga rata, prizori pogubne suše koja je pogodila napaćenu Hercegovinu.

„Vidio sam" baku Jelenu i djeda Juru kako bosih nogu koračaju po oštrom kamenjaru, ni ne sluteći kako će ih život, poput Mojsijevih sljedbenika, odvesti u Slavoniju i Srijem, u njihovu „obećanu zemlju", u prostore njihova spasa i nenadanoga uskrsnuća nade i života.

„Vidio sam" nepreglednu kolonu izgladnjele dječice kako dolaze na mostarsku željezničku stanicu i kako ih zastrašujući vlakovi odvoze u slavonsko zelenilo.

U sedam sati navečer, na prostoru kod vanjskog oltara međugorske crkve, pod otvorenim nebom, bilo je desetak tisuća ljudi.

Molili su krunicu.

Molitva je bila nalik tihoj uspavljujućoj melodiji.

Kleknuo sam i uronio u zajedništvo s tisućama molitelja iz cijeloga svijeta.

Na trenutak mi se učini da sve ima svoj smisao i svrhu. Ovaj svijet ukazao mi se boljim mjestom za život nego što je uistinu bio.

Znao sam da mnogi od hodočasnika s kojima sam zajedno molio pređoše stotine i tisuće kilometara da bi upravo u tom trenutku mogli upraviti svoje molitve Majci Božjoj i njezinu sinu.

Prepuštajući se okrepljujućoj molitvi, najednom i ne htijući sagledah tjeskobnu prazninu u koju je skliznuo moj život proteklih mjeseci.

Osjećao sam se poput utopljenika koji nema snage oduprijeti se sili što ga vuče u dubine, u nepostojanje.

Moje usne počeše same izgovarati molitvu nalik vapaju čovjeka koji jasno sagledava svoju propast, ali nema ni snage ni volje oduprijeti joj se:

– Majko Božja, Bezgrešna Djevice Marijo, ne dopusti da izludim, ne dopusti da mi se razum pomuti, da me vjera napusti, nauči me da znam kako živjeti, a da nitko zbog mene ne pati.

Umišljao sam da u tome trenutku Ona čuje moje riječi, moj tihi vapaj, i da neće dopustiti da moja duša propadne.

XVIII

Nakon što je izgubio sina, gazda Mato povukao se u svoj svijet. Malo je govorio, ni s kim se nije družio. Nitko se nije osjećao ugodno u njegovoj blizini. Živio je s pola srca i ništa ga više nije moglo razveseliti.

Njegova žena Julka nije skidala crninu. Prestala je družiti se sa ženama iz sela.

Ni Mato ni Julka nisu nalazili načina kako izaći iz začaranog kruga svoje tuge.

Pune dvije godine u njihovoj kući nije se začuo smijeh. Jure je poštivao njihovu tugu. Marljivo se brinuo o imanju, preuzimajući sve više poslova na sebe.

Kada bi netko navratio k njima, stjecao je dojam da su se sve troje netom vratili s pogreba.

U proljeće 1920. godine, potkraj mise, svećenik je s oltara rekao da za mjesec dana iz Vinkovaca polazi vlak za Hercegovinu. Svi oni koji se žele vratiti onamo, a došli su u vrijeme gladi, neka se prijave u sakristiji da im se osigura mjesto u vlaku koji će prevesti povratnike. Još je pripomenuo da je ovo vjerojatno posljednja prilika za besplatan organiziran povratak.

Mato je primijetio da se nakon svećenikovih riječi Jure uznemirio. Na putu prema kući bio je šutljiv.

Na primjedbu gazdarice Julke da se zečinjak treba popraviti, da je primijetila veću rupu kroz koju bi se manji zečevi mogli provući i pobjeći, nije ništa odgovorio. Kao da nije ni čuo što mu govori.

Tih dana dizao se ranije nego inače, a noću ga je mogao čuti kako se dokasna vrti u krevetu i ne može usnuti.

Sve mu je bježalo iz ruku, ni u jednom poslu nije bio precizan i pouzdan kao do tada. Bilo je razvidno da su mu misli negdje drugdje.

Iduće nedjelje, kada je misa završila, rekao je:

– Ja se idem pomoliti pred oltarom. Doći ću kući malo poslije vas.

– Da te pričekamo pred crkvom? – zapita Julka.

– Nemojte. Potrajat će. Želio bih biti malo sam u molitvi.

Mato i Julka u šutnji su otišli kući.

Julka je počela spravljati ručak, dok je Mato nervozno hodao po kuhinji.

U jednom trenutku Mato je zastao i zapitao ženu:

– Julka, je l' ti znaš zašto je on ostao u crkvi?

– Mislim da znam... Otišao je prijaviti se u sakristiju kod svećenika za povratak u Hercegovinu.

– Na to sam i ja pomislio, toga sam se i bojao... Ne mogu shvatiti zašto... Ovdje ima sve, a ondje nema ništa. Nikoga i ništa!

– Mislim da... mislim da njemu više nije lijepo kod nas... od onoga nesretnog dana – reče Julka.

Potom se oboje vratiše u šutnju.

Julka je u vatru ubacila dva komada drva, a Mato iz ormara uze novi broj „Danice“ i poče čitati, ali mu slova zatitraše pred očima i nije mu uspijevalo povezati riječi u rečenice, u smislenu cjelinu.

Dani su prolazili a da se ni Mato ni Julka nisu usuđivali porazgovarati sa sedamnaestogodišnjim Jurom o onome što ih je mučilo.

Primijetili su da Jure izbjegava njihove poglede, pa je u tom mimoilaženju s njim protekao još jedan tjedan.

Mato se prisjetio onoga što je čuo kada je prije mjesec dana išao prodati dvije krave na stočni sajam u Županju. Ondje je susreo poznanika Jozu iz Ivankova. Joza je imao najbolje rasplodne bikove u cijeloj Slavoniji, tako da su k njemu dovodili krave na oplodnju i iz udaljenih mjesta.

Joza se oženio u zrelim godinama i dobio dva sina. Starijem je deset godina, a mlađemu devet.

Kada je u vrijeme Velikoga rata doznao da se traže udomitelji za gladnu djecu iz Hercegovine, Joza je s radošću u svoju kuću primio malog Franju iz sela Poklečana u Rakitnu. Dijete je imalo sedam godina, bilo je mršavo i preplašeno, ali se u protekle tri godine razvio u zdrava desetogodišnjeg dječaka, nimalo nalik sebi od nekada. Jozini sinovi su ga prihvatili kao brata, a on se odomaćio u njihovoj kući i osjećao se dijelom te male obitelji.

Franjo je bio marljiv i poslušan dječak, tako da Joza nikada nije zažalio što ga je primio u svoj dom.

Jednoga dana, dok je Joza u dvorištu pleo sepet od pruća, a Franjo se igrao s njegovim sinovima šutajući napuhan svinjski

mjehur uz ciku i smijeh, pojavio se nepoznat čovjek, naslonio se na njihove tarabe i zagledao u trojicu razigranih dječaka.

Privukao je neznanac Jozinu pozornost, pa je ostavio nedovršen sepet, osjećajući da taj suhonjavi visoki mladi čovjek nije tek obični radoznali prolaznik.

Promatrajući dječake u igri, stranac kao da je pokušavao nešto odgonetnuti.

Napokon prekide svoju šutnju, postavivši prilično glasno pitanje:

– Djeco, tko je od vas Franjo Bušić?

Na to pitanje, kratko podšišani dječak razigranih očiju odgovori:

– Ja sam, gospodine.

Stranac prođe kroz drvena dvorišna vrata, zakorači u dvorište i dođe pred Franju, pa ga nastavi promatrati kao da ne vjeruje da je to on.

Činilo se kao da bi stranac lakše povjerovao da je traženi dječak jedan od one dvojice mršavih Jozinih sinova. Ali umjesto da prizna svoju sumnjičavost, neznanac postavi novo pitanje kojim zbuni maloga Franju:

– Zar me ne prepoznaješ?

Franjo se pažljivo zagleda u čovjeka. Ni uz najveće napore ne uspije ga se prisjetiti, pa iskreno odmahne glavom.

– Ja sam tvoj otac Ante Bušić, zvani Tona. Došao sam iz Hercegovine po tebe da te vodim kući.

Franjo sumnjičavo još jednom odmjeri čovjeka, ali ne uspije pronaći baš nikakve sličnosti sa svojim ocem koga je zadnji put vidio u ljeto 1915. godine, na dan kada je otišao u rat.

Bilo je to prije pet godina. U njegovu sjećanju ostala je slika oca crne guste kose, brzih pokreta, gotovo mladića... A sada je pred njim stajao ozbiljan prosijed čovjek, mršav i malo pogrbljen.

Uzvrpoljio se Franjo.

Ne zna što bi rekao.

U neprilici je i njegov otac, jer vidi da ga dječak ne prepoznaje. Učini mu se da ga se čak i pribojava.

Franjo se okrene prema Jozi, koji je sve do tada bez riječi promatrao taj prizor, pa ga zapita:

– Gazda Joza, ovaj čovjek kaže da mi je otac. Je l' to istina?

Joza se podiže s tronošca na kojem je sjedio, počeše se iza uha, pa priđe neznancu i reče mu:

– Prijatelju, ja sam Joza i udomio sam maloga Franju. Ako imate neki dokument na kojem piše da ste vi njegov otac Ante, pokažite mi ga, pa možete sa mnom u kuću da vas počastim rakijom.

Ante spremno pokaže potvrdu župnika iz Rakitna u kojoj je pisalo da je Franjo bio u trećem konvoju. Potom mu pokaže i svoj krsni list.

Kada je sve to pažljivo proučio, Joza stisne ruku neznancu i reče mu:

– Dobar vam je sin. Bio je vrijedan i poslušan. Srce mi se kida od pomisli da ćete mi ga uzeti. – Potom se okrenu prema dječaku i reče: – Ne boj se, Franjo, ovo je tvoj otac. Možeš ga zagrliti.

Umjesto zagrljaja, jedan drugome tek pružiše ruku, poput stranaca koji se tek trebaju upoznati.

Još istoga dana mali Franjo je otišao s ocem u Hercegovinu, a Joza se danima potom osjećao kao da mu dijete ukradoše Cigani čergari, bez nade da će ga ikada više u životu vidjeti.

Ovaj događaj Mato nije prepričao ni Julki ni Juri. A izbjegavao je pripovijedati pred njima i o bilo kojem drugom slučaju povratka djece u Hercegovinu u protekle dvije godine, iako je za mnoge takve slučajeve čuo.

Kao da se pribojavao da bi i samim spominjanjem nečega takvoga mogao potaknuti Juru da i sam promisli o tome.

***

U ponedjeljak ujutro, Mato je upregao konje u kola i rekao:

– Moram do Vinkovaca. Vratit ću se do ručka.

– Nemoj navraćati u krčmu. Ne nalikuješ na sebe kada se opiješ – reče Julka.

– Ima i tužnijih stvari za vidjeti od pijanstva – uzvrati joj Mato.

– Što ćeš ondje? – zapita ga Julka.

– Kada se vratim, doznat ćeš.

Taj tajnoviti neodređeni odgovor nije se svidio ni Julki ni Juri.

Bojali su se i Mate i onoga što ga je nagnalo da upregne konje i pođe u grad.

* * *

U poslijepodnevnim satima, Mato se vratio kući. U jednoj je ruci nosio velik zavežljaj, a u drugoj službeni papir.

Pružio je zavežljaj Julki.

– Ovo je za tebe.

– Što je to?

– Želim da od sutra više ne nosiš crninu.

U njezinim rukama pokaza se svečana ženska haljina.

– Ne možeš mi to narediti – reče Julka.

– Ni ne mislim ti naređivati. Samo znaj da bih volio da te više ne gledam u toj crnini. I volio bih da ni ti mene više nikada ne vidiš kako se pijan vraćam iz krčme... Želio bih da od sutra živimo kao nekada.

Potom se okrenuo prema Juri i pružio mu papir na kojem se isticao svježe udaren pečat.

– A ovo je za tebe.

– Za mene?! A što je to?!

– Službeni dokument o posvojenju. Od danas si naš nasljednik, naš sin. Od danas te možemo zvati sinom i Julka i ja... Samo te molim, ne odlazi... ne ostavljaj nas... Ne dopusti da ostanemo i bez tebe.

Jure uze papir, pogleda ga ovlaš pa ga odloži na stol.

– I bez ovoga papira vi me imate pravo zvati svojim sinom. Ja nemam nikoga na ovome svijetu osim vas... Od prvoga dana kada sam ušao u ovu kuću, vi ste mi podarili svoje srce i svoju ljubav i brinete se za mene kao da sam vaše dijete. Ne postoje bolji roditelji od vas. Svakoga dana zahvaljujem Bogu što mi vas je poslao u život... Želio sam se vratiti u Hercegovinu jer sam pomislio da vam više nije stalo do mene.

Mato mu priđe i zagleda se u njegove oči.

– Kako si samo mogao i pomisliti tako nešto? Da nije tebe, ni ova kuća ni ovo imanje ne bi nam više vrijedili ništa, baš ništa.

I krupni čovjek zaplače.

Jure ga nježno zagrli.

Trenutak potom zagrlio je i uplakanu Julku i bilo je kao da je on njihov roditelj koji tješi svoju nejaku dječicu.

9

Jesen je 1997. godine.

Približava se blagdan Svih svetih.

Prijašnjih godina običavali smo na taj dan, ili dan ranije, otići u Vinkovce do Marijinih roditelja. Zaputili bismo se do groblja, položili cvijeće i zapalili svijeće na obiteljskoj grobnici u kojoj su počivali njezina baka, djed i stric koji je kao mladić nastradao u prometnoj nesreći.

Na povratku bismo se zaustavili u Novoj Gradiški kod mojih roditelja, pa s njima otišli na novogradiško groblje.

Mislio sam da će tako biti i ove godine.

– U petak ne radim. Otići ću u Vinkovce onim vlakom u devet ujutro, a vratiti se u nedjelju predvečer – reče Marija.

– Možemo u subotu poslijepodne zastati kod mojih u Gradiški i prenoćiti – uzvratih prijedlogom.

– Mislila sam... željela bih ovaj vikend provesti u Vinkovcima sama, bez tebe.

– Zašto?! – bio sam istinski iznenađen njezinom namjerom.

– Želim promisliti o svemu.

– O čemu to? – tražio sam pojašnjenje.

– O nama... o svemu što se zbiva u zadnje vrijeme.

– A što se to zbiva? – zapitao sam.

– Ti to znaš bolje od mene.

– Marija, praviš probleme ondje gdje ih nema.

– Ja znam... osjećam... mjesecima već nisi moj.

– Te tvoje optužbe posve su besmislene!

– Voljela bih da je tako. Ali znam da nije. Ja ne mogu više ovako!

– Kako *ovako*?!

– Ne mogu podnijeti da si sa mnom tek napola. Ti me ne voliš više, ti voliš neku drugu.

– Što je tebi?! Ti si bolesna! Molim te, ne izvodi gluposti! Idemo zajedno u Vinkovce, a potom u Gradišku. Što će naši roditelji pomisliti ako se ne pojavimo zajedno?

– Pomislit će ono što i ja mislim, pomislit će da nešto nije u redu između nas. Možemo krenuti zajedno na put, ali ti izađi u Gradiški kod svojih i provedi vikend s njima, a ja ću otići u Vinkovce i biti ondje s roditeljima i bratom. Moramo promisliti i ti i ja što uopće osjećamo jedno prema drugome.

– Ako nećemo biti zajedno i u Vinkovcima i u Gradiški, ja ne idem na taj put. Ostajem u Zagrebu.

– Zašto?

– Ne želim izmišljati i lagati zbog čega nismo zajedno.

– To ti je samo izlika. Želiš biti s njom!

– Ma s kojom njom?! Ne optužuj me bez razloga i bez dokaza.

– To što namjeravaš ostati sam u Zagrebu idući vikend, to je najbolji dokaz!

– Ti nisi normalna! Upravo si me natjerala da ostanem, jer me ne želiš voditi u Vinkovce, a sad to želiš prikazati kao moju

zamisao. E da znaš: ostat ću u Zagrebu, jer i ja moram o svemu promisliti i sam sa sobom porazgovarati želim li uopće ovakav život kakav živimo! Ni ti više nisi onakva kakva si bila prije.

– Napokon da i ti mene optužiš!

– Sama si za to kriva!

– Za što sam ja to kriva?

– Prestani, molim te, prestani! Ne mogu više! Izluđuješ me!

– Upravo si izgovorio moju rečenicu! – rekla je bijesno i otišla u svoju sobu zalupivši vratima.

* * *

Nakon te svađe tri dana nismo razgovarali. U petak ujutro, prije negoli sam se probudio, Marija je otišla u Vinkovce.

Te tri noći, nakon svađe s Marijom, Stela mi ni na trenutak nije dolazila u snove. To se još nije dogodilo, to da tako dugo izostane san u kojem se ona pojavljuje.

Nedostajala mi je. Bila mi je potrebnija nego ikada prije. U ta tri dana, dok me Marija kažnjavala svojom šutnjom, a Stela svojim nepojavljivanjem, osjećao sam se kao da su me istodobno obje ostavile.

Marijinu sam ljutnju još i mogao razumjeti, ali Stelino skrivanje bilo mi je posve nejasno.

U petak sam u poslijepodnevnim satima legao u krevet ne bih li dozvao san i ponovni susret sa Stelom.

Nisam običavao spavati danju, ali nisam imao strpljenja čekati do ponoći da bih doznao od Stele zašto me izbjegava.

Vrtio sam se u krevetu gotovo pola sata prije negoli sam utonuo u varljiv san.

Koračao sam Gornjim gradom.

Bila je noć... ili sumrak.

U daljini sam primijetio žensku siluetu nalik Steli. Krenuo sam za njom, ona je ubrzala, potrčao sam!

Izmicala mi je.

Naglo je skrenula u neki opskurni haustor. Ušao sam za njom. Ondje je bio potpuni mrak.

– Stela, Stela, stani! – zavikao sam.

Začuo sam njezin glas iz zastrašujuće daljine, zvučao je poput jeke.

– Ti znaš gdje sam ja.

– Ne znam! Gdje si? Reci mi! Moramo razgovarati, trebam te, ne izmiči mi više!

– U našem sam stanu u Vlaškoj ulici. Dođi onamo i potraži me... dođi i potraži me...

Probudio sam se i podigao rolete.

Vani je bio mrak i gusta jesenja magla. Pogledao sam na sat: bilo je osam navečer.

Obukao sam se i krenuo u noć.

Osjećao sam da je došlo vrijeme za susret sa Stelom, ali ne u snovima.

Krenuo sam prema Vlaškoj ulici provjeriti postoji li taj stan i u stvarnosti ili samo u mojoj mašti.

* * *

Došao sam do Vlaške ulice, do broja devedeset jedan. Srećom, ulazna vrata bila su otključana. Prošao sam kroz dug hodnik i uspeo se na prvi kat, koji se doimao poput polukata. Znao sam da je „naš stan" na desnoj strani.

Sve je bilo isto kao i u mojim snovima: i stubište, i zidovi, i vrata kroz koja sam toliko puta prošao sa Stelom i s našom djecom.

Čak je i malo starinsko zvono na vratima stana bilo onakvo kakvo sam pamtio.

Drhtavom sam rukom pritisnuo zvonce... pa još jednom.

Začuo sam korake iznutra.

Netko se približavao!

Možda Stela?!

A možda neka stara gospođa koju nepotrebno uznemirujem u noćni sat?!

Pomislio sam da trebam pobjeći!

Čulo se okretanje ključa u bravi!

Vrata se otvoriše!

Preda mnom je stajao četrdesetogodišnjak u kućnom ogrtaču. Promotrio me je neprijateljskim pogledom.

– Vi ste Filip?

Zvučalo je i kao pitanje i kao tvrdnja.

– Da, ja sam – odgovorio sam.

– Ja sam Antun. Već vas danima očekujem. Uđite!

Nije mi pružio ruku.

Bilo je odviše hladnoće u glasu toga čovjeka, a da bih se usudio prvi ispružiti ruku prema njemu, kakav je običaj pri upoznavanju.

Uveo me je u stan.

Sve mi je ondje izgledalo poznato i očekivano. Iz hodnika smo ušli u dnevni boravak. Sjeo je na trosjed, a meni rukom dao znak da mogu sjesti na fotelju.

Bila je to ona fotelja po kojoj su se Igor i Maja najviše voljeli penjati i spuštati kao da je mali tobogan.

Jednom je tako spuštajući se niz tu fotelju Igor iščašio lijevu ruku. Uplašili smo se da je slomljena.

Sjećam se kako sam ga odveo istoga trena u Traumu u Draškovićevoj, a ondje mu je doktor Matec jednim vještim trzajem namjestio ruku i nakon rendgenskog snimanja riješio me straha da je u pitanju prijelom.

Antun je primijetio na koji način promatram tu prostoriju i sve što sam u njoj tako jasno prepoznavao.

Duboko je uzdahnuo.

– Vjerojatno ste očekivali da ćete ovdje zateći Stelu?

Nisam znao što mu odgovoriti na to pitanje. Činilo mi se podjednako besmislenim i potvrditi i zanijekati razlog svojega dolaska.

Nije čekao moj odgovor, nego je nadmoćnim glasom nastavio:

– Otišla je u Slavonski Brod obići roditelje, potom će svi zajedno na groblje. Sada su ti dani kada svi idu po grobljima, kada se prisjećamo umrlih, kada su nam na trenutak mrtvi važniji od živih. Znam da ste i vi namjeravali otići u Gradišku na grob baki i djedu.

– Namjeravao sam – izustih.

– Već mjesecima Stela kao da više nije moja... kao da mi više ne pripada. Prije sedam godina, kada smo se vjenčali, voljeli smo

se, to je doista bila istinska uzajamna ljubav. Vjerujte mi... Sve je bilo u redu do onoga dana kada je shvatila da sam ja kriv što ne možemo imati dijete... I mene je pogodila spoznaja da sam neplodan i da nikada neću postati otac. Nadao sam se da to neće promijeniti ništa u našem odnosu, da će naša ljubav biti jača od tog... *problema*. Ali prevario sam se... Ona se prisjetila vašega susreta u vlaku, susreta koji se zbio prije dugih deset godina. Počela je umišljati da bi njezin život bio drugačiji, ispunjeniji, da ste vas dvoje ostali u razgovoru sve do Zagreba, da niste otišli u četvrti vagon potražiti svoga prijatelja... Već pola godine moja žena jedva čeka da usne i da se u snovima susretne s vama. Otkako se to događa, moj je život postao pravi pakao... Pričala mi je i o Igoru i Maji, o tome kako se nakon posla igrate s njima. Znala je da me to boli, a ipak mi je o tome pričala tako detaljno... Počela je umišljati da nisam vrijedan njezine ljubavi, da je s vama mogla biti sretnija. Vaš i njezin život krenuli bi drugim smjerom da niste uzeli onaj svoj ruksak i otišli u potragu za prijateljem... Zašto u tom trenutku niste ostavili ruksak na sjedalu koje ste čuvali za Ivu?

– Ne znam. To sam se i ja toliko puta zapitao.

– Da ste ostavili ruksak, vratili biste se. Čak i unatoč upoznavanju s Marijom... Nije li tako?

– Možda. Ni u što više nisam siguran – uzvratih suha grla.

– Mrzio sam trenutak kada se spremala otići na spavanje. Znao sam da će se susresti s vama i da će me ujutro dočekati njezina ispovijest i opis vašega sladunjavog života.

– Zašto istinsku sreću uvijek nazivamo sladunjavom?

– Zato jer su mi tako zvučali njezini opisi vaših snova. Nisam zamrzio samo vas, zamrzio sam i nju. Ja ne mogu više ovako

živjeti, a ni ona nije sretna. Vas dvoje, oboje ste obični bogohulitelji koji umišljaju da su trebali proživjeti neki drugi, bolji život, a ne ovaj koji upravo živite. Time ste uništili svoj pravi život, ali i moj i Marijin... Nitko više nije sretan zbog te vaše sumnje, zbog te žudnje za životom koji vas je mimoišao. Preklinjem vas: otiđite sutra u Gradišku, obiđite svoje roditelje, otiđite na groblje, a u nedjelju, u poslijepodnevnim satima, u pola šest, na stanici u Gradiški, kada se zaustavi vlak koji ide za Zagreb, bit će sve isto kao prije deset godina.

– Što želite reći?

– U drugom vagonu bit će Stela, u četvrtom će biti Marija. Ovaj put donesite odluku bez sumnje u njezinu ispravnost. Odlučite li ući u drugi vagon, Stela će postati vaša ljubavnica, a odmah potom i majka vaše djece... Uđete li u četvrti vagon, odlučite li se za Mariju, Stela se više nikada neće javiti u vašim snovima.

– Sigurni ste u to što govorite? – zapitao sam ga u nevjerici.

– Zar sam do sada bilo što netočno rekao?

Doista nije. Zvučao je tako uvjerljivo.

Nastavio je:

– Odluka je na vama, samo na vama. Vi odlučujete o sudbini nas četvero. Što god odlučili, učinite to s vjerom da činite dobro i nikada više ne sumnjajte u svoje postupke, a ni u to da je sve što se dogodilo u vašem životu bilo nužno.

Razišli smo se bez pozdrava, hladno, s osjećajem mučnine. Uronio sam u gustu zagrebačku maglu u kojoj su mi se ljudi doimali poput duhova.

XIX

Godina je 1922.

Raspalo se veliko austrougarsko carstvo. Mala Hercegovina već je nekoliko godina u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca, u novoj višenacionalnoj tvorevini u kojoj je politički život bitno složeniji, a međunacionalne napetosti još i veće negoli su bile prije Velikoga rata u prijašnjoj državi.

Didak je postao provincijal Hercegovačke franjevačke provincije, ali i narodni zastupnik u Narodnom vijeću, pa u Privremenom narodnom predstavništvu i napokon u Ustavotvornoj skupštini u Beogradu.

Zagazio je u politiku, osjećajući da svome narodu na taj način može najviše pomoći. Uskoro je poput svih političara stekao brojne neprijatelje i zapleo se u mrežu kompliciranih ovisnosti o nestalnim savezništvima.

Osjećao se rastrganim između svoga svećeničkog poziva i političkog aktivizma u kojem je dodirnuo brojna razočaranja.

Godine suše i gladi bile su iza njega. S ponosom je mogao reći da je svojim zauzimanjem uspio spasiti više od deset tisuća dječaka i djevojčica. Iza njega su bile i godine pokretanja narodnih škola i uspješnog opismenjavanja i djece i odraslih.

Uživao je ugled u svojih sunarodnjaka, cijenili su ga i obrazovani ljudi i priprost puk, ali je i pored svega toga osjećao pritajeno tinjajuće nezadovoljstvo: njegova Hercegovina nije bila bitno ljepšim mjestom za život nego u vrijeme njegove mladosti.

Samo su promijenili gospodara.

Po pravo i pravdu više nisu išli u Beč, nego u Beograd. Iscrpljivao se u napornim uvjeravanjima ljudi od vlasti da se Hercegovinu nepravedno zapostavlja, da se običan puk izvrgava nepotrebnim patnjama i da se nastavlja tužno zaostajanje za naprednim europskim zemljama.

Počeo je vjerovati da Hercegovini blagostanje može donijeti samo i jedino navodnjavanje. Sa zebnjom se prisjećao onih sušnih godina kada je njegov zavičaj bio nalik spaljenoj zemlji.

Znao je kolika je važnost u isušivanju poplavljenih ravnica za dobivanje novih obradivih površina.

Dopisivao se s najboljim stručnjacima za navodnjavanje iz Beča, Firence, Zagreba i Budimpešte. Slao im je nacrte i fotografije pojedinih dijelova Hercegovine propitujući kako osmisliti učinkovito natapanje sušnog tla, kako ostvariti odvodnju suvišne vode ili kako iskrčiti šikare i pretvoriti ih u plodno tlo.

* * *

Bilo je to na Čitlučkom polju.

S fra Didakom su bila dvojica geodeta, četiri njihova pomoćnika i fra Jozo.

– Važno je dobiti precizan izračun ovoga polja, kvalitetan kartografski prikaz, nakon čega će nam biti lakše napraviti plan melioracije – reče fra Didak mladom geodetu.

– Ne bojte se, fra Didače, naše sprave su precizne. Do sada se nitko nije požalio na naš rad.

– Ne sumnjam da ćete dobro obaviti posao, za vas sam dobio najbolje preporuke od ljudi kojima vjerujem – reče fra Didak.

– Koliko će vam trebati vremena za napraviti kartografski prikaz ovoga polja? – zapita fra Jozo.

– Brzo ćemo to uraditi, ali... ne tražite da sada izričem obvezujuće obećanje – uzvrati mladi geodet.

Odjednom se fra Didak uhvati za fra Jozinu nadlakticu i reče:

– Jozo... stani!... Zraka... treba mi zraka!

– Brate, što ti je?!

– Nešto me stišće u prsima... tako snažno!

– Hoćeš sjesti?

– Zemlja kao da podrhtava... Ali... bit će dobro... sve će biti dobro... Na koncu uvijek sve bude dobro – izusti fra Didak i klekne na desno koljeno. Trenutak potom kao da liježe u postelju, položi desnu ruku na zemlju, a glavu spusti na tu ruku.

Tijelo mu zadrhta, izgubi ravnotežu i pade na leđa.

Posljednje što je vidio bilo je nekoliko ptica i nebo.

Fra Jozo ga je uzalud pokušavao dozvati k svijesti. Njegov je prijatelj bio mrtav, oslobođen svih briga koje su ga proteklih godina tako snažno pritiskale.

Bilo je to 3. veljače.

Još istoga dana oglasiše se sva zvona u Hercegovačkog franjevačkoj provinciji.

10

Na novogradiško groblje smo otišli u subotu nešto prije ručka. Sestra je nosila dva cvjetna aranžmana, ja sam nosio velike svijeće.

Baka Jelena i djed Jure bili su pokopani u obiteljskoj grobnici jedno pokraj drugoga.

Otac je zapalio dvije svijeće i položio ih na grobnu ploču, potom je to isto učinila i moja majka.

Pomolili smo se.

Hladnoća mi se zavlačila pod kožu. Bio sam ljutit na sebe što sam polazeći jutros na put, u žurbi, uzeo baloner umjesto zimskoga kaputa.

Kada je molitva završila, otac je rekao:

– Doista su se voljeli do zadnjega dana. Nikada nisu povisili glas jedno na drugo.

– I mi se volimo, iako se ponekad posvađamo – našalila se mama.

– Oni su bili od drugoga materijala, pripadali su nekom drugom vremenu. Njihova riječ imala je težinu. Eto: i u smrti su zajedno, zauvijek zajedno. Imao sam samo četiri godine kada je u Đakovu bila dvadeseta obljetnica polaska prvoga vlaka

iz Hercegovine. Nisu željeli ići sami na to. Poveli su sa sobom i svoju djecu, nas petero.

– Zar se toga sjećaš? – zapitao sam oca.

– Sjećam se posve jasno i đakovačke katedrale i drvenog konjića kojega mi je otac kupio i pečenih kukuruza koje smo jeli. Sve vrijeme puta djed Jure i baka Jelena smijali su se prepričavajući svoje upoznavanje u vlaku. Govorili su o tome kako su se bojali lokomotive i vožnje željeznicom koju su prvi puta u životu iskusili.

– Zar su strahovali od obične vožnje vlakom? – čudila se moja sestra.

– To je za njih bila prava avantura. Sjećam se s kakvom su zahvalnošću govorili o Slavoniji i Srijemu, o susretu s izobiljem, sa zelenilom koje ih je zabljesnulo.

– Je li djed spominjao fra Didaka? – zapitao sam.

– Spominjao je trenutak kada ga je gazda Stanko doveo do željezničke stanice i kada ga je fra Didak zapitao želi li ući u prvi ili treći vagon – reče otac.

– Zar mu je ponudio da bira?! – iznenadio sam se.

– Baš tako. Djed je odabrao treći vagon, a u trećem vagonu bila je baka Jelena.

– A što bi bilo da je odabrao prvi? Vjerojatno sada mi ne bismo razgovarali? – upitao sam oca.

– Djed se ne bi suglasio s tobom. Nikada nije sumnjao u svoje postupke. Toliko je puta znao reći da oni koji sumnjaju uvijek odaberu krivo – rekao je moj otac.

Nije mogao ni naslutiti koliko me se snažno dojmila ta djedova rečenica. Bila je poput poruke upućene neodlučnom unuku koji bi sutra trebao donijeti pravu odluku.

Ja u tom trenutku još uvijek nisam znao hoću li se uspeti u drugi ili u četvrti vagon. Nisam sa sigurnošću znao ni što mislim ni što osjećam.

Zavidio sam pokojnom djedu na odlučnosti koju je posjedovao. Ljutio sam se na sebe zbog svoje neodlučnosti, koja je graničila sa slabošću.

Nisam dopustio ni ocu ni sestri da me prate.

Nešto prije pola šest stajao sam na željezničkoj stanici u Novoj Gradiški, dok je preko razglasa metalni glas najavljivao vlak iz Vinkovaca i Slavonskoga Broda za Okučane, Novsku, Kutinu, Popovaču, Ivanić-Grad i Zagreb.

U tom trenutku još nisam donio odluku.

Ljudi su krenuli prema drugom kolosijeku noseći prtljagu.

Ne znajući želim li ući u drugi ili u četvrti vagon, pokušao sam procijeniti gdje će se zaustaviti treći vagon.

Odluku ću donijeti tek kada se vlak zaustavi. Potom se, poput pokojnog djeda Jure, više nikada neću pokolebati. Živjet ću u uvjerenju da sam donio ispravnu odluku.

Dobro sam procijenio: kada se vlak zaustavio, stajao sam točno pred trećim vagonom. U trenutku dok je pokraj mene još promicao drugi vagon, učinilo mi se da sam kroz prozor jednoga od osvijetljenih kupea ugledao Stelu.

Ljudi krenuše prema vratima vagona!

Morao sam odlučiti!

Gotovo pođoh prema drugom vagonu, kada mi bljesnu da sam već jednom odlučio, i to prije deset godina, i da nije problem u ispravnosti moje odluke, nego u tome što sam dopustio sebi da u nju posumnjam.

Nije bila loša moja odluka, nego moja sumnja. Stela mi se ukazala poput najobičnijeg iskušenja koje je zaprljalo sve ono lijepo što sam doživio s Marijom.

Pomislio sam: pođem li u drugi vagon, nikada više neću ispijati s Marijom jutarnje kave i uživati u boji njezina milozvučnoga glasa.

U sekundi sam osvijestio da sam bio spreman odbaciti predivnu ženu zbog tlapnje, zbog priviđenja, zbog te Stele o kojoj gotovo ništa nisam znao.

Nisam više sumnjao.

Uspeo sam se u četvrti vagon.

Znao sam da me ondje čeka Marija.

Iznenadit će se kada me ugleda.

Zagrlit ću je i ispričati joj se za protekle mjesece, za svoju hladnoću i ravnodušnost kojom sam uzvraćao na njezinu ljubav.

* * *

Nisam je pronašao u prvom kupeu.

Ali ni u drugom, ni u trećem, ni u četvrtom...

Išao sam sve do kraja četvrtoga vagona, nadajući se da ću je zateći bar u zadnjem kupeu.

Nije je bilo ni ondje?!

Pomislio sam da sam je u žurbi i uzbuđenju možda previdio, možda je sjedila uz vrata kupea, možda ju je zavjesa zaklonila.

Vraćao sam se niz vagon, idući putem kojim sam maloprije prošao, pažljivo zastajkujući i provjeravajući svaki kupe.

Došao sam do kraja vagona, a da je ne nađoh.

Protrnuo sam od nelagode. Nešto nije bilo u redu, kao da se netko poigravao sa mnom. Tako sam želio Marijinu blizinu, njezin zagrljaj, naše istinsko pomirenje.

Vratio sam se do sredine vagona.

U jednom kupeu bilo je jedno jedino prazno mjesto. Doživio sam to kao znak. Sjeo sam na to mjesto u namjeri da je ondje čekam. Bez sumnje će se uskoro pojaviti. Vjerojatno je zastala u petom ili šestom vagonu u razgovoru s nekom prijateljicom iz srednje škole i bez sumnje će za koju minutu doći u četvrti vagon. Njezina intuicija, njezina slutnja će joj reći da sam ja baš ovdje, na mjestu gdje smo se sudbinski susreli prije deset godina i ta intuicija će je dovesti do mene.

Odbijao sam i samu pomisao da pođem prema drugom vagonu u kojem je bila Stela. Znao sam: pođem li onamo, zauvijek ću izgubiti Mariju. A želio sam samo i jedino Mariju.

* * *

Kada se vlak zaustavio na zagrebačkom kolodvoru, još je u meni živjela slabašna nada da ću se susresti s Marijom na tramvajskoj stanici.

Propustio sam tri tramvaja.

Nije se pojavila.

Ušao sam tek u četvrti.

Idući u naš stan, nadao sam se da se možda vratila onim vlakom koji je išao u Zagreb dva sata ranije, ili autobusom, ili ju je netko od poznanika povezao automobilom.

Maštao sam o tome kako mi otvara vrata, kako se uz osmijeh ljubimo, odlučni zaboraviti sve nesporazume i nastaviti ondje gdje smo zastali onoga dana kada sam otišao na onaj pregled.

Pozvonio sam nekoliko puta.

Nije bilo odgovora.

Otključao sam i ušao u stan.

Ondje me dočekalo neugodno iznenađenje. Nedostajala je polovica namještaja, velika polica s knjigama bila je napola ispražnjena, iz jednoga ormara netko je pokupio svu Marijinu odjeću, sa zidova su bile odnesene sve fotografije na kojima je bila Marija...

Pomislio sam da je u pitanju pljačka!

Na stolu u dnevnom boravku ugledah pismo.

Marija je pisala da je u Vinkovcima o svemu dobro promislila i da je donijela konačnu odluku za koju misli da je dobra za nas oboje: napušta me zauvijek. Već odavno osjeća se loše i neželjeno u mojoj blizini. Na sve njezine pokušaje da sa mnom razgovara, da spasimo tu vezu koja se pretvorila u mučenje, ja sam ostao hladan i nepristupačan. To ju je ponizilo i odlučila je da nikada više u životu nikoga neće moliti za ljubav.

Pisala je i o tome kako joj je proljetos jedan njezin kolega priznao da je zaljubljen u nju i kako je odbijala sve njegove pokušaje da joj se približi.

Nazvala ga je jučer iz Vinkovaca i priznala mu da je i on njoj drag i da se više ne osjeća ni na koji način obveznom prema meni, da se naša ljubav ugasila još prije nekoliko mjeseci.

Pisala je da želi da formalnosti oko naše rastave obavimo dostojanstveno, bez svađe, čim prije. Ne želi mi reći kamo se preselila, u svoju će školu sutra javiti da uzima bolovanje, a za koji dan će me nazvati njezin odvjetnik. Meni želi svu sreću u životu, ali bez nje.

Stavio sam ruku na prsni koš.

Srce mi je željelo iskočiti.

Trenutak potom osjetio sam potmulu bol u sljepoočnicama.

Sve je bilo drugačije nego što mi je rekao Stelin muž. Taj čovjek govorio je da će Marija biti u četvrtom vagonu, a Stela u drugom i da ću ja moći birati i da će biti onako kako odaberem.

To je bila prevara!

Možda je znao da Marija neće biti u tom vlaku, možda se borio za svoju ženu ne brinući se ni najmanje što će biti sa mnom. Uostalom, otvoreno je iskazao svoj prezir prema meni.

Izašao sam iz opustošena stana u hladnu maglovitu noć odlučan čim prije porazgovarati s tim čovjekom.

Pamtio sam da je rekao da se zove Antun. Stela je bez sumnje doma u Vlaškoj ulici. Pred njom taj njezin prevarant neće biti onako nadmoćan kao u susretu sa mnom.

Morat će objasniti i meni i Steli zašto je lagao govoreći mi da mogu birati između dviju žena. Možda je čak znao i što se zbiva s Marijom, da se u njezinu životu pojavio drugi muškarac, možda ju je on nagovorio da me napusti. Taj čovjek koji je znao sve o meni i mojim emocijama, bez sumnje je znao i sve o Mariji.

Reći ću mu da sam se odlučio za njegovu Stelu, da je ona moj izbor. Vidjet ću što će nato odgovoriti taj besramni manipulator.

Stela je bez sumnje imala dobar razlog zašto je živjela „usporednim životom", bježeći od njega u „snove" u kojima je sa mnom izgradila neki drugi svijet. Bez sumnje joj je bila nepodnošljiva stvarnost koju je živjela sa svojim zakonitim mužem.

Pun bijesa i ljutnje, stajao sam pred stanom u Vlaškoj ulici na broju devedeset jedan. Pozvonio sam nekoliko puta.

Začuo sam iznutra korake kako se približavaju vratima.

Ako je to Antun, reći ću mu da je prevarant; ako je Stela, reći ću joj da zbog njezina muža nisam ušao u drugi vagon i da mi da još jednu šansu.

Otvorila su se vrata.

Preda mnom je stajao suhonjavi starac.

– Izvolite! Koga trebate?

– Zar ovaj stan ne pripada Steli i Antunu? – zapitao sam.

– Oni su odselili odavde još prije tri godine.

– Kamo?

– U Boliviju, k njezinim rođacima.

– Nemoguće! Ja moram razgovarati ili s njim ili s njom, i to još večeras!

– Na žalost, mladi gospodine, to je nemoguće.

– Zašto?

– Poginuli su u prometnoj nesreći na prvi dan proljeća.

– Na prvi dan proljeća?! – ponovio sam u nevjerici, prisjećajući se da mi je baš toga dana, u noćnim satima, Stela prvi puta ušetala u snove.

Starac je nastavio:

– Bila je mokra cesta. Na njih je naletio kamion u punoj brzini. Ostali su na mjestu mrtvi.

– Jeste li sigurni u to što govorite?

– Kao što sam siguran da sada stojim pred vama. Bio sam na njihovu pogrebu.

– To znači da...

– Antun je moj nećak... Bio je moj nećak. Voljeli su se njih dvoje... Nažalost, Bog im nije podario djecu...

Gubio sam dah, zavrtjelo mi se u glavi. Trenutak potom, pao sam u nesvijest.

Nakon neodređenog vremena, krajičkom svijesti dodirnuo sam unutrašnjost kola hitne pomoći i siluetu bolničara koji mi je namještao masku s kisikom.

XX

Desetog rujna 1922. godine navršavalo se pet godina od polaska prvoga vlaka s gladnom djecom iz Hercegovine u Slavoniju i Srijem.

U znak sjećanja na taj događaj, u Vinkovcima su organizirali proslavu na koju su bili pozvani svi udomitelji i djeca koja se još nisu vratila u zavičaj.

Točno u podne u crkvi sv. Euzebija i Poliona služena je misa zadušnica za fra Didaka Buntića, a nakon toga je pred crkvom trebalo otpočeti narodno veselje i druženje.

Crkva je bila ispunjena do posljednjega mjesta, tako da su mnogi morali sve vrijeme stajati.

Misu je vodio fra Marinko, koji je za tu prigodu došao iz Hercegovine.

Svećenik je vješto povezao čitanje iz Staroga i Novoga zavjeta s fra Didakovom osobom:

– Sjećanje na prošle događaje čest je i važan pojam u Bibliji, a posebno u Starome zavjetu. Izraelski narod bio je suočen s trajnom opasnošću da to zaboravi, što je uvijek imalo loše posljedice za njihovu sadašnjost i budućnost. Zaborav prošloga donosio je dezorijentiranost i poraze na raznim područjima djelovanja, a posredno gubitak ispravne prosudbe istinitoga i vrijednoga. Zato

je Bog izraelski narod uvijek iznova pozivao na sjećanje. Tako se i mi Hrvati moramo sjećati hercegovačkoga Mojsija fra Didaka Buntića koji je svoj život posvetio boljitku naroda rodne mu grude, moramo se dovijeka sjećati čovjeka koji je odlučio spasiti obeshrabreni, siromaštvom i glađu izmoren narod. Njegova ljubav i briga nije bila usmjerena samo prema katoličkoj djeci. S jednakom požrtvovnošću spašavao je i pravoslavne i muslimane, jer su za njega svi bili jednakovrijedna djeca Božja.

Nakon propovijedi, Jure pođe do svećenika i uze hostiju. Vraćajući se prema svome mjestu, mimoilazio se s ljudima koji su tek išli po hostiju. Pokraj njega prođe djevojka koju je dobro pamtio.

Pogledi im se susretoše.

Bila je to Jelena.

Bio je siguran da je i ona njega prepoznala i da je i nju susret njihovih očiju uznemirio koliko i njega.

Sada je to bila zrela osamnaestogodišnja djevojka, skladno građena. Još ljepša nego nekada.

Sjećanja mu se vratiše na onaj dan kada se popeo u treći vagon i ondje susreo nju. Dobiva komad kruha iz njezinih ruku... ona mu pere izranjavane noge... njegova glava počiva na njezinu ramenu... miris gospodskog sapuna ga opija... pretvara se da spava, dok uživa u njezinu dodiru...

Kada je misa završila, pred crkvom su već svirali tamburaši, na improviziranim štandovima bilo je hrane i pića. Narodno veselje upravo je otpočinjalo.

Jelena je u Vinkovce došla s najboljom prijateljicom i njezinim zaručnikom. Njih dvoje među prvima zaplesaše.

Stajala je ispod velike lipe, očekujući hoće li ga ponovno ugledati.

Jure joj je prišao sa suprotne strane od one na koju je ona pogledavala.

– Bojao sam se da nećeš doći – reče.

Okrenula se i osmjehnula mu se:

– Nisam ni ja znala hoćeš li ti biti ovdje – uzvratila je.

Promatrali su se.

Nisu više bili djeca.

Izraz lica ostao je isti i u nje i u njega, iako je zrelost nadrasla sve djetinje u njima.

– Nisi se vratila u Hercegovinu?

– Nisam se imala kome vratiti... Nedugo nakon moga dolaska u Srijem, umrla mi je tetka. Srećom, moji udomitelji nisu imali ništa protiv da ostanem s njima zauvijek. Njihove kćeri zavoljele su me kao da sam im sestra, a i ja njih.

– Često sam mislio na tebe.

– I ja sam se znala prisjetiti...

– Želiš li da zaplešemo?

– Ne... radije bih da razgovaramo... A i ne bi bilo u redu da sada plešem s tobom.

– Zašto?

– Prošli sam mjesec isprošena. Moji su dogovorili s njegovim ocem vjenčanje za studeni. On je iz Osijeka. Preuređuju kuću za moj dolazak.

– Voliš li ga?

Oborila je pogled.

Sve mu je bilo jasno.

– A ti? Jesi li se ti oženio... ili zaručio?... Imaš li djevojku?

– Nemam ni djevojku ni zaručnicu. Ovamo sam došao u nadi da ću tebe susresti i zaprositi te. Sve vrijeme mislio sam samo i jedino na tebe. Kada smo se rastajali, obećao sam ti da te neću nikada zaboraviti.

Zbunile su je njegove riječi.

Srce joj je počelo ubrzano udarati, nije znala što reći. Poželjela je pobjeći. Preplavi je nenadana tuga.

– Da smo se susreli prije dva ili tri mjeseca, obradovala bih se tvojim riječima... Sada je prekasno.

– Ne mora biti prekasno. Ti znaš da se u Slavoniji otimaju isprošene djevojke kada ih roditelji prisiljavaju da se udaju za onoga koga ne vole.

– Takve su djevojke zauvijek osramoćene, obitelj ih se najčešće odrekne – uzvratila je drhtavim glasom.

– Ako te vole, neće te se odreći. Ako te ne vole, ne treba ti biti žao ako te se odreknu. Reci mi *da* i još danas ćeš postati moja žena. Zaklinjem ti se, bit ću ti vjeran i dobar muž, ne manje dobar nego što si ti bila prema meni kada si mi pružila komad kruha u onome vlaku.

– Kako da to učinim ljudima koji su me prihvatili kao svoju kćer, othranili me i...

– I prisiljavaju te da se udaš za čovjeka kojega ne voliš?

– Nisu to uradili u lošoj namjeri. On je iz dobrostojeće obitelji, željeli su da imam sigurnost.

– Zar ćeš zbog bogatstva živjeti s čovjekom kojega ne voliš?

– Ne govori tako, radije bih s tobom u kolibi nego s njim u dvorcu, ali kako...

Uhvatio ju je za ruku.

Zadrhtala je od toga dodira!

– Jelena, mi imamo samo ovaj život! Kunem ti se, učinit ću sve da budeš sretna. Udaš li se za tog čovjeka, svi ćemo biti nesretni: i ti, i ja, i on!

Bila je na rubu nesvjestice.

Njegove prodorne oči nisu joj dopuštale da odvrati pogled od njega. Morala je donijeti odluku koja će odrediti njezin život.

– Kako možeš biti tako siguran u to što ja osjećam, u to što ti osjećaš?

Privio ju je uza se i poljubio.

Poželjela je odgurnuti ga od sebe i pobjeći od te glazbe, od buke, od mnoštva ljudi kojima su bili okruženi. Poželjela je negdje na osami o svemu promisliti, pa tek potom odlučiti.

Umjesto toga, uzvratila je na njegov poljubac i privila se uz njega osjećajući kako snažni drhtaji prolaze i njegovim i njezinim tijelom.

XXI

Na konju su dojahali do njegova sela. U dvorištu su bili Mato i Julka. S čuđenjem se zagledaše u svoga posinka i nepoznatu lijepu djevojku.

Prvo je sjahao Jure, a potom je pomogao Jeleni da siđe s konja.

– Ovo je Jelena, moja buduća žena – kratko je rekao.

Mato je skinuo šešir i u nevjerici pogladio brkove, pa zapitao:

– Kako misliš žena?! Kad si je isprosio?

– Drugi ju je isprosio. Ja sam je oteo. Danas se moramo vjenčati, prije negoli se pojavi nesuđeni mladoženja sa svojima i zatraži je natrag.

– Sine dragi, znaš da župnik neće pristati na to. Znaš kakav je red: prvo ide prosidba, pa zaruke, pa vjenčanje, pa svatovi.

– Može i preko reda ako je mlada *osramoćena* – prekine ga Jure.

– Želiš reći da ste?... – zaustio je Mato.

– Jesmo! Zato se moramo odmah vjenčati.

– To je veliki grijeh – reče Julka i prekriži se.

– Neka je! Na moju dušu i na moj obraz ide. Volimo se i zato smo to učinili. Nemamo više vremena za čekanje, moramo odmah do župnika.

– Stani malo... Koliko se dugo vas dvoje poznajte? – zapita ga Mato.

– Danas je točno pet godina od onoga vlaka kojim smo krenuli zajedno iz Hercegovine – odgovori Jure.

– A, tako znači – postade sve jasno gazdi Mati.

– Ne možete se vjenčati bez kumova – ustvrdi Julka.

– Imat ćemo i kumove. Za pola sata doći će k župniku, samo dok se spreme. Pristali su.

– A tko su oni? – zapita Julka.

– Pero i njegova sestra Kata – odgovori Jure.

– Ćoravi Pero i Kata?! – bila je iznenađena Julka.

– Baš oni... Dobri su ljudi, a to je najvažnije – uzvrati Jure.

To mu nisu mogli osporiti.

* * *

Kada je župnik doznao da je mlada „osramoćena“, pristao je na iznenadno vjenčanje, iako mu nije bilo pravo. Istinski ga je iznenadilo da je Jure učinio tako nešto. Uvijek ga je smatrao bogobojaznim i časnim mladićem.

Jure će iduće nedjelje doći k njemu na ispovijed i pokajati se za veliku laž. Priznat će mu da mu je slagao rekavši da je mladu „osramotio“.

Nakon toga, jedino je svećenik od svih suseljana znao da Jelena nije ušla u brak kao grešnica, ali zbog ispovjedne tajne to nije smio nikome reći.

Od tada će župnik svaki puta kada nasamo susretne Juru zavrtjeti glavom, osmjehnuti mu se i tiho komentirati:

– Eh, to što sam s tobom doživio, ne doživjeh nikada ni s kim... Kada bih bar Svetom Ocu smio prišapnuti ono što znam. Nitko me nije tako preveo žednoga preko vode poput tebe.

11

U proljeće 1998. godine u posjet mi je došao Ivo. Rijetko smo se viđali proteklih godina, iako smo tijekom studija bili nerazdvojni.

Izašli smo u vrt bolnice i sjeli na jednu klupu. Sunčane zrake nadjačavale su prohladni proljetni vjetrić.

– Kako ti je ovdje? – zapitao me.

– Dobro je. Sad je dobro. Doktor kaže da će me pustiti doma za tjedan ili dva.

– Onda stigneš i na moju svadbu.

– Kad se ženiš?

– Sedmog svibnja.

– Možda... ne znam... Trebat će mi neko vrijeme da se naviknem na život izvan ovih zidova. Proteklih pet mjeseci pričinjaju mi se kao vječnost – rekoh.

– Donio sam ti neke knjige. – Pružio mi je platnenu vrećicu pa dometnuo: – Meni su se svidjele, nadam se da će se svidjeti i tebi.

Bojažljivo se zagledao u mene. Znao sam da traži znakove ludila. Zbunjivalo ga je što ih ne pronalazi.

– Hvala ti. Da nije bilo knjiga proteklih mjeseci, ne znam uopće kako bih... One su mi pomogle da ne mislim na sebe i na svoju muku.

– Znam da si jesenas dovršavao reportažu o fra Didaku Buntiću, čak si mi jednom rekao da to zavrjeđuje povijesnu knjigu. Jesi li je možda napisao?

– Nisam. Praktički sam bio pri kraju toga posla. Trebalo je izaći u Vjesniku, u deset nastavaka... Onda se dogodilo ono... i sve se zaustavilo. Nakon dva mjeseca, zamolio sam oca da mi donese taj rukopis. Počeo sam ga iščitavati i dotjerivati, ali nakon nekoliko dana shvatio sam da ne želim napisati suhi povijesni tekst. Nije me više zadovoljavala ta znanstvena, polupublicistička forma.

– Nego? – zapitao je Ivo.

– Poželio sam napisati roman. Ali ne samo o fra Didaku, nego i o mojemu djedu i baki.

– Ti nikada prije nisi pisao romane, čak ni priče. Otkud sada ta želja u tebe?

– Ne znam to racionalno objasniti, tek osjećam da roman može uvjerljivije oslikati i oživiti prohujali život od povijesne knjige.

– Znači, pišeš fikciju... pravu književnost?

– Upravo tako.

– I, kako ti ide?

– Jednoga ćeš dana pročitati roman, pa ćeš ti meni odgovoriti na to pitanje!

– Pretpostavljam da uživaš u pisanju?

– Jako... To mi je pomoglo da se lakše posložim, da uspostavim unutarnji red, da se usredotočim.

– Jedva čekam pročitati tvoj roman.

Izgovorio je to s uvjerenjem.

Zapitao sam ga:

– Jesi li možda vidio Mariju u zadnje vrijeme?

– Jesam. Prekjučer... Bila je u društvu s tim svojim, s tim s kojim sada živi.

– Kako je ona?

– Kaže da je dobro. Upravo su se vraćali od ginekologa. Potvrdio joj je da je u drugom stanju. Bila je tako uzbuđena, sretna, a i on.

Osjetio sam laganu bol u sljepoočnici.

– Kada je ponovno vidiš, pozdravi je i čestitaj joj u moje ime – izustih suha glasa.

– Hoću, pozdravit ću je – obeća mi prijatelj.

Tražili smo riječi.

Šutnja je odviše dugo trajala za dvojicu ljudi koji su nekada bili bliski.

Ivo se nakašljao i prekinuo nelagodu:

– Bit ću iskren. Iako si u bolnici tako dugo, usuđujem se reći da ti ovdje uopće nije mjesto.

– Nadajmo se da je tako – rekoh.

– Što se to zbilo? Što te je to izbacilo iz ravnoteže?

Nisam znao kako mu odgovoriti, kako objasniti što je sve prethodilo onom danu kada mi se izmaklo tlo pod nogama. Bojao sam se da bi me mogao krivo shvatiti. A opet, nisam mogao prijatelja ostaviti bez odgovora.

– Sjećaš li se onoga dana kada smo išli za Zagreb, pred sam početak studija, kada smo u vlaku upoznali Mariju?

– Kako se ne bih sjećao. Gotovo sam zakasnio na vlak zbog potvrde koju nisam mogao pronaći.

– Ti si ušao u četvrti vagon. Ondje je bila Marija.

– Točno, a ti si ušao u prvi vagon i pokušavao pronaći slobodna mjesta za nas dvojicu. Tek nešto prije Novske došao si do mene.

– Sve ovo što mi se dogodilo... za sve sam ja kriv... i taj vlak.

– Što mi pokušavaš reći?

– Taj četvrti vagon... nisam shvatio... tada nisam shvatio da sam dobro odabrao.

– Ne razumijem te?!

– Pomislio sam da mi je mjesto u drugom vagonu, a ne u četvrtom. Posumnjao sam u svoj izbor.

Po Ivinu preplašenu pogledu vidjelo se da me ne shvaća i da je uvjeren da bih ja trebao još zadugo ostati u ustanovi u kojoj su me liječili.

– Ne razumijem o čemu govoriš – izustio je bojažljivo.

– Tako je teško u svakodnevici prepoznati taj trenutak – rekoh.

– Koji trenutak? – zapitao je.

– Trenutak koji je bitan, trenutak od kojega ovisi naša budućnost, trenutak u kojem i ne znajući biramo kojim ćemo putem krenuti. Svakodnevnica se sastoji od mnoštva banalnih, naoko posve nevažnih trenutaka. Ponekad se među njima skrije onaj presudni, sudbonosni. Onaj iz kojega će proizaći naša sreća ili nesreća, onaj koji će odrediti našu budućnost.

Ivo se zagledao u mene.

Nije znao što mi odgovoriti.

Iskreno je priznao:

– Kada bih razmišljao na taj način, bojim se da ne bih mogao živjeti neopterećeno, opušteno... Mislim da bih izludio i gore od tebe... Može li čovjek uopće zaštititi sebe od straha da će pogriješiti?

– Može – odgovorio sam.

– Kako?

– Tako da ne sumnja ni u sebe ni u onoga koji je na nebu.

– Zvuči jednostavno – primijeti Ivo.

Nakon kraće šutnje dometnuo je:

– Znači, kada izađeš odavde, znat ćeš kako treba živjeti?

– Vjerujem da ću znati. Samo, prije toga, moram još nešto naučiti.

– A to je?

– Kako sebe ne optuživati zbog dosadašnjih propusta. Zbog pogrešnih odluka.

– To je barem jednostavno – reče Ivo.

– Kako misliš jednostavno?

– Dovoljno je imati na umu da se prošlost ne može popraviti.

Zamislio sam se nad tom njegovom rečenicom.

– Možda si u pravu. Treba ostaviti prošlost iza sebe i okrenuti se budućnosti.

– Vjeruješ li da ćeš moći? – zapitao me.

– Sa sigurnošću znam tek da to istinski želim i da ću pokušati.

– Nije li to dovoljno za biti na pravome putu? – zapitao me prijatelj.

– Nadam se da jest.

Začuo se lepet krila.

Podigao sam pogled: iznad nas je bilo nekoliko ptica i predivno plavo nebo.

U tom prizoru ukaza mi se ljepota cijeloga svijeta, svijeta koji je čekao na mene da mu se vratim i da mu se prepustim bez straha.

Nisam više sumnjao ni u sebe ni u to da ću znati sačuvati mir koji mi se nakon dugog vremena vratio.

KRAJ